

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

11 EYLÜL SONRASI ÇİN-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

YADGAR HAIDARZADA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. MURAT ÇEMREK

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yadgar HAIDARZADA		
	Numarası	22811401005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tezin Adı	11 Eylül Sonrası Çin-Afganistan İlişkileri		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yadgar HAIDARZADA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yadgar HAIDARZADA		
	Numarası	22811401005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Murat ÇEMREK		
	Tezin Adı	11 Eylül Sonrası Çin-Afganistan İlişkileri		

Bu çalışma, 11 Eylül 2001’den sonraki dönemde Çin-Afganistan ilişkilerinin dönüşümünü stratejik ortaklık teorisi çerçevesinde incelemekte ve iki ülke arasındaki güvenlik, diplomasi ve ekonomik iş birliği dinamiklerini çok boyutlu analiz etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerle Çin, Afganistan’a yönelik dış politikasını yeniden şekillendirme ihtiyacı hissederken özellikle ABD’nin bölgeden çekilmesiyle daha aktif ve stratejik bir pozisyon almıştır. Çin güvenlik politikaları, Sincan’daki radikal unsurları kontrol hedefiyle Afganistan’daki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Taliban’ın iktidara geri gelmesinden sonra Pekin, doğrudan tanıma yerine temkinli ve çıkar temelli bir etkileşim politikası benimsemiştir. Aynı zamanda Çin, Tek Kuşak-Tek Yol Projesi (BRI) kapsamında altyapı, enerji ve ulaştırma projeleri aracılığıyla Afganistan ile ekonomik iş birliğini geliştirmeye çalışırken bu ülkeyi bir “geçiş ülkesi” olarak görmektedir. Öte yandan güvenlik riskleri ve siyasi istikrarsızlık bu iş birliğinin uygulanabilirliğini sınırlayan başlıca faktörlerdir. Çalışma, Çin-Afganistan ilişkilerini sadece ikili düzeyde değil aynı zamanda bölgesel ve küresel aktörlerin etkisinde de değerlendirmektedir. Çin’in bu ilişkilerde stratejik ortaklık modeline dayalı müdahaleci olmayan bir yaklaşım benimsediğini ancak uzun vadeli çıkarlara öncelik verdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Ortaklık, Çin-Afganistan İlişkileri, Tek Kuşak-Tek Yol, Taliban, Çin Dış Politikası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Yadgar HAIDARZADA		
	Student Number	22811401005		
	Department	Political Science and International Relations/ International Relations		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Murat ÇEMREK		
	Title of the Thesis/Dissertation	China-Afghanistan Relations After September 11		

This study examines the transformation of Sino-Afghan relations after the attacks of 11 September 2001 in the context of a strategic partnership and offers a multidimensional analysis of the dynamics of security, diplomacy and economic cooperation between the two countries. In the post-Cold War era, changes in the international system prompted China to reassess and reshape its foreign policy towards Afghanistan, especially after the withdrawal of the United States from the region, which prompted Beijing to adopt a more proactive and strategic posture. China's security policies, particularly its efforts to contain radical elements in the Xinjiang region, have prompted the country to keep a close eye on developments in Afghanistan. Following the Taliban's return to power, China has opted for a cautious and interest-based engagement strategy rather than formally recognising Afghanistan. At the same time, China has sought to expand its economic cooperation with Afghanistan through infrastructure, energy and transport projects under the Belt and Road Initiative, as it considers the country a strategic transit corridor. Nevertheless, the ongoing security risks and political instability continue to pose major challenges to the feasibility of such co-operation. This study assesses the relationship between China and Afghanistan relations not only on a bilateral level, but also in the broader context of regional and global power dynamics. It shows that China is pursuing a non-interventionist approach based on the strategic partnership model, prioritising its long-term interests.

Keywords: Strategic Partnership, China-Afghanistan relations, Belt and Road Initiative, Taliban, Chinese foreign policy

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
TEŞEKKÜRLER.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK BİLGİLER.....	8
1.1. Uluslararası İlişkilerde Teorilerin Önemi.....	8
1.2. Realizm ve Stratejik Ortaklık Teorisi.....	12
1.2.1. Realizm ve Uluslararası İlişkiler.....	13
1.2.2. Realizmin Tarihsel Gelisimi.....	13
1.2.2.1. Klasik Realizm.....	13
1.3. Neorealizm (Yapısal Realizm).....	14
1.4. Çağdaş Realizm.....	16
1.5. Stratejik Ortaklık Teorisi	16
1.6. Stratejik Ortaklık Teorinin Tarihsel Gelşimi.....	19
1.7. Uluslararası İlişkiler Kurumları Açısından Stratejik Teorisi	25
1.7.1. Realist Bakış Açısı.....	26
1.7.2. Liberal Bakış Açısı.....	26
1.7.3. İnşacı Bakış Açısı.....	28
1.8. Stratejik Ortaklık Teorisine Dair Eleştiriler	29
1.8.1. Kavram Muğlaklığı.....	29
1.8.2. Bağlayıcı Olmama.....	30
1.8.3. Çıkar Çatışmaları.....	31
1.8.4. Küresel Rekabet ve Çok Taraflılığa Etkiler.....	32

İKİNCİ BÖLÜM.....	34
AFAGANİSTAN’IN TARİHİ VE DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ.....	34
2.1. Afganistan tarihî.....	34
2.1.1. Afganistan’ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi.....	40
2.1.2. Afganistan’ın Etnik Yapısı.....	43
2.2. Afganistan Dış Politikasına Genel Bakış.....	44
2.2.1. Afganistan Dış Politikası (1919-2001).....	47
2.2.2. Hamid Karzai Dönemi Afganistan Dış Politikası (2003-2014).....	50
2.2.3. Muhammed Eşref Gani Dönemi Afganistan Dış Politikası (2014-2021).....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	59
ÇİN’İN TARİHSEL ARKA PLANI VE DIŞ POLİTİKASININ TEMELLERİ.....	59
3.1. Çin Tarihi ve Dış Politikası Temelleri	59
3.2. Komünist Devrim ve Soğuk Savaş Sonrası Çin Dış Politikası (1949-1992).....	63
3.2.1. Mao Zedong Dönemi (1949-1976).....	64
3.2.2. Deng Xiaoping Dönemi (1976-1992).....	67
3.3. Soğuk Savaş Sonrası Çin Dış Politikası.....	69
3.3.1. Jiang Zemin Dönemi (1992-2003).....	71
3.3.2. Hu Jintao Dönemi (2003-2012).....	74
3.3.3. Xi Jinping Dönemi (2012-).....	76
3.4. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi Çin’in Jeoekonomik Yayılma Stratejisi.....	78
3.5. Çin-Afganistan İlişkileri (1945-2000).....	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	86
11 EYLÜL SONRASI ÇİN-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	86
4.1. 11 Eylül Olayları ve ABD’nin Afganistan Müdahalesi.....	86
4.2. ABD’nin Afganistan Müdahalesi ve Çin’in Dış Politikası.....	89
4.3. Hamid Karzai Dönemi Çin-Afganistan İlişkileri (2001-2014).....	91
4.4. Muhammed Eşref Gani Ahmedzai Dönemi Çin-Afganistan İlişkileri (2014-2021).....	99
4.4.1. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi ve Afganistan’ın Önemi.....	109
4.5. Taliban’ın Yeniden İktidara Gelişi ve Çin ile İlişkileri (2021-).....	113

4.5.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler.....	114
4.5.2. Ekonomik ve Ticarî İlişkiler.....	116
4.5.3. Güvenlik ve Stratejik İlişkileri.....	122
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	131

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Afganistan'ın nüfus oranına göre etnik yapısı.....	43
Tablo 2: 2002-2023 döneminde Çin-Afganistan ticaret hacmi.....	116

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Afganistan'ın komşuları ve kara sınırları.....	41
Harita 2: BRI'nın Kara ve Deniz güzergâhları.....	80
Harita 3: BRI ve Eski İpek Yolu güzergâhları.....	113

KISALTMALAR

ADP	: Afganistan Dış Politikası
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AIIB	: Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank)
ADB	: Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank)
BRI	: Tek Kuşak-Tek Yol Projesi (Belt and Road Initiative)
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CPEC	: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (China-Pakistan Economic Corridor)
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ETİM	: Doğu Türkistan İslami Harekâtı (East Turkestan Islamic Movement)
MCC	: Çin Metalurji Şirketi (Metallurgical Corporation of China)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
SUÖB	: Sincan Uygur Özerk Bölgesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUÖB	: Sincan Uygur Özerk Bölgesi
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimin hazırlanma sürecinde bilgi birikimi, rehberliği ve akademik vizyonuyla her aşamada bana yol gösteren, yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleriyle çalışmama büyük katkı sağlayan değerli danışmanım Prof. Dr. Murat ÇEMREK'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sürecinde kıymetli değerlendirmeleri ve yapıcı katkılarıyla çalışmamın gelişimine önemli katkılar sağlayan saygıdeğer jüri üyeleri Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN ve Doç. Dr. Yusuf SAYIN'a da teşekkür ederim.

Tez sürecin'de ve Akademik yolculuğum boyunca yanımda olan desteği ve dostluğuyla bana güç veren tüm arkadaşlarıma gönülden teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan sevgileriyle beni ayakta tutan ve bu süreçte sabırla destek veren kıymetli aileme sonsuz şükranlarımı sunarım. Onların varlığı, bu çalışmanın en büyük dayanağı olmuştur.

GİRİŞ

Çin-Afganistan ilişkileri, eski çağlardan itibaren özellikle siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda varlığını sürdürmüştür. Literatürde, coğrafi yakınlık nedeniyle bu iki ülkenin tarih boyunca çeşitli düzeylerde etkileşimde bulunduğu ifade edilmektedir. Antik Aryana ve antik Çin, coğrafi komşulukları nedeniyle yüzyıllardır siyaset, ticaret ve kültür alanlarında güçlü bir ilişki geliştirmiştir. Bu kadim medeniyetler arasındaki kültürel iş birliğinin izleri günümüzde dahi görülebilmektedir. Ayrıca İpek Yolu'nun altyapısı, iki ülke arasındaki kültürel alışverişin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki belgelenmiş diplomatik ilişkilerin tarihî iki bin yılı aşmaktadır. Son yıllarda uluslararası arenadaki gelişmelerle Çin için, Afganistan Dış Politikası (ADP) giderek daha önemli bir konuma yerleşmiştir. Bu önem, büyük ölçüde yeni ekonomik ilişkiler ve bölgesel iş birliği girişimleriyle bağlantılıdır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa sömürgeciliğine karşı direniş gösteren iki ülke, zaman zaman sınırlı da olsa temaslarda bulunmuştur. 1923'te, dönemin Afganistan hükümetinin ilk temsilcisi Mohammed Şerif Han, Çin'in Doğu Türkistan bölgesine giderek Kaşgar'da yerleşmiştir. 1934'te ise Habibullah Han Tarzi, Afganistan'ın temsilcisi olarak Nanjing'e atanmış ve 1944'te Afganistan-Çin Dostluk Antlaşması imzalanmıştır (Talash, 2018a, ss. 32-35).

11 Eylül 2001 olayları, uluslararası güvenlik ve jeopolitik dengeleri büyük ölçüde değiştiren bir dönüm noktası olmuştur. Bu saldırılar sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefikleri, terörle mücadele ve güvenliği sağlama amacıyla Orta Asya'ya yoğun bir şekilde yönelmişlerdir. Bu dönemde, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) de bölgesel güvenlik ve ekonomik çıkarlarını koruma amacıyla Afganistan'a yönelik dış politikasını ve stratejilerini yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. 11 Eylül sonrası dönemin karmaşık güvenlik ortamında, Çin'in Afganistan'a yönelik politikaları hem Çin'in kendi iç güvenliği hem de bölgesel istikrar açısından kritik bir öneme sahip olmuştur. Çin'in Afganistan'la ilişkileri,

yalnızca ikili düzeyde değil aynı zamanda Çin'in geniş ölçekli dış politika hedefleri ve küresel stratejik çıkarlarıyla da bağlantılıdır. Çin, özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (SUÖB) yaşanan ayrılıkçı hareketlerin ve radikal İslamcı grupların faaliyetlerinden endişe duymaktadır. Afganistan, bu gruplar için potansiyel bir sığınak ve eğitim alanı olarak görülürken bu durum Çin'in güvenlik önceliklerini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Çin'in Afganistan'a yönelik stratejileri, terörizmle mücadele, ekonomik kalkınma projeleri ve diplomatik girişimlerle şekillenen çok boyutlu bir yaklaşıma dayanmaktadır (Huasheng, 2016, ss. 895-898).

Çin için Afganistan, hem iç güvenliği hem de bölgesel istikrar açısından kritik bir konumdadır. Özellikle, SUÖB'ndeki radikal İslamcı grupların faaliyetleri, Afganistan'ı bu gruplar için potansiyel bir sığınak haline getirmektedir. Bu durum, Çin'in Afganistan'a yönelik stratejilerinde, terörizmle mücadele, kalkınma projeleri ve diplomatik girişimler gibi çok boyutlu bir yaklaşıma dayandığını göstermektedir. Afganistan, Çin için benzersiz bir komşu konumundadır. Her iki ülke hakkında tarihsel olarak olumsuz bir düşünce olmaması, diplomatik ilişkilerin gelişimine zemin hazırlamıştır (Shafiee & Salehi Daulatabad, 2016, ss. 72-73). 11 Eylül sonrası dönemde Çin, Geçici Afgan Hükümeti ile dostluk politikası yürütmüş ve 2001'de bu hükümeti resmen tanımıştır. Afganistan ile 53 farklı alanda anlaşmalar imzalayan Çin 2010'da yaklaşık 300 milyon ABD doları değerinde yardımda bulunmuştur. Afganistan, Çin için stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır; çünkü, özellikle Doğu Türkistan İslami Hareketi (ETİM) gibi grupların faaliyetleri, Çin'in SUÖB'nde istikrarını tehdit etmektedir. Bu nedenle, Çin'in Afganistan politikası temelde güvenlik odaklıdır ve 11 Eylül sonrasında bizzat daha da derinleşmiştir. Çin, 2011'de Afganistan ile stratejik iş birliğianlaşması imzalamış ve Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde önemli bir ortak olmayı hedeflemiştir. Afganistan ayrıca terörle mücadelede Çin'den daha fazla destek talep etmekte ve Çin'in bölgedeki nüfuzunu ve Pakistan üzerindeki diplomatik nüfuzunu göz önünde bulundurarak Pakistan ile ilişkilerin güçlendirilmesinde arabuluculuk rolü oynamasını istemektedir (Hamdard, 2022, ss. 35-37).

Taliban döneminde ise Çin, Afganistan ile ilişkilerini geliştirmek için Pakistan üzerinden doğrudan görüşmeler yapmayı tercih etmiştir. 2001 sonrasında, Taliban hükümetinin devrilmesinin ardından, Çin, geçici hükümeti tanımış ve Kabil'deki büyükelçiliğini yeniden açmıştır. Bu süreçte, Afganistan, Çin'in en büyük yabancı yatırımcısı haline gelirken iki ülke arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkiler de derinleşmiştir. ABD'nin 2021'de Afganistan'dan çekilmesi, bölgedeki güç dengelerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Çin, Taliban ile ilişkilerini sürdürmekte ve bölgesel güvenlik, ekonomik çıkarlar ve diplomatik ilişkileri yeniden kurma stratejisini benimsemektedir. Çin, Afganistan'daki zengin maden rezervlerine yatırım yaparak bölgesel ticaret yollarını genişletmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, Taliban'ın uluslararası tanınma ve ekonomik yardım talepleri, Çin'in resmî tanıma konusunda ihtiyatlı olmasına neden olmaktadır (Karakaya & Nazari, 2022a, ss. 145-150).

Bu çalışmanın temel soruları şu ekseninde şekillenmiştir: Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikası tarihsel bağlamda nasıl dönüşmüştür? 11 Eylül sonrasında güvenlik, ekonomi ve diplomatik politikalarını hangi faktörler şekillendirmiştir? SOT bu ilişki biçimini açıklamak için ne ölçüde yeterlidir? Çin'in Afganistan'daki ekonomik yatırımları, BRI çerçevesinde nasıl bir stratejik öneme sahiptir?. Taliban'ın 2021'de yeniden iktidara gelmesi Çin-Afganistan ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Bu sorular doğrultusunda çalışmanın temel varsayımı, Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikası istikrarsızlığa müdahale etmek yerine onu yönlendirme ve yönetilebilir düzeyde tutmaya dayalı bir stratejik temkin üzerine kuruludur.

Bu çalışmanın temel amacı, 11 Eylül sonrasında Çin'in Afganistan politikasının dinamiklerini ve bu politikanın geçirdiği dönüşümü incelemektir. Bu bağlamda Çin'in Afganistan'a yönelik politikalarının güvenlik, ekonomik ve jeopolitik boyutları detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Araştırma, Çin'in bölgedeki stratejik çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini, bu süreçte hangi diplomatik, askerî ve ekonomik araçları kullandığını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Özellikle, terörizmle mücadele, sınır güvenliği, ekonomik iş birlikleri ve yeniden yapılanma konularındaki stratejik adımlar üzerine yoğunlaşılacaktır. Bu bağlamda Çin'in bölgedeki güvenlik sorunlarına nasıl yanıt verdiği, terörizmin önlenmesi için hangi işbirliklerini geliştirdiği ve Afganistan'ın yeniden inşası sürecindeki rolü detaylı bir biçimde incelenecektir. Ayrıca, bu politikaların Uluslararası İlişkiler (UI) teorileri çerçevesinde nasıl konumlandığı ve küresel güç dengelerine etkileri üzerinde de durulacaktır. Bu çalışma, yalnızca Çin'in Afganistan'daki politikalarının bölgesel etkilerini anlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu politikaların uluslararası yansımalarını da ele almayı amaçlamaktadır. Böylece, mevcut literatürdeki önemli boşluklar giderilecek ve Çin'in Afganistan politikası hakkında yeni bir perspektif sunulacaktır. Bu bağlamda çalışma Çin'in bölgesel stratejilerinin anlaşılmasına ve küresel güç dengelerinin analiz edilmesine katkıda bulunmakta ve ayrıca Çin-Afganistan ilişkilerini hem teorik hem de pratik açıdan değerlendirerek uluslararası ilişkilere özgün bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışma, Çin-Afganistan ilişkilerini Stratejik Ortaklık Teorisi (SOT) çerçevesinde değerlendirmektedir. Stratejik ortaklık, özellikle güç asimetrisinin belirgin olduğu ilişkilerde güçlü aktörün zayıfı doğrudan yönlendirmek yerine karşılıklı çıkar alanları üzerinde kontrol sağlamaya çalıştığı esnek ve sürdürülebilir bir iş birliği modelini ifade etmektedir (Cuesta, 2020, ss. 7-10). Çin, bu modeli Afganistan bağlamında da uygulamış; açık askerî ilişkilerden kaçınarak ekonomik araçlar ve diplomatik kanallar aracılığıyla etkisini artırmaya çalışmıştır. Pekin'in diğer ülkelerin iç işlerini karışmama ilkesi¹, egemenliğe saygı vurgusu ve uzun vadeli stratejik denge anlayışı, bu teorik çerçevenin sahada uygulanmasını güçlendirmektedir. Çalışma, 11 Eylül sonrası Çin-Afganistan ilişkilerinin güvenlik, ekonomik, jeopolitik ve Taliban yönetimiyle ilişkileri bu tezin merkezinde yer alacaktır. Bu çalışma, Çin'in Afganistan'daki politikalarının evrim süreci, güvenlik

¹ Çin'in içişlerine karışmama ilkesi, genellikle dış politikasının temel prensiplerinden biri olarak öne sürülse de, bu ilkenin uygulamada çıkarları doğrultusunda esnetildiği görülmektedir. Örneğin, Cibuti'deki stratejik liman yatırımları ve askeri üs faaliyetleri, Çin'in bu ilkeyi pragmatik biçimde yorumladığını göstermektedir.

endişeleri, BRI kapsamında yatırımları, ekonomik kalkınma ve bölgesel entegrasyon stratejileri üzerinde odaklanırken bu politikaların bölgesel jeopolitik denklemlere etkilerini değerlendirecektir.

Akademik literatürde Afganistan'ın tarihî, yeraltı kaynakları ve komşu ülkelerle; özellikle Hindistan ve İran gibi bölgesel güçlerle; ABD, Rusya ve İngiltere gibi küresel güçlerle ilişkileri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak, Çin-Afganistan ilişkilerine ve Afganistan'ın Çin için taşıdığı jeopolitik öneme dair kapsamlı bir araştırmanın mevcut olmadığı dikkat çekmektedir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez verilerinde Çin-Afganistan ilişkilerini derinlemesine anlamaya yönelik ciddi bir eksiklik göze çarpmaktadır. Bu boşluk, bu tez çalışmasının gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada Çin-Afganistan ilişkilerini çok boyutlu bir perspektiften analiz etmek için nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, araştırmacının doğal olarak gelişen olayları kendi bağlamları içinde derinlemesine incelemesine olanak tanıyan bir yaklaşımdır (Aydın, 2023, ss. 25-26). Bu yöntem, özellikle uluslararası ilişkiler olmak üzere karmaşık ve çok katmanlı konuların dinamiklerini anlamak için etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Araştırma süreci boyunca kapsamlı bir literatür taraması ve belge analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda hem akademik yayınlar hem de resmî belgeler, raporlar, haber arşivleri ve politika metinleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Mevcut literatürün değerlendirilmesi, konuyla ilgili Türkçe kaynakların sınırlı olduğunu ortaya koymuş; bu nedenle İngilizce, Türkçe ve Farsça yayınlanmış kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca, Çin ve Afganistan Dışişleri Bakanlıklarının resmi web sitelerinden, uluslararası kuruluşların raporlarından ve güvenilir medya kuruluşlarından elde edilen veriler de değerlendirilmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, çalışmanın teorik temellerini güçlendirmiş ve güncel gelişmelere dayanan orijinal bir analiz sunmuştur.

Bu tez dört ana bölümden oluşmaktadır! Birinci bölümde çalışmanın teorik temelleri tartışılmakta ve Uİ'de etkili olan Realizm, Neorealizm ve Çağdaş Realist

yaklaşımlar analiz edilmektedir. Bu bağlamda SOT ayrıntılı olarak incelenirken bu teorinin uluslararası sistemde güç asimetrisi içeren ilişkilerde nasıl işlediği ve Çin-Afganistan ilişkileri bağlamında nasıl yorumlanabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca stratejik ortaklık modeline yöneltilen teorik eleştiriler ve bu modelin uygulanmasında karşılaşılan zorluklar da kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde Afganistan'ın temel yapısal özellikleri sunulurken ülkenin coğrafi konumu, jeopolitik önemi, etnik yapısı ve tarihsel geçmişi analiz edilmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın 1919'dan günümüze kadar dış politika çizgisi tarihsel dönemlere ayrılarak değerlendirilmekte ve bu çizginin dönemsel kırılma noktaları tartışılmaktadır. Ülkenin iç politik dönüşümleri ile dış politika yönelimleri arasındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

Üçüncü bölüm Çin'in dış politika geleneklerini tarihsel bir perspektiften incelemektedir. Bu bölümde Çin'in modernleşme süreci, Komünist Devrim sonrası dış politika anlayışı ve Soğuk Savaş dış politika eğilimleri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in küresel politikadaki konumunun yeniden tanımlanması süreci, 2013 sonrasında ortaya çıkan Tek Kuşak-Tek Yol (BRI) Projesi ve Çin'in jeoekonomik genişleme stratejisi bağlamında analiz edilmektedir. Bu bölümün sonunda, 1945-2000 arasındaki Çin-Afganistan ilişkileri tarihsel bağlamda incelenmekte ve bu dönemin iki ülke arasındaki ilişkilere etkileri değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölüm, çalışmanın merkezî 11 Eylül sonrası döneme odaklanmaktadır. Bu bölümde Çin-Afganistan ilişkileri üç ana siyasî dönem çerçevesinde analiz edilmektedir: Hamid Karzai (2001-2014), Muhammed Eşref Gani (2014-2021) ve 2021 sonrası Taliban'ın yeniden iktidara gelişi ve dış politikası incelenmiştir. Her dönem siyasî, ekonomik ve güvenlik boyutları açısından detaylandırılırken; Çin'in bu dönemlerdeki politikaları karşılaştırmalı analiz yoluyla ele alınmıştır. Çin'in bu dönemlerdeki ihtiyatlı ancak stratejik ilişkiler yaklaşımı hem tarihsel süreklilik hem de dönemsel farklılıklar dikkate alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın sonunda genel bir değerlendirme sunulurken Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının bütünsel bir bakış açısıyla nasıl şekillendiği bu politikanın zaman içerisindeki dönüşüm dinamikleri ve bölgesel gelişmelerle kurduğu etkileşim çerçevesinde nasıl evrildiği ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Aynı zamanda söz konusu dış politika yöneliminin SOT bağlamında nasıl konumlandığı ve bu teori ile ne ölçüde örtüştüğü tartışılarak teorik ve pratik düzeyde anlamlı bir senteze ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu sayede çalışmanın ulaştığı sonuçların hem kuramsal açıklayıcılığı hem de uygulamadaki yansımaları bütünlüklü bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK BİLGİLER

Bu bölümde, çalışmanın teorik temelleri ele alınarak Çin-Afganistan ilişkilerinin analizi için başvurulacak kuramsal çerçeve sunulacaktır. Uluslararası ilişkiler disiplininde teorilerin olayları anlamlandırmadaki rolü vurgulanacak, özellikle realizm ve SOT bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Böylece çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak analizlerin kuramsal dayanakları ortaya konulacaktır.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Teorilerin Önemi

Uİ'de teori, küresel, bölgesel, ulusal, ve yerel olayları açıklamak için geliştirilen soyut bir model veya gözlük olarak tanımlanabilir. Teoriler, uluslararası sistemin nasıl çalıştığına dair bir dizi temel varsayım ve kavram sağlamakta ve bu şekilde karmaşık gerçeklik basitleştirilerek düzenlenmektedir. Teorilerin neden gerekli olduğunun cevabı, dünyanın son derece karmaşık ve bilgi yoğun olmasında yatmaktadır. Her gün haber ve veri bombardımanına tutulan karar vericiler, uygulayıcılar ve analistler, bu bilgi selini anlamlandırmak için teorilere ihtiyaç duyarlar (Snyder, 2009, ss. 52-62). Örneğin, bir dış politika danışmanının belirli bir krizi değerlendirirken devletlerin temelde güç aradığı yönünde realist görüşü varsa, bu hangi verilere odaklanacağını ve ne tür çözümler önereceğini derinden etkileyecektir. Bu nedenle, teori açıkça belirtilmese bile, siyaset dünyasında her zaman mevcuttur ve kötü bir teoriye sahip olmak, hiç teoriye sahip olmaktan daha iyidir. Çünkü Uİ'de devletin rasyonel bir aktör olması veya sistemin anarşik bir yapıya sahip olması gibi temel varsayımlar yanlışsa, bu varsayımlara dayalı analizlerin ve kararların doğruluğu da azalacaktır. Bu nedenle teoriler, politika analizinde ve karar alma süreçlerinde yol gösterici bir çerçeve sağlamaktadır (Little, 2007, ss. 170-172).

Farklı teoriler aynı olguyu farklı bakış açılarından yorumlayabildiğinden, benimsenen teorik perspektif politika tartışmalarındaki sonuçları değiştirmektedir. Örneğin, Çin'in yükselişine verilen yanıtla ilgili farklı teorilere dayanan üç farklı bakış açısı vardır. Realizm bakış açısı, Çin'in yükselişini güç dengesi açısından değerlendirir ve bunu mevcut uluslararası düzen için potansiyel bir tehdit olarak görür. Bu yaklaşıma göre, yükselen güçler genellikle statükoya meydan okur ve çatışma potansiyelini artırır. Öte yandan Liberal perspektifi, Çin'in küresel ekonomiye entegre olması ve belki de zamanla demokratikleşmeyle durumunda davranışlarının değişeceğini ve çatışmacı tutum yerine işbirlikçi bir duruş benimseyebileceğini öne sürmektedir. Üçüncü bir görüş olan sosyal inşacı (Constructivist) bakış açısı, kültür ve kimlik sorunlarına odaklanır ve şu soruyu sorar: (Çin kendini dünya topluluğunun sıradan bir üyesi olarak mı görecektir yoksa kendini farklı ve özel muameleyi hak eden bir medeniyet olarak mı tanımlayacak?) Görüldüğü gibi, aynı olguya ilişkin farklı teoriler tamamen farklı sorular ve cevaplar sunmaktadır. Bu, teorilerin politika tartışmalarındaki rolünü vurgularken hangi gerçekliğe odaklanacağımızı ve verileri nasıl yorumlayacağımızı belirlemektedir (Scita, 2022, ss. 45-50). Benzer şekilde, NATO'nun doğuya genişlemesi, kullanılan teoriye bağlı olarak farklı şekilde yorumlanmaktadır. Realist bir yaklaşım, NATO'nun genişlemesini, Rusya'nın zayıf olduğu bir zamanda Batı etkisinin Doğu Avrupa'ya uzanmasıyla, ABD'nin ilgi alanını genişletme hamlesi olarak görür ve bunun Moskova'dan sert bir tepki alacağını varsayar. Liberal perspektif, NATO'nun genişlemesinin Orta ve Doğu Avrupa'da yeni demokrasileri güçlendireceğini ve bölgeye istikrar ve çatışma çözme mekanizmaları getireceğini savunmaktadır. Sosyal İnşacı bakış açısı, kimlik ve normlar açısından Polonya, Macaristan ve Çekya gibi ülkelerin "Batı güvenlik topluluğuna" dâhil edilmesinin ortak bir kimlik ve barışçıl ilişkiler kurma değerine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla uluslararası politikayı anlamak için her teoriyi kendi varsayımsal zemininde ele almak gerekir. Bu, her teorinin farklı bir boyutu aydınlattığını ve çok boyutlu bakış açısının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, UI'de alanında çeşitli

teorilerin rekabeti ve bir arada bulunması ihtiyaçtır, tek bir bakış açısına takılıp kalmamak açısından da sağlıklı görülmektedir. Farklı teoriler arasındaki akademik tartışmalar, her yaklaşımın güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak kolektif bilgiyi derinleştirmektedir. Bu örnekler aynı zamanda politika analizinde teorilerin nesnel gerçeklik değil gerçekliğin farklı yönlerini aydınlatan projektörler gibi olduğunu doğrulamaktadır (Snyder, 2009).

Uİ teorilerinin önemini vurgularken tarihsel bağlamı da göz ardı etmemek gerekir. Akademik bir disiplin olarak Uİ, I. Dünya Savaşı'ndan sonra "bir daha büyük savaşlar olmasın" idealizmiyle şekillenmeye başlamıştır. 1919'da Galler'deki Aberystwyth Üniversitesi'nde ilk Uİ kürsüsü kurulduğunda dönemin düşünürleri, uluslararası iş birliğine hukuk mekanizmalarının savaşı önleyebileceğine inanan İdealizm/Liberalizm akımı içindeydiler. Örneğin dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın 14 Maddelik Deklarasyonu ve Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulması bu liberal-idealist yaklaşımın sonuçlarıydı. Ancak 1930'lar ve özellikle II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, idealist yaklaşımın acı bir gerçeklikle yüzleşmesine neden oldu. 1939'da E. H. Carr, *Yirmi Yıl Krizi* adlı ünlü eserinde idealistleri eleştirerek, o zamana kadar uluslararası politika çalışmalarının "isteklerin düşünceye üstün geldiği, olguların dikkatli analizinden ziyade genellemelerin tercih edildiği" ve gerçekçilikten uzak bir aşamada olduğunu söyler (Erdoğan, 2020, ss. 15-16). Gerçekten de idealistlerin barış ve iş birliğivizyonuna rağmen, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması bu yaklaşım için büyük bir handikap olarak görüldü ve akademide realizm paradigmasının yükselişinin önünü açmıştır. Neredeyse tüm tarihsel anlatılar, ilk büyük tartışma olarak adlandırılan İdealizm-Realizm çatışmasının Realistlerin zaferiyle sonuçlandığı ve böylece Uİ alanının daha gerçekçi ve bilimsel bir seyir izlediği konusunda hemfikirdir. Hans Morgenthau gibi Klasik Realistler, 1940'ların sonlarında güç siyasetine odaklanan yaklaşımlarıyla hem akademide hem de dış politika çevrelerinde etkili oldular. Bu tarihsel gelişme, teorilerin yalnızca soyut fikirler olmadığını, aynı zamanda olayları yanıt olarak doğup geliştiğini göstermektedir (Little, 2007, ss. 175-180). Gerçekten

de, Realizm Soğuk Savaş sırasında baskın teori haline geldi ve 1980'lere gelindiğinde, yeni sorunlar ve değişimler karşısında Neo Liberal Teori ve daha sonra Sosyal İnşacılık ve eleştirel yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla Uİ tarihinde ardışık teorik tartışmalar ve “büyük tartışmalar” yaşanmış, her dönemin öznel ve nesnel koşulları teorilerin evrimini etkilemiştir.

Uİ’de teoriler devletlerarası ilişkileri, güvenlik politikalarını ve ekonomik etkileşimleri açıklamada kritik bir rol oynamaktadır. Farklı teorik yaklaşımlar, uluslararası sistemi anlamak için çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Realizm, uluslararası sistemin anarşik doğasını vurgular ve devletlerin güç ve güvenlik kaygılarıyla hareket ettiğini ve güç dengesinin devletlerin dış politika kararlarında belirleyici bir faktör olduğu savunur. Bu bakış açısından, Uİ’de rekabet, ittifaklar ve savaş gibi olguların altında güç mücadeleleri yer almaktadır. Liberalizm, devletler, uluslararası örgütler ve ekonomik bağımlılık arasındaki ilişkilerin barışı teşvik edebileceğini savunur. Bu teoriye göre, devletler yalnızca güç mücadelelerine odaklanıp, aynı zamanda ortak çıkarları doğrultusunda da iş birliği yapabilirler. Demokratik Barış Tezi, uluslararası hukukun ve normların etkisi gibi unsurlar Liberal düşüncenin önemli bileşenleridir. Liberalizm, küreselleşme ve ekonomik entegrasyonun devletler arasındaki çatışma olasılığını azaltabileceğini savunur. Yapısalcılık (konstrüktivizm) ise Uİ’nin yalnızca maddi çıkarlar tarafından değil aynı zamanda kimlikler, normlar ve söylemler tarafından da şekillendiğini savunur. Devletlerin çıkarları ve dış politikaları zamanla değişebilir ve bu değişimi belirleyen en önemli faktörler arasında uluslararası normlar ve devletlerin birbirlerini nasıl algıladıkları gelir (Özdemir, 2008, ss. 124-130). Örneğin, Soğuk Savaş sonrası dönemde eski düşmanlar arasında yeni iş birliği alanlarının ortaya çıkması Sosyal İnşacı teorinin bu çerçevede açıklayabildiği bir olgudur. Bu farklı teorik yaklaşımlar, uluslararası politikanın karmaşıklığını anlamak ve politika yapıcılarının kararlarına rehberlik etmek için önemli araçlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, Uİ teorileri, devletlerin dış politika kararlarını anlamak ve tahmin etmek için temel bir çerçeve sağlamaktadır. Hiçbir teori tek başına tüm uluslararası olayları açıklayamaz ancak farklı teoriler birlikte değerlendirildiğinde küresel politikanın çok boyutlu doğası daha iyi kavranabilir. Uİ teorileri yalnızca akademik bir bakış açısı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda devletlerin politika yapım süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Realist akım, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak için askerî kapasiteye ve güç dengesine odaklanmaları gerektiğini savunurken liberal akım devletlerin çatışmaları uluslararası kurumlar ve diplomasi yoluyla çözebileceğini öne sürmektedir. Bu teorik yaklaşımlar, özellikle Çin-Afganistan ilişkileri olmak üzere karmaşık dış politika alanlarını analiz ederken kritik bir çerçeve sağlamaktadır. Realizme göre Çin-Afganistan ilişkilerinde güvenlik ve ekonomik çıkarlar ön plandadır, Liberalizm ise ekonomik iş birliğinin ve karşılıklı bağımlılığın önemini vurgulamaktadır. Öte yandan Sosyal İnşacı, Çin'in Afganistan'a yaklaşımını kimlikler ve normlar aracılığıyla şekillendiren tarihsel ve ideolojik unsurları ele alır. Güvenlik endişeleri, ekonomik stratejiler ve uluslararası meşruiyet arayışı gibi unsurların Çin'in Taliban yönetimiyle ilişkisinde nasıl etkileşime girdiği, uluslararası ilişkiler teorilerinin politika yapım süreçlerini nasıl şekillendirdiğinin önemli bir örneğidir (Matamis, 2024).

1.2. Realizm ve Stratejik Ortaklık Teorisi

Uİ'de devletlerin dış politika stratejilerini analiz etmek için çeşitli teorik çerçeveler geliştirilmiştir. Realizm, uluslararası sistemin anarşik doğasını vurgulayıp devletlerin güvenlik ve güç maksimizasyonu peşinde koştuğunu önerirken SOT devletler arası ilişkilerin sadece rekabet ve çatışmaya değil aynı zamanda işbirliğine ve uzun vadeli çıkar birliğine de dayandığını savunmaktadır. Bu bağlamda Çin-Afganistan ilişkileri Realizm ve SOT etkileşimini analiz etmek için önemli bir örnek sunmaktadır. Çin'in Afganistan ile ilişkisi Klasik Realizmin öngördüğü güvenlik ve güç dengesi politikalarına dayanmaktadır, ancak aynı zamanda Çin'in çok boyutlu ortaklıklar kurma stratejisinin de bir yansımasıdır.

1.2.1. Realizm ve Uluslararası İlişkiler

Realizm, Uİ'deki en yerleşik ve etkili yaklaşımlardan biridir. Bu teori, devlet merkezli bir bakış açısına sahiptir ve uluslararası sistemin doğasını “anarşik” tanımlar. Burada anarşi, uluslararası sistemde merkezî bir otoritenin veya düzenleyici mekanizmanın olmamasıdır. Bu durum, devletleri kendi güvenliklerini sağlamak ve çıkarlarını korumak için bağımsız hareket etmeye zorlamaktadır. Realizm, devletleri “rasyonel” aktörler olarak varsayar, başka bir deyişle, devletler kararlarını ulusal çıkarlarını maksimize edecek şekilde alırlar. Bu çıkarlar genellikle güvenlik, askerî güç, ekonomik refah ve uluslararası sistemdeki nüfuz gibi unsurları içermektedir. Devletlerin hayatta kalma mücadelesi verdiği bu sistemde, güç kazanmak ve sürdürmek en temel önceliklerdendir (Düzgün, 2020, ss. 257-265). Realist teorisyenler, uluslararası politikanın temel dinamiğinin güç mücadelesi olduğunu savunurlar. Bu bakış açısına göre, devletler diğer aktörlerle sürekli bir güç rekabeti içindedir. Bu rekabet bazen savaflara, ittifaklara, askerî kapasiteyi artırmaya ve ekonomik üstünlük mücadelelerine dönüşebilir. Güvenlik ikilemi (*security dilemma*) olarak bilinen kavram, devletlerin kendi güvenliklerini artırmaya çalışmasıyla bir tür silahlanma yarışına yol açarken diğer devletlerin bunu bir tehdit olarak algılayıp benzer şekilde güç toplamaya çalışmaları sonucunu doğurmaktadır (Bilgiç, 2011, ss. 125-130).

1.2.2. Realizmin Tarihsel Gelişimi

Realizm; Klasik realizm, Neorealizm ve Çağdaş Realizm olarak üç ana boyutta incelenebilir:

1.2.2.1. Klasik Realizm

Klasik Realizm, insan doğasının güç ve çıkar peşinde koşmaya eğilimli olduğunu ve bunun devletlerin dış politikalarına yansıdığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, Uİ'de savaş, çatışma ve rekabet kaçınılmazdır. Çünkü insan doğası bencil ve rekabetçidir. E. H. Carr (1939) *Yirmi Yıl Krizi (The Twenty Years' Crisis)*

adlı eserinde uluslararası siyasetin idealist yaklaşımlarla açıklanamayacağını, güç dengesi ve ulusal çıkarların ön planda olması gerektiğini vurgulamıştır. Hans Morgenthau (1948) *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi (Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace)* kitabında, uluslararası ilişkileri “güç mücadelesi” olarak tanımlamış ve devletlerin rasyonel aktörler olarak ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığını ileri sürmüştür. Klasik Realistler, devletlerin de ahlaki ya da ideolojik kaygılarla değil çıkarlarını koruma güdüsüyle hareket ettiğini savunurlar (Guilhot, 2011). Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB’nin politikaları Klaisk Realizme göre kendi çıkarlarına uygun bir küresel güç dengesini sağlama çabasıydı.

Realizmin Temel Varsayımları

İnsan doğası gereği bencil ve çıkarıcı eğilimler barındırır: Tarih boyunca bunun sayısız örneği gözlemlenmiştir. İnsan karakterinin en tehlikeli yönlerinden biri, güce duyduğu sınırsız arzu ve başkaları üzerinde hâkimiyet kurma isteğidir. Bu hırs, insanlık tarihindeki çatışmaların, savaşların ve adaletsizliklerin temel sebeplerindendir. Thomas Hobbes, *Leviathan* (1651) adlı eserinde, insanların doğası gereği kendi iyiliğini aradığını ve bu durumun insanlar arasında karşılıklı bir mücadele yarattığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, insan insanın kurdudur (*homo homini lupus*) ifadesiyle özetlenmektedir (Kraduman; 2020, ss. 120-125).

Uluslararası Sistem Anarşiktir: Realizme göre, uluslararası sistemde merkezî bir otorite yoktur; (devletleri kontrol eden veya yönlendiren bir güç). Bu duruma anarşi denir ve devletleri kendi güvenliklerini sağlamaktan sorumlu kılar. Anarşi, devletler arasındaki rekabeti ve çatışmayı öngörülebilir ve iş birliğikonusunda dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır (Düzgün, 2020, ss. 268-270).

Devletler Birincil Aktörlerdir: Realizm, devletlerin uluslararası sistemdeki birincil aktörler olduğunu savunmaktadır. Devletler, egemenlikleri ve bağımsızlıkları nedeniyle uluslararası ilişkilerde merkezî bir rol oynarlar. Diğer uluslararası örgütler gibi aktörler, devletlerin çıkarlarına hizmet ettikleri ve ikincil

bir rol oynadıkları ölçüde önemlidir. Bu bakış açısı, devletlerin uluslararası politikadaki en önemli birimler olduğunu vurgulamaktadır (Düzgün, 2020, ss. 270-272).

Devletler Rasyonel Aktörlerdir: Realizme göre devletler rasyonel aktörler olarak ulusal çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için stratejik ve hesaplanmış kararlar alırlar. Bu çıkarlar genellikle güvenlik, güç ve hayatta kalma gibi unsurları içermektedir (Keyik & Erol, 2019, ss. 19-22).

Güç Mücadelesi ve Güvenlik İkilemi Önemlidir: Devletler, güvenliklerini sağlamak için anarşik bir sistemde güçlerini artırmaya çalışırlar. Ancak, bir devletin güvenliğini artırma çabaları diğer devletler tarafından bir tehdit olarak algılanabilir ve bu da bir güvenlik ikilemine yol açmaktadır. Bu durum, devletlerin birbirlerine karşı sürekli güvensizlik içinde olmalarına ve silahlanma yarışlarına girmelerine neden olabilir. Güvenlik ikilemi, uluslararası çatışmaların başlıca nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Palaver, 2011, ss. 43-47).

1.3. Neorealizm (Yapısal Realizm)

Klasik Realizm (liderlerin) kararlarına odaklanırken Neorealizm ise devletlerin davranışlarını uluslararası sistemin yapısıyla açıklamaktadır. Kenneth Waltz (1979) *Uluslararası Politika Teorisi (Theories of International Politics)* adlı eserinde devletlerin gücünden çok uluslararası sistemin anarşik doğasının dış politikayı şekillendirdiğini ileri sürmüştür. Waltz'a göre uluslararası sistemde merkezî bir otorite bulunmadığı, yani anarşinin hakim olduğu ortamda devletler kendi güvenliklerini sağlamak için sürekli güç arayışında olurlar. Neorealizmin en önemli uygulamalarından biri, Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin birbirlerini dengelemek için kurdukları ittifak sistemleridir. ABD'nin NATO'yu desteklerler, SSCB'nin de Varşova Pakti'nı kurması, Waltz'ın öne sürdüğü güç dengesi teorisine iyi bir örnektir. Günümüzde de ABD'nin Hint-Pasifik bölgesinde Çin'i dengelemek için (ABD, Japonya, Hindistan, Avustralya) ve AUKUS (ABD,

İngiltere, Avustralya) gibi ittifaklar kurması neorealist hamleler olarak yorumlanmaktadır (Tokatlı, 2022, ss. 128-130).

1.4. Çağdaş Realizm

John Mearsheimer (2001) tarafından geliştirilen Saldırgan Realizm, Klasik Realizm ve Neorealizmin aksine, devletlerin sadece güvenlik sağlamayı değil aynı zamanda bölgesel hegemonya elde etmek için güçlerini sürekli artırmayı amaçladıklarını savunmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle güvenlik ancak bölgesel hegemonya ile sağlanabilir. Büyük güçler rakiplerini zayıflatmak ve kendi üstünlüklerini pekiştirmek için saldırgan politikalar izlemektedirler. Mearsheimer, ABD'nin küresel politikalarının Saldırgan Realizm çerçevesinde şekillendiğini savunur. Örneğin, ABD'nin Tayvan'a askerî desteği ve Çin'in yükselişini sınırlamak için Hint-Pasifik bölgesinde ittifaklar kurması bu teorik çerçevede değerlendirilebilir. Mearsheimer'e göre, Çin gibi yükselen bir güç zamanla bölgesel hegemonya elde etmeye çalışacak ve bu da ABD ve müttefikleriyle olası bir çatışma riskini artıracaktır. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki artan askerî varlığı, Tayvan üzerindeki iddialarını güçlendirmesi ve ABD'nin Hint-Pasifik bölgesinde Çin'i dengelemek için askerî ittifaklar kurması da Saldırgan Realizm temel varsayımlarını desteklemektedir (Üstündağ, 2020, ss. 1006-1010). Bu bağlamda büyük güçlerin uluslararası sistemde kaçınılmaz bir güç mücadelesinde olduğu tezi güçlenmektedir.

1.5. Stratejik Ortaklık Teorisi (SOT)

Realizmin varsayımları, devletler arasındaki iş birliği ve ortaklıkların doğasını anlamak için bir temel sağlamaktadır. Realizmin öngördüğü güç mücadelesi ve güvenlik endişeleri, devletleri yalnızca askerî ittifaklara değil aynı zamanda ekonomik ve politik iş birliğine de götürebilir. Bu bağlamda SOT, devletlerin uzun vadeli çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için kurdukları kurumsallaşmış iş birliğini ele almaktadır. Realizme göre, SOT temeli karşılıklı güvenlik garantileri, ekonomik karşılıklılık ve uluslararası sistemde avantaj elde

etme motivasyonlarıdır. Devletler, yalnızca kısa vadeli çıkarları değil uzun vadeli kazanımları da göz önünde bulundurarak ittifaklar kurarlar. Örneğin, Çin'nin BRI çerçevesinde Afganistan ile ilişkileri, Çin'in bölgesel gücünü artırma stratejisinin bir parçası olarak Realist bir bakış açısıyla okunabilir. Aynı zamanda, SOT bu ilişkinin yalnızca askerî ve güvenlik yönlerini değil aynı zamanda ekonomik ve diplomatik boyutlarını da vurgulamaktadır. Çin'in Afganistan'a yaptığı yatırımlar ve güvenlik desteği, her iki ülkenin uzun vadeli çıkarlarını korumayı amaçlayan stratejik bir ortaklık olarak şekillenmektedir. Realisim ve SOT arasındaki bu bağlantılar, devletlerin uluslararası alanda neden ve nasıl iş birliği yaptığını daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Güç dengesi ve çıkarların maksimizasyonu temelinde hareket eden devletler, yalnızca kısa vadeli askerî ittifaklar değil aynı zamanda uzun vadeli ve çok boyutlu Stratejik Ortaklık (SO) oluşturarak küresel ve bölgesel politikalarını şekillendirmektedir (Jamse, 2013, ss. 25-30).

SOT, Soğuk Savaş'tan sonra Uİ'de ortaya çıkan ve giderek önem kazanan bir teoridir. SO, genel olarak iki devletin (veya bir devlet ve uluslararası bir örgütün) ortak uzun vadeli çıkarları doğrultusunda çok boyutlu ve sürekli iş birliğini geliştirmesini ifade etmektedir. Bu tür ilişkiler, klasik ittifaklara göre daha esnek ve daha az resmî bağlayıcı düzenlemelerdir. İttifaklar genel olarak bir saldırı durumunda taraflara karşılıklı savunma yükümlülükleri yükleyen antlaşmalarla tanımlanırken SO'larda böyle bir resmî bağlayıcılık yoktur. Bunun yerine, taraflar güvenlik, ticaret, teknoloji, diplomasi vb. gibi ortak stratejik hedeflere ve karşılıklı faydaya dayalı olarak geniş bir alanda yakın iş birliği yürütürler. SO, Uİ'de yeni normal haline gelmiş ve günümüz küresel siyasetinde devletler tarafından tercih edilen başlıca etkileşim biçimlerinden biri haline gelmektedir (Czechowska, 2013, ss. 37-40).

SOT'ni anlamak için bazı temel kavramların açıklanması gerekmektedir. Bu kavramlar arasında güven, karşılıklı fayda, uzun vadeli iş birliği ve kurumsallaşma öne çıkmaktadır.

Güven: SO'da güven, ilişkinin devamlılığı açısından kritik bir rol oynamaktadır. Taraflar arasındaki iş birliği ne kadar kapsamlı ve uzun vadeli olursa olsun, karşılıklı güven olmadan sürdürülebilirliği mümkün değildir. Zira SO'lar genellikle iç siyasî uyum ve paylaşılan değerler temelinde gelişir. Bu şekilde ilişki dış şoklara karşı daha dayanıklı hale gelmektedir. Taraflar gelecekteki belirsizliklere karşı birbirlerine güvence verirler ve böylece güvene dayalı bir ortaklığı kolayca terk etmek istemezler. Örneğin Gültekin Sümer, stratejik ortaklığın devamlılığına vurgu yaparak, tarafların hiçbirinin güvene dayalı bir ilişkiden vazgeçme lüksünün olmadığını belirtir. Bu açıdan güven, SO'larda hem bir sonuç hem de bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır (Sümer, 2010).

Karşılıklı Yarar: Stratejik ortaklıkların başarılı olabilmesi için karşılıklı yarar ilkesi gözetilmelidir. Tarafların elde ettikleri kazançlar ile üstlendikleri malîyetler arasında makul bir denge olmalıdır. Bir tarafın yarar sağladığı, diğerinin sürekli taviz verdiği bir ilişki sağlıklı bir stratejik ortaklık olarak görülemez. Bu nedenle ortaklık, taraflar ulusal çıkarlarına hizmet eden kazanımlar peşinde koşar ve her iki taraf için de kazan-kazan sonuçları üreten işbirliğine önem verirler. Literatürde stratejik ittifakların ve ya ortaklıkların uzun ömürlü olması için fayda/malîyet paylaşımında denge sağlanması şarttır. Karşılıklı yararın olmadığı durumlarda, özellikle güç dengesizliği varsa, zayıf tarafın güçlü tarafa aşırı bağımlı hale gelme riski vardır ve bu da ortaklığın sürdürülebilirliğine zarar verir. Bu nedenle SO'larda ortak çıkarların kesişmesi temel motivasyonu oluşturmaktadır (Sümer, 2010).

Uzun Vadeli İş Birliği: SO geçici veya kısa vadeli değil, uzun vadeli ve kalıcı iş birliğini öngörmektedir. “Stratejik” kavramı, bu ilişkilerin taktiksel veya anlık olmaktan ziyade geleceğe yönelik geniş hedefler içerdiğini ima etmektedir. SO ile daha gevşek bir ilişki türü olan stratejik iş birlikleri arasındaki en önemli fark burada

ortaya çıkar: Stratejik iş birlikleri sınırlı hedefler için kısa vadeli olabilirken SO'lar çok daha uzun bir zaman dilimini kapsar ve geniş amaçlara hizmet etmektedir. Sümer'e göre SO, tarafların bir bölge veya uluslararası düzenle ilgili köklü hedefler veya çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket etmeleri olarak tanımlanır. Bu nedenle, her SO aynı zamanda bir stratejik iş birliği olsa da, her stratejik iş birliği SO düzeyine ulaşmaz. SO'da süreklilik esastır ve bu ilişkiler değişen koşullara karşı maksimum direnç göstermektedir (Sümer, 2010, ss. 673-675). Örneğin, Çin'in farklı ülkelerde yaptığı anlaşmalar çok uzun vadeli anlaşmalardır. Uzun vadeli ufuk, taraflar arasında dönemsel anlaşmazlıklar çıksa bile ortaklığın tamamen dağılmasını önleyen bir bağ oluşturmaktadır.

Kurumsallaşma: SO'un etkili ve kurumsallaşmış olması ve uzun vadede kalıcı hale gelmesi için belirli mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ortaklıklar genellikle kurumsal çerçeveler ve düzenli danışma mekanizmalarıyla desteklenmektedir. Örneğin, ortak komisyonlar, zirve toplantıları, 2+2 formatında bakanlar toplantıları ve ortak eylem planları gibi yapılar SO'ları somut içerikle doldurmaya yaramaktadır. Kurumsallaşma, karşılıklı beklentilerin kurallara ve süreçlere bağlanmasını sağlayarak güveni güçlendirmeye ve iş birliğinin kesintilere karşı dirençli hale getirmeye yardımcı olur. Gerçekten de, SO taraflar arasında yapılandırılmış diyaloga izin veren bir araç olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılandırılmış diyalog bazen ikili düzeyin ötesine geçebilir ve çok taraflı platformlarla ilişkilendirilebilir. Örneğin, AB stratejik ortaklıklarını kurumsal anlaşmalar ve eylem planlarıyla çerçeveleyerek çok taraflılığa da katkıda bulunacak şekilde tasarlamaya çalışmaktadır (Tyushka & Czechowska, 2019, ss. 32-35). Sonuç olarak, SO'larda kurumsallaşma hem ilişkileri derinleştiren hem de istikrarlı bir şekilde devam etmesini sağlayan temel kavramlardan biridir.

1.6. SOT'nin Tarihsel Gelişimi

SO kavramının Uİ literatürüne girmesi ve pratikte yaygın kullanılması, büyük ölçüde Soğuk Savaş sonrasındadır. Çünkü iki kutuplu düzenin sona ermesiyle

devletler arasındaki etkileşimlerde yeni esneklikler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sırasında ülkeler güvenlik endişesiyle katı ittifak bloklarına katılma eğilimindeyken 1990’lardan itibaren daha esnek ve çok yönlü iş birliği modellerine yönelmişlerdir. Bu dönüşümün arkasında küreselleşmenin hızlanması, ekonomik bağımlılığın artması ve devletlerden kaynaklanmayan sınır ötesi tehditlerin (terörizm, iklim değişikliği, salgın hastalıklar vb.) giderek önem kazanması gibi faktörler yer almaktadır. Bu yeni ortam, geleneksel savunma paktlarına dayalı ittifakların tek çözüm olmadığı, bunun yerine “daha esnek uluslararası iş birliği biçimlerine ihtiyaç duyulduğu” yaklaşımını beraberinde getirmiştir. Bu noktada SO, devletlerin bağlayıcı anlaşmalar olmadan hem güvenliklerini hem de ekonomik-politik çıkarlarını ilerletebilecekleri yararlı bir araç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatta bazı yazarlar, SO Soğuk Savaş sonrası Uİ’in yeni kurumsal biçimi olduğunu ileri sürmüşlerdir (Nadkarni, 2010, ss. 30-35).

SO Kavramsal olarak 1990’ların başında bazı ikili ilişkilere atfedilmeye başlandı. SSCB dağılmasıyla Sovyet politika yapıcılar, sınırlı işbirliğini işaret etmek ve ABD ile düşmanlığı sona erdirmek amacıyla stratejik ortaklık fikrini ortaya attılar.

Bu bağlamda 1990’ların başında bir dizi önemli ikili ilişkide stratejik ortaklık beyanları görüldü. Örneğin, ABD-Türkiye ilişkileri 1992’de yayınlanan Moskova Bildirisi ile ve ABD-Rusya ilişkileri 1994’te resmen SO olarak tanımlandı. Benzer bir tanımlama 1993’te Çin ve Brezilya arasında kullanıldı. Asya’da Çin ve Rusya, 1996’da stratejik ortak olarak daha da yakınlaştıklarını duyurdular ve bu ilişki 2001’deki Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile resmî bir çerçeveye oturtuldu. Bu ilk örnekler, kavramın farklı coğrafyalarda hızla ortaya çıktığını göstermektedir. Gerçekten de uzmanlar, SO kavramının eş zamanlı ve paralel bir evrim gösterirken ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin 1990’lar boyunca birbirinden bağımsız benzer ortaklık anlaşmaları peşinden koştu. Kavramı ilk kimin ortaya attığı belirsiz olsa da küresel güç merkezlerinin bu terimi

1990'lar boyunca diplomatik literatürlerine soktuğu anlaşılmaktadır (Envall & Hall, 2016, ss. 85-90).

2000'lere gelindiğinde, stratejik ortaklıklar UI'de düzenli bir hal almıştı. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bölgesel güçler ve çok kutupluluk belirtileri, klasik ittifakların yanı sıra yeni ortaklıkların gelişmesini teşvik etti. Özellikle “yükselen güçler” olarak anılan Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkeler, büyük güçlerle veya kendi aralarında SO'lar kurarak küresel düzendeki konumlarını sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Benzer şekilde ABD ve AB, geleneksel ittifak ilişkilerinin ötesinde, farklı bölgelerdeki ülkelere stratejik ortak statüsü vererek nüfuzlarını sürdürmeyi amaçlayan politikalar benimsemişlerdir. Bu dönemde SO sayısında önemli bir artış olmuştur: Yapılan çalışmalar, ABD'nin 60'tan fazla ülkeyle çeşitli düzeylerde stratejik ortaklık ilişkileri kurduğunu, Çin'in de yaklaşık 70 ülkeyle stratejik ortaklık anlaşmaları imzaladığını, Hindistan'ın en az 20 ülkeyle stratejik ortak olduğunu ve Japonya'nın yaklaşık 10 ülkeyle stratejik ortak olduğunu göstermektedir (Strüver, 2017, ss. 41-43). Bu sayılar, SO'ların yaygınlığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Üstelik bu ilişkiler sadece ikili düzeyde kalmamış AB 2003'te dış ilişkilerinde “stratejik ortak” olarak tanıdığı on ülkeyi resmen listelemiş (ABD, Kanada, Rusya, Çin, Japonya, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika, Meksika, Güney Kore); sonraki yıllarda bunlara yenileri eklenmiş ve bölgesel örgütlerle (NATO, ASEAN) SO geliştirilmiştir (Tyushka & Czechowska, 2019, ss. 15-20).

Günümüzde birçok önemli uluslararası ilişki, taraflarca SO olarak tanımlanmaktadır. ABD-Hindistan, Çin-Rusya, AB-NATO ve 11 Eylül'den Sonra Çin-Afganistan ilişkileri SO'ların somut uygulamalarını ve değişken yapısını gözler önüne sermektedir.

ABD-Hindistan Stratejik Ortaklığı: ABD ile Hindistan ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde belirgin bir dönüşüm geçirerek stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. 1990'larda Hindistan'ın Soğuk Savaş'taki bağlantısız konumundan

uzaklaşıp çok yönlü dış politika benimsemesi ve özellikle 2000'lerden itibaren Çin'in yükselişi karşısında ABD ve Hindistan'ın çıkarlarının yakınlaşması, bu süreci hızlandırmıştır. İki ülke 2005'te kapsamlı bir SO duyurusu yapmış ve Sivil Nükleer İş Birliği Anlaşması (2008) gibi dönüm noktalarıyla ilişkilerini derinleştirmiştir. Güvenlik boyutunda, ortaklık özellikle Asya-Pasifik (veya Hint-Pasifik) bölgesinde dengeleyici bir rol oynama hedefiyle belirginleşir. ABD ve Hindistan, terörle mücadele, deniz güvenliği, savunma teknolojileri paylaşımı ve düzenli ortak askerî tatbikatlar gibi alanlarda yakın iş birliği geliştirmiştir. Nitekim Hindistan, ABD'nin Dörtlü Diyalog İnisiyatifinde (Japonya ve Avustralya ile) kilit ortaktır ve bu platform Çin'in bölgesel etkisine karşı denge unsuru olarak görülmektedir. Ekonomik ve teknolojik boyutta da ilişkiler stratejik derinlik kazanmıştır: Ticaret hacmi artmış, ABD'li şirketlerin Hindistan pazarına yatırımları ve iki ülke arasındaki teknoloji iş birlikleri (uzay, yapay zeka, 5G, vs) yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, bu stratejik ortaklığın sınırları da bulunmaktadır. Özellikle Hindistan'ın Rusya ile tarihsel savunma iş birliği ve İran ile enerji ilişkileri gibi konular, zaman zaman Washington ile Yeni Delhi arasında gerilim yaratmaktadır. Bir akademik çalışma, Rusya'nın Hindistan savunma sektöründeki ağırlığı ve Hindistan'ın İran ile ilişkileri gibi unsurlar nedeniyle ABD-Hindistan iş birliğinin tam kapsamlı bir stratejik ortaklığa dönüşmekte zorlandığını tespit etmektedir (V. Pant & Lall, 2024, ss. 24-26). Buna rağmen her iki taraf da Çin'in yükselişine karşı güç dengesi sağlama ve Hint-Pasifik'te istikrarı koruma amacıyla stratejik ortaklığı sürdürmekte kararlıdır. Özetle, ABD-Hindistan stratejik ortaklığı, ortak demokratik değerler vurgusu, büyüyen ekonomik bağlar ve özellikle Asya'daki jeopolitik çıkar birliği sayesinde giderek pekişen, ancak üçüncü taraflarla ilişkiler konusunda dikkatle dengelenen bir ortaklıktır (Gul vd., 2021, ss. 3-5).

Çin-Rusya Stratejik Ortaklığı: Bu ortaklık günümüz uluslararası sistemindeki en dikkat çekici ikili ilişkilerden biridir. İki ülke, yüzyılın büyük bölümünde ideolojik ittifaktan sınır çatışmalarına kadar değişken bir ilişkiye sahip olsa da, Soğuk Savaş'tan sonra ortak stratejik çıkarlara odaklanarak daha da yakınlaştılar. 1996'da

ilan edilen Çin-Rusya SO'su 2001'de imzalanan İyi Komşuluk ve Dostluk Antlaşması ile resmîleştirildi ve kapsamlı bir iş birliği çerçevesine getirildi. Bu ortaklığın temelinde, her iki ülkenin ABD öncülüğündeki tek kutuplu dünya düzenine karşı bir denge arayışı yer almaktadır. Nitekim Çin ve Rusya, uluslararası alanda anti-hegemonik bir duruş sergiliyor, BMGK'nde sık sık birlikte hareket ediyor ve ŞİÖ gibi platformlar aracılığıyla Orta Asya'da güvenlik işbirliğine girmektedirler. Özellikle son on yılda Çin-Rusya ilişkisi güçlendirilmiş ortaklık görünümüne bürünmüştür.

2014'te Kırım'ın ilhakı sonrası Batı yaptırımlarıyla karşılaşan Rusya, Çin'le enerji ve savunma iş birliklerini artırmıştır. 2022'de Ukrayna Savaşı sırasında liderler ortaklıklarını “sınırsız” olarak tanımlamış, ilişkiler resmî ittifak olarak görülmesine de birçok gözlemci tarafından fiilî ya da yarı ittifak olarak değerlendirilmektedir. İki ülke, çok kutuplu dünya düzeni hedefiyle ABD'nin küresel nüfuzuna karşı birlikte hareket ettiklerini vurgulamakta; Mayıs 2024'te yaptıkları açıklamada da bu kararlılıklarını yinelemişlerdir (Yang, 2024). Ancak Çin-Rusya ortaklığının dinamikleri tamamen sorunsuz değil, Rus kamuoyu ülkenin Çin'in ekonomik ağırlığı karşısında küçük ortak konumuna düşmesinden endişe duyarken Çin tarafı da Rusya'ya aşırı bağımlılığın risklerini tartışıyor. Ayrıca, Orta Asya'da nüfuz rekabet ve Rusya'nın Hindistan gibi Çin ile sorunlu ilişkileri olan ülkelere karşı yakın duruşu, dikkatle yönetilmesi gereken konular olmaya devam etmektedir (Envall & Hall, 2016, ss. 95-98). Tüm bunlara rağmen, Çin-Rusya stratejik ortaklığı, günümüzün büyük güç rekabetinin doğasını yansıtan en önemli işbirliklerinden biri haline geldi ve ABD önderliğindeki bloğa karşı uluslararası sistemde bir dayanışma eksenini oluşturmaktadır.

AB-NATO Stratejik Ortaklığı: SO yalnızca devletler arasında değil aynı zamanda uluslararası örgütler arasında da kullanılır. Bu bağlamda AB NATO arasındaki ilişki sıklıkla SO olarak tanımlanır. AB ve NATO üyelerinin büyük ölçüde örtüşmesi (AB üyelerinin çoğu NATO üyesidir) ve her iki örgütün de Avrupa güvenliğinde kilit

aktörler olması, iş birliklerinin stratejik doğasını güçlendirir. Soğuk Savaş'tan sonra Avrupa güvenlik mimarisi dönüşürüp AB kendi ortak dış politikasını ve savunma kimliğini geliştirmeye çalışırken NATO'da genişlemeye ve var olmaya devam etmiştir. Bu süreçte, iki örgüt arasındaki iş birliğini kurumsallaştırma çabaları ortaya çıktı. 2003'te imzalanan Berlin Plus Anlaşmaları çerçevesinde NATO, AB'nin barışı koruma operasyonlarında kullanması için bazı planlama kapasitelerini ve yeteneklerini paylaşmayı kabul etti bu fiilî bir stratejik ortaklık adımıydı. Sonraki yıllarda, AB ve NATO Balkanlar ve Afganistan gibi bölgelerde yan yana operasyonlar yürüttüler ve terörizmle mücadele, hibrit tehditlere karşı koyma ve siber güvenlik gibi yeni alanlarda istişare ve koordinasyonlarını artırdılar (Tyushka & Czechowska, 2023, ss. 91-93). Özellikle 2016 ve 2018'de imzalanan Ortak Beyanlar, AB-NATO Stratejik Ortaklığının ilkelerini ve öncelikli iş birliği alanlarını tanımlamıştır. Bu beyanlar, siyasî diyalog, bilgi paylaşımı, kriz yönetimi, savunma kapasitesinin oluşturulması, askerî hareketlilik, deniz güvenliği ve hibrit tehditlerle kapsamlı bir yaklaşımla mücadele gibi konularda birlikte çalışma gereğini vurgulamıştır.

Rusya'nın 2022'de Ukrayna'ya saldırmasının ardından AB-NATO dayanışması daha da önem kazanmış ve iki örgüt 2023'te stratejik ortaklıklarını derinleştirmek için bir ortak açıklama daha yapmıştır. AB tarafından yayımlanan 2022 Stratejik Pusula belgesinde de NATO ile stratejik ortaklığın Avro-Atlantik güvenliğimiz "için elzem" olduğu ifadesi yer almış ve Rus saldırganlığı karşısında bu ortaklığın değeri bir kez daha teyit edilmiştir. AB-NATO stratejik ortaklığının temeli ortak değerler (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları vs), ortak üyeler ve tamamlayıcılık ilkesidir. NATO kolektif savunma için birincil mekanizma olmaya devam ederken AB kriz yönetimi ve kapasite oluşturma gibi alanlarda kendi sivil- askerî yeteneklerini katkıda bulunur. Bu nedenle de iki kurum birbirini desteklemektedir. Ancak, AB-Türkiye ilişkileri veya ABD-Avrupa gerginlikleri gibi faktörler zaman zaman bu ortaklığın tam potansiyeline ulaşmasını engellemiştir. Örneğin, Türkiye-Kıbrıs anlaşmazlığı NATO-AB bilgi paylaşım

mekanizmalarında kesintilere neden olmuştur. Tüm zorluklara rağmen, AB-NATO Stratejik Ortaklığı çağdaş Avrupa güvenliği için elzem olarak görülmekte ve transatlantik bağı sürdürmek için temel bir çerçeve sağlamaktadır (NATO, 2024).

Çin-Afganistan Ortaklığı: Çin Afganistan SO süreci ekonomik, güvenlik ve diplomatik dinamiklere dayanmaktadır. 2012’de resmen duyurulan bu ortaklık, Çin’in ekonomik çıkarlarını güvence altına almayı, Afganistan’daki güvenlik risklerini azaltmayı ve bölgesel etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Çin, Afganistan’ı BRI entegre ederek altyapı yatırımları, ticaret anlaşmaları ve doğal kaynak projeleri yoluyla ekonomik iş birliğini derinleştirmiştir. Ancak güvenlik endişeleri Çin Afganistan’daki angajmanını ihtiyatlı ve kontrollü bir çerçevede tutmaya yöneltmiştir. Güvenlik açısından Çin, Afganistan kökenli radikal grupların Sincan bölgesine sızmasını önlemek için Taliban hükümetiyle iş birliğini artırmıştır. Taliban, Çin’e Afganistan topraklarının terör örgütleri tarafından kullanılmayacağına dair güvence verirken Pekin, Taliban’ın diplomatik izolasyonunu kırmak için destek sağlayarak karşılıklı bağımlılık yaratmıştır. Diplomatik anlaşmada Çin, Batılı ülkelerden farklı bir yaklaşım benimseyerek iş işlerine karışmama ilkesine göre hareket etmiş ve Taliban hükümetiyle doğrudan ilişkiler sürdürmüştür. Genel olarak, Çin-Afganistan SO’yu karşılıklı çıkar ve pragmatizme dayalı bir ilişki modelini yansıtmaktadır. Çin, askerî müdahaleye dayanmayan, ekonomik ve diplomatik yollarla şekillendirilen bir etki politikası izlemektedir ve bu da SO teorisinin günümüz Uİ’deki önemini somut bir örnekle göstermektedir (Zhang, 2022, ss. 5-10).

1.7. Uİ Kuramları Açısından SOT

SOT’u analiz etmek için, Uİ teorilerinin farklı bakış açıları değerlendirilebilir. Realist, Liberal ve İnşacı bakış açıları, stratejik ortaklıkların neden oluşturulduğu, nasıl çalıştığı ve ne anlama geldiği konusunda farklı vurgular yapmaktadır.

1.7.1. Realist Bakış Açısı

Realizm, uluslararası politikayı güç mücadelesi ve devletlerin güvenlik arayışı açısından açıklamaktadır. Bu bakış açısından, SO devletlerin tehditlere karşı uyum davranışının modern bir biçimi olarak görülebilir. Klasik Realizm, devletlerin kendilerini daha güçlü düşmanlara karşı korumak veya güç dengesi sağlamak için taraf değiştirmek için ittifaklar kurduğunu vurgulamaktadır. SO, Realistler tarafından tam bir ittifak düzeyine ulaşmayan ancak belirli tehditlere veya güç dengesi hedeflerine yönelik uyum politikaları olarak da değerlendirilir. Nitekim Wilkins (2008), SO'ları “yeni bir uyum biçimi” olarak tanımlamış ve Stephen Walt'ının tehdit dengesinin tezini bu olguya dayandırmıştır. Bu bakış açısına göre, devletler tehdit karşısında SO olarak bir araya gelirler. Örneğin, Çin ve Rusya'nın ABD'ye karşı veya Hindistan ve ABD'nin Çin'e karşı olması (Yang, 2024) veya bazen daha güçlü tarafa yaklaşarak riskleri azaltırmaktadırlar. Realistler SO'ların çıkar hesaplamalarına ve güç dağılımına dayandığını vurgular: Ortaklıklar, ideolojik uyumdan ziyade ortak bir düşmanın veya ortak çıkarların varlığıyla açıklanır (Tyushka & Czechowska, 2019, ss. 15-17). Örneğin, gerçekçi bir analiz, Çin-Hindistan arasındaki sınırlı yakınlaşmayı, her ikisinin de güç dengesiyle ilgili farklı endişeler nedeniyle başka ortaklıklara yönelmesine bağlayabilir, veya AB'nin Brezilya ile SO geliştirmesini, o ülkeyi kendi etki alanına çekmek ve onu rakip güçlere kaptırmamak için bir strateji olarak yorumlayabilir. Realist bakış açısında, SO genellikle ittifakların gölgesinde incelenir.

1.7.2. Liberal Bakış Açısı

Liberalizm, uluslararası iş birliğinin mümkün ve arzu edilir olduğunu ve mutlak kazanımların ve ortak kurumların devletleri bir araya getirebileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde SO, devletlerin ortak çıkarları doğrultusunda uzun vadeli karşılıklı kazanım elde etmek ve uluslararası düzende istikrarı sağlamak için kurdukları iş birliği mekanizmalarıdır. Liberaller, stratejik ortaklıkların yalnızca güvenlik değil aynı zamanda ekonomi, ticaret, teknoloji ve

çevre gibi çok çeşitli ortak çıkarlara dayandığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, stratejik bir ortaklıkta taraflar yalnızca askerî alanda değil aynı zamanda ticaret anlaşmaları, yatırım akışları, kalkınma projeleri ve enerji iş birliği konusunda da birbirine bağımlı hale gelirler. Bu karşılıklı bağımlılık, çatışma riskini azaltır; liberalizme göre bu, barış ve istikrar için olumlu bir faktördür. Kurumsallaşma da liberaller için önemlidir. Çünkü SO’ların başarısı, ortaklıkları yöneten kurumların, anlaşmaların ve düzenli diplomatik istişarelerin varlığıyla artmaktadır (Czechowska, 2013, ss. 38-40). Örneğin, AB’nin “stratejik ortak” olarak tanımladığı ülkelerle düzenli zirve toplantıları, ortak eylem planları ve çok taraflı konularda koordinasyonu liberal mantıkla uyumlu olarak bu ortaklıkları küresel yönetişime entegre etmektedir. Liberaller, stratejik ortaklıkları sıklıkla kazan-kazan iş birlikleri ve bölgesel/küresel istikrarı güçlendirme araçları olarak görürler. Örneğin, AB-NATO SO’ğında liberaller, iki kurumun birbirini tamamladığını ve Avrupa’da barışı koruduğunu veya ABD-Japonya stratejik ortaklığının Asya-Pasifik’te istikrarın temeli olduğunu vurgularlar. Yine liberal bakış açısıyla, paylaşılan değerler ve normlar stratejik ortaklıklarda önemli bir rol oynar. Demokrasiler arasında stratejik ortaklıkların kurulmasının, paylaşılan değerlere dayalı güven yarattığı ve böylece daha öngörülebilir bir işbirliğini garantilediği düşünülmektedir. Nitekim AB’nin SO söylemi sıklıkla “paylaşılan değerler ve ilkeler” vurgusu yapmaktadır. Örneğin, Meksika ile ilişkilerinde insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi paylaşılan değerlere dayalı bir SO inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak liberalizm değerler örtüşmese bile, ortak çıkarlar varsa, örneğin AB-Çin stratejik ortaklığında olduğu gibi, ortaklıkların mümkün olabileceğini kabul eder. Burada temel motivasyon ortak ekonomik çıkarlardır. Liberalizm ayrıca stratejik ortaklıklarda çok taraflılığı vurgularken bu ortaklıklar etkili çok taraflılık hedefine katkıda bulunmalıdır. Afganistan örneğinde ise, liberal bakış açısı çerçevesinde Çin’in Taliban yönetimiyle olan temkinli ilişkisi, ortak ekonomik çıkarlar temelinde şekillenmektedir. Her ne kadar iki tarafın siyasi rejimleri ve değer sistemleri örtüşmese de, özellikle BRI kapsamında geliştirilen

altyapı ve yatırım projeleri, Çin-Afganistan ilişkilerinde iş birliği alanı yaratmaktadır. Bu durum, liberalizmin vurguladığı gibi, değerlerin değil çıkarların öncelendiği SO mümkün olduğunu göstermektedir. Ayrıca Çin'in Afganistan'a yönelik kurumsal angajmanı (örneğin bölgesel örgütlerle koordinasyon veya çok taraflı diplomatik girişimler) da liberal kuramsal çerçeveye örtüşmektedir. Bazı liberaller, SO'ların küresel yönetişimi desteklemek için kullanılması gerektiğini ve bu ikili ilişkiler aracılığıyla büyük güçlerin küresel konularda birlikte hareket edebileceğini savunurlar. (Sajdak, 2013, ss. 127-130). Örneğin, iklim değişikliği, terörle mücadele veya salgın hastalıklar gibi konular SO'lar arasında ortak çaba alanları olarak görülmektedir.

1.7.3. İnşacı Bakış Açısı

İnşacılık, Uİ'de maddi çıkarlardan ziyade kimlik, normlar ve söylemlerin önemini vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre SO, devletlerin anlam yüklediği ve belirli bir şekilde inşa ettiği olgulardır. Başka bir deyişle, SO'nun kendisi ve bir ilişkinin SO olarak tanımlanması büyük ölçüde tarafların algılarına, söylemlerine ve paylaşılan öznel anlayışlarına bağlıdır. İnşacılığa göre, SO "devletlerin kendilerine yüklediği anlamı alır" böylece SO, devletlerin ondan anladığı şeydir. Wendt'in ünlü ifadesine atıfta bulunarak, "ortaklıklar, onları inşa eden aktörlerin onlara yüklediği anlam kadardır" denebilir, tıpkı "anarşinin devletlerin ondan çıkardıkları şey olduğu" gibi. Bu bakış açısından hareketle kavramın net bir tanımının olmaması doğaldır; çünkü her ikili ilişki nevi sahsına münhasır koşullarında bu etiketi kullanabilir. Örneğin Çin-Rusya SO'su bir ittifakın ötesinde bir dostluk sunarken AB-Hindistan SO'su daha çok pragmatik iş birliği anlamındadır. İnşacılar SO'nun belirsizliğini ve farklı yorumlara açıklığını vurgularlar. Bu nedenle bazı inşacı çalışmalar stratejik ortaklıkların ortak norm ve değerlere mi yoksa yalnızca söylemsel örtüşen çıkarlara mı dayandığını incelemektedir (Czechowska, 2013, ss. 40-43). Örneğin, AB'nin demokrasi ve insan hakları normlarını paylaştığı Kanada gibi ülkelerle kurduğu SO'lar ile değer farklılıklarına rağmen Çin veya Rusya ile

tanımladığı SO'lar arasında ayırım yapılır ve bu ilişkilerin altında yatan normatif temeller incelenir. İnşacı bakış kimlik unsuruna da dikkat çekerken devletler kendilerini belirli kimlikler üzerinden tanımlayarak ortaklıklar kurduğunu iddia eder. “Benzer düşünen ortaklar” söylemi demokratik ülkelerin birbirlerini doğal ortaklar olarak görmelerine yol açabilir. Buna karşılık otoriter rejimler, paylaşılan tehdit algıları ve egemenlik anlayışlarına dayanarak birbirlerini SO olarak kabul edebilirler. İnşacılar için önemli olan, bu ilişkilerin söylem bazında nasıl inşa edildiği ve meşrulaştırıldığıdır. SO söylemi, devletlerin dış politikada kendileri ve diğerleri hakkında bir hikaye anlatma biçimidir. Örneğin, Türkiye-İsrail ilişkileri 1990'larda SO'lık olarak sunulurken bu söylem iki ülkenin kendilerini bölgedeki tek demokratik veya Batı yanlısı aktörler olarak konumlandırımları gerçeğine dayanıyordu. O zamanki ortaklık söylemi, ortak kimlik unsurlarını (laiklik ve Batı ile entegrasyon) vurgulayarak inşa edilmişti. Ancak, bu kimlik zemini daha sonra kaybedildiğinde, SO söylemi de zayıfladı. Bu örnek, inşacıların vurguladığı gibi, SO'ların sabit olmadığını, aksine zamanla değişebilen toplumsal müzakerelere açık ilişkiler olduğunu göstermektedir. İnşacılar ayrıca SO'ların söylemsel inşasının uluslararası normlar üzerindeki etkisine bakarlar: Örneğin, SO ortaklık kavramının sık kullanımının Uİ'de yeni bir uygulama veya norm oluşturup oluşturmadığı sorgulanır. Bazı çalışmalar SO'ların aslında yeni bir güvenlik uygulamaları türü olduğunu ve yeni bir güvenlik yönetişimi biçiminin parçası haline geldiğini savunmaktadır (Tyushka & Czechowska, 2023, ss. 93-96).

1.8. SOT Dair Eleştiriler

Yaygın kullanımına rağmen bu teori çeşitli eleştirilere ve uygulamada bazı zorluklara maruz kalmıştır. Burada SO'luğa yöneltilen başlıca eleştiriler ve bu ilişkilerin karşılaştığı sorunlar ele alınmaktadır:

1.8.1. Kavramın Muğlaklığı

SO'nun muğlaklığı, literatürde en sık dile getirilen eleştirilerdendir. Bir çok uzmana göre “Stratejik Ortaklık”, net bir tanımlama yerine diplomatik dilde esnek

bir ifade olarak kullanılmaktadır. Nitekim Gültekin Sümer, SO kavramının sıklıkla gelişigüzel kullanıldığını ve anlamının belirsiz kaldığını belirtmektedir. Farklı ülkeler farklı ilişki düzeylerine stratejik ortaklık diyebilir. Örneğin bazı durumlarda düzenli üst düzey diyalog içeren bir ilişki stratejik ortaklık olarak değerlendirilirken diğer durumlarda sadece niyet beyanı düzeyinde bir iş birliğistratejik ortaklık olarak sunulabilir. Bu durum kavramın analitik değerini düşürmekte ve pratikte beklentilerin yönetilmesini zorlaştırmaktadır. Taraflar “Stratejik Ortak” olarak ilan ettikleri bir ilişkiden ne beklediklerini tam olarak netleştirmemiş olabilirler. Sonuç olarak, kavramın esnekliği bir avantaj sağlarken aynı esneklik her başarılı ikili ilişkiye bu etiketin iliştilmesine yol açmış ve kavram bir bakıma boş bir moda sözcük haline gelme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştiriyi yapanlar, stratejik ortaklıkların teorik bir çerçeve olmaksızın her duruma uygulanmaya çalışıldığında anlamının bulanıklaştığını savunmaktadırlar. Gerçekten de, akademik SO üzerine tam olarak gelişmiş bütünsel bir teori yoktur. Kavram genellikle ittifak, koalisyon veya güvenlik topluluğu gibi diğer kategorilerden ayırt edilmeye çalışılarak tanımlanmaktadır. Bu teorik belirsizlik, kavramın kullanımındaki tutarsızlığa da yansımaktadır (Sümer, 2010, ss. 688-690).

1.8.2. Bağlayıcı Olmama

SO’ların resmî bir anlaşmaya veya savunma taahhüdüne dayanmaması, bu ilişkilerin güvenilirliği ve sürdürülebilirliği hakkında sorular doğurmaktadır. Eleştirmenler, SO’ların “yerine getirilmemiş ittifaklar” olabileceğini ve kriz zamanlarında gerçek dayanışma sağlamadığını savunmaktadır (Sümer, 2010, ss. 691-693). Örneğin, bir NATO müttefiki, antlaşmanın 5. maddesi uyarınca saldırıya uğradığında diğerlerinin yardım edeceğinden emindir ancak stratejik bir ortaklıkta böyle net bir yükümlülük yoktur. Bu nedenle, SO en iyi ihtimalle niyet beyanları ve ya çerçeve anlaşmaları olarak görülmektedir. Taraflar arasındaki güven yüksekse ve çıkarlar örtüşüyorsa, sorun yoktur ancak işler ters giderse stratejik ortaklık anlaşmalarının caydırıcılığı veya yaptırımları olmadığından, ortaklardan biri

kolayca farklı bir yöne gidebilmektedir. Örneğin, AB ve Rusya yıllarca stratejik ortaklık söylemi geliştirirken bu ortaklık Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve 2014'ten itibaren Ukrayna'ya müdahale etmesiyle etkili bir şekilde sona erdi. Çünkü bağlayıcı bir anlaşma yoktu ve çıkar çatışmaları ortaya çıktığında taraflar kendi yollarını seçtiler. Bağlayıcı güç eksikliğinin bir diğer yönü de bu ilişkilerin iç politikadaki değişikliklerden hızla etkilenebilmesidir. Hükümetler ve ya liderler değiştiğinde, önceki yönetim tarafından ilan edilen SO'lar devam etmeyebilir. Örneğin, bir ülkede hükümet değiştikten sonra dış politikada değişiklik olduğunda, SO tanımlanan ülkelere yönelik bakış açısında değişmektedir. Bu durum, SO'ların kurumsal ve yasal güvenlikten yoksun olmasının bir sonucudur. Ancak burada bir ikilem vardır, SO'ların esnekliği, bağlayıcı olmadıkları için zaten cazip olarak kabul edilse de bu esneklik aynı zamanda onların zayıflığıdır. Bu nedenle, bazı uzmanlar SO'ların başarılı olması için derinlemesine kurumsallaştırılması ve taraflar arasında net beklentilerin yönetilmesi gerektiğini öne sürmektedir; aksi takdirde hayal kırıklığına neden olma potansiyeline sahiptirler (Tyushka & Czechowska, 2019, ss. 35-37).

1.8.3. Çıkar Çatışmaları

SO, taraflar arasında tüm konularda tam bir mutabakat olduğu anlamına gelmez; aksine sıklıkla örtüşen çıkarların yanı sıra farklı çıkarlar da vardır. Bu, ortaklık içinde gerginliklere ve çelişkilere yol açabilmektedir. Örneğin, yukarıda tartışılan ABD-Hindistan SO'da her iki ülke Çin'in yükselişine karşı iş birliği yapmaktadır. Ancak Hindistan'ın Rusya ile yakın savunma ilişkisi veya ABD'nin Pakistan ile dönemsel iş birliği, iki stratejik ortağı zaman zaman karşı karşıya getirmektedir. Benzer şekilde, Çin-Rusya ortaklığında, Çin'in Orta Asya'daki ekonomik etkisi, Rusya'nın geleneksel etkisiyle çatışma potansiyeli taşımaktadır veya Rusya'nın Hindistan ve Vietnam gibi Çin ile sorunları olan ülkelere silah satması, Pekin'de memnuniyetsizlik yaratabilmektedir. AB-Türkiye örneğinde, taraflar 2010'larda SO hedefi ilan etmelerine rağmen, Doğu Akdeniz'deki çıkar

çatışmaları ve demokrastik normlar konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle bu hedefe ulaşamamaktadır. Bu örnekler, SO'ların çok boyutlu ilişkiler olduğunu ve bazı boyutlarda uyum, diğerlerinde ise çatışma içerebileceğini göstermektedir. Eleştirmenler, SO söyleminin bazen bu gerçek çatlakları gizlediğini savunmaktadır. Yüzeyde ortaklıklar olarak sunulan ilişkilerde, perde arkasında ciddi çıkar farklılıkları devam edebilir. Bazı durumlarda, stratejik ortaklar arasında örtük bir güvensizlik bile olabilir. Örneğin, Çin ve Rusya resmî düzeyde yakın ortaklar olmalarına rağmen, birbirlerinin niyetlerine tam olarak güvenmeyebilir ve uzun vadede birinin rakip olabileceğini hesaplayabilirler. SO bağlayıcı olmadığından, taraflar her zaman ihtiyat payını korurlar ve tamamen samimi bir ortaklık ruhu ortaya çıkmayabilir. Bu durum, ortaklıkları gerçek bir birlikten ziyade geçici bir çıkar evliliği olarak gören eleştirileri besler. Dahası, çıkar çatışmaları sorunu bize SO'ların nihayetinde ulusal çıkarlar tarafından gölgede bırakıldığını ve idealleştirilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır (Gül vd., 2021, ss. 8-10).

1.8.4. Küresel Rekabet ve Çok Taraflılığa Etkileri

SO'ların uluslararası sistemin tamamı için ne anlama geldiği de tartışmalıdır. SO küresel rekabeti yeni kamplara bölen bir dinamik yaratabilir. Örneğin, ABD'nin Hint-Pasifik'te Avustralya-Hindistan-Japonya gibi ortaklarla ağ oluşturması, Çin ve Rusya'nın birbirleriyle ve İran gibi ülkelerle yakınlaşması, dünyayı yeni bloklara bölen bir eğilim olarak yorumlanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, SO Soğuk Savaş bloklarının güncellenmiş ancak daha gevşek bir versiyonunu teşvik edebilir. Gerçekten de, Brzezinski'nin yıllar önce uyardığı Çin-Rusya-İran gibi bir anti-hegemonik koalisyon olasılığı bugün Çin-Rusya stratejik ortaklığıyla kısmen gerçekleşmiş gibi görünmektedir (Blackwill & Fontaine, 2024).

Benzer şekilde ABD-Avrupa, Japonya, Hindistan ve Avustralya gibi aktörlerle örtük bir cephe oluşturmaktadır. Bu durum, büyük güç rekabetinin SO aracılığıyla vekaleten devam ettiği bir tablo çizmektedir. Eleştirmenler, böyle bir eğilimin çok taraflı kurumlar ve küresel yönetim için olumsuz olduğunu

savunmaktadır. Çünkü devletler, küresel sorunları BM’de veya benzeri platformlarda birlikte çözmek yerine, uluslararası iş birliğini parçalayabilecek kendi SO ağları içinde hareket etmeyi tercih edebilmektedir. Örneğin, tüm büyük güçlerin iklim değişikliğiyle mücadelede birlikte hareket etmesi gerekirken stratejik kutuplaşmalar bunu zorlaştırabilir. Çünkü her kamp kendi önceliklerini önceliklendirebilmektedir. Öte yandan, bazıları SO çok taraflılığı tamamen dışlamadığını, aksine onu destekleyebileceğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, güçlü ikili ortaklıklar daha geniş çok taraflı anlaşmaların önünü açabilir veya altyapısını oluşturabilir (Schmidt, 2010, ss. 5-6). Örneğin, AB ve Çin’in SO, onları küresel iklim anlaşmalarında aynı tarafta tutmaya yardımcı olabilir; veya ABD ve Hindistan’ın ortaklığı, Hint-Pasifik’te çok taraflı bir güvenlik mimarisinin önünü açabilir. Ancak pratikte SO sıklıkla ikili tercihlerle ön plana çıktığı ve bölgesel/çok taraflı yaklaşımlarla gerginlik yaşadığı gözlemlenmiştir. Özellikle AB içindeki tartışmalar, bazı büyük AB ülkelerinin Çin ve Rusya gibi güçlerle SO’lar geliştirmesinin AB’nin kolektif duruşunu zayıflattığını ileri sürmektedir (Blackwill & Fontaine, 2024).

Sonuç olarak SO küresel rekabete etkisi iki yönlüdür: Bir yandan yeni rekabet eksenleri yaratarak uluslararası siyaseti çok kutuplu bir güç oyununa dönüştürürken diğer yandan bu ilişki ağının uluslararası sistemi “yoğun ikili ilişkiler ağı” kılarak eski blok disiplini kırıdığı ileri sürülebilir. Bu konuda net bir yargıya varabilmek için SO’ların uzun vadede uluslararası normlar ve kurumlarla nasıl etkileşime girdiğine bakmak gerekecektir. Ancak eleştirel bir bakış açısı, SO kavramının hem teorik belirsizliği hem de pratikteki çelişkileri nedeniyle şimdilik uluslararası barış ve düzen için sihirli bir formül olmadığını vurgulamaktadır.

II. Bölüm

Afganistan'ın Tarihî ve Dış Politikasına Genel Bir Bakış

Uluslararası ilişkilerin teorik temelleri ve kavramsal çerçevesinin değerlendirilmesinin ardından, Çin-Afganistan ilişkilerinin tarihsel arka planını anlamak, bu çalışmanın bütünlüğü açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel gelişmeler, bir ülkenin dış politikasının yönünü ve karakterini belirleyen temel faktörler arasındadır. Bu bölüm, Afganistan'ın tarihsel sürecini ve dış politika yaklaşımlarını inceleyerek, ülkenin jeopolitik önemini, dış müdahaleye açıklığını ve uluslararası sistemdeki konumunu analiz edecektir. Bu, Çin'in Afganistan'a yönelik stratejik hamlelerini anlamaya katkıda bulunacak tarihsel bir temel sağlayacaktır.

2.1. Afganistan'ın Tarihî

Stratejik konumu nedeniyle Afganistan, tarih boyunca imparatorlukların savaş alanı olmuş ve birçok istilaya maruz kalmıştır. Modern Afganistan devletinin temelleri XVIII. yüzyılda atılmış; daha sonra monarşi/emirlik yönetimi, İngilizlerle çatışmalar, tam bağımsızlık kazanma, Soğuk Savaş dengeleri, Sovyet işgali, iç savaşlar ve Taliban'ın yükselişi gibi büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bu tarihî süreçte ülke o kadar önemli bir jeopolitik konuma sahip olmuştur ki, zaman zaman Asya'nın kalbi ve İmparatorlukların mezarlığı olarak anılmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2023, ss. 33-34).

Afganistan'da ulus devletin ortaya çıkışı, XVIII. yüzyılın ortalarında Safeviler'den sonra İran'da oluşan güç boşluğuna ve Nadir Şah Afşar'ın 1747'de suikast sonrası ölümünü izleyen gelişmelere dayanmaktadır. Nadir Şah ordusunda komutan olan Ahmed Şah Abdali (Dürrani), Kandahar'da farklı Peştun kabilelerini bir araya getirerek aynı yıl bağımsız bir Afgan devleti kurmuştur. Böylece kurulan Dürrani İmparatorluğu, Afganların son imparatorluğu olarak bilinir ve modern Afganistan devletinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ahmed Şah Dürrani döneminde imparatorluk, Amu Derya'dan (Ceyhun) Hint Okyanusu'na,

Horasan'dan Keşmir ve Pencap'a kadar geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. 1772'de ölümünden sonra imparatorluk, oğullarının hükümdarlığı döneminde zayıflamaya başlamış; XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başlarında taht kavgaları ve bölgesel güç mücadeleleri yaşanmıştır (Şahsi, 2022, ss. 135-138). Bu kargaşa dönemi 1826'de Dost Muhammed Han tarafından sonlandırılarak ve Barakzai Hanedanlığı'nın kurularmasıyla ülkedeki siyasî birlik yeniden tesis edilmiştir. Kuruluşundan sonraki dönemde Afganistan, hızla yükselen küresel güçlerin Büyük Oyun rekabetine dâhil olmuştur. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, Britanya İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası, Orta Asya'daki etki alanlarını genişletirken aralarında bir tampon bölge oluşturmaya çalıştılar. Bu dönemde İran'ın zayıflaması ve Rusya'nın Orta Asya hanlıklarını kontrol altına alması, Britanya'yı Hindistan'ın kuzeybatı sınırında yeni bir tampon devlet yaratmaya yöneltti ve bu tampon ülke Afganistan olmuştur (Çerkezoğlu, 2024, ss. 284-288).

Afganistan'ın XIX. yüzyıldaki tarihî, Britanya İmparatorluğu ile yapılan üç savaş ve bunun sonucunda ortaya çıkan emirlik yönetimiyle damgalanmıştır. Birinci İngiliz-Afgan Savaşı (1839-1842), İngilizlerin Rus etkisini engellemek için Afganistan'a müdahalesiyle başladı ve Britanya için büyük bir yenilgiyle sonuçlandı. İlk işgal sırasında, İngilizler destekledikleri eski emir Şah Şüca Dürrani'yı Kabil'de tahta çıkardılarsa da işgal güçleri ikmal hatlarının kesintiye uğraması ve halkın direnişiyle 1842'de neredeyse tamamen yok edilmiştir. Bu yenilginin ardından, İngiliz birlikleri Afganistan'ı terk etti ve Dost Muhammed Han iktidara geri döndü. Bu savaş, Britanya tarihinde Kabil'den geri çekilme olarak hatırlanır ve Britanya'nın bölgedeki ihtiyatlı duruşunun başlangıcını işaret etmektedir (Fremont-Barnes, 2014, ss. 30-35).

İkinci İngiliz-Afgan Savaşı (1878–1880), yaklaşık kırk yıl sonra İngilizlerin yeniden Afganistan'a müdahalesiyle patlak verdi. Bu kez sebep, Emir Şîr Ali Han döneminde Rusya'ya yakınlaşan Afganistan'a karşı Britanya'nın diplomatik girişimlerinin reddedilmesiydi. 1878'de İngiliz ordusu tekrar Afganistan'a girdi;

yoğun çatışmaların ardından Emir Şîr Ali'nin oğlu Yakup Han, İngilizlerle Gandamak Anlaşması'nı (1879) imzalayarak Afgan dış işlerinin İngiliz denetimine girmesini kabul etmiştir. Ancak halk nezdinde tepki gören Yakup Han kısa sürede tahttan feragat etmiştir. Britanyalılar, ülkeden çekilirken Abdurrahman Han'ı (Dost Muhammed'in torunu) 1880'de yeni emir olarak desteklediler ve onun idaresinde Afganistan'ın iç işlerinde bağımsız, dış ilişkilerinde Britanya'ya danışan bir emirlik statüsü tesis edilmiştir. İkinci savaşın sonunda belirlenen bu düzenleme ile İngiltere, Afganistan'ı fiilen bir tampon devlet olarak kontrol etmiş oldu. Ayrıca 1893'te Abdurrahman Han ile İngiltere arasında imzalanan anlaşma ile ünlü "Durand Hattı" çizilerek Afganistan ile Britanya Hindistan'ı arasındaki sınır belirlenmiştir. Bu sınır çizgisi, etnik Peştun nüfusunun bir kısmını sınırın İngiliz tarafında bıraktığı için ileride "Peştunistan sorunu" olarak anılacak kronik bir sorunun kaynağı olmuştur (Fremont-Barnes, 2014, ss. 65-70).

1919'daki Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı, Emir Habibullah Han'ın öldürülüp yerine oğlu Amanullah Han'ın geçmesiyle başladı. Amanullah Han, İngilizlere karşı tam bağımsızlık ilan etti. Bunun üzerine Mayıs 1919'da çatışmalar başlarken bazı cephelerde başarı kazanan Afganlar, İngilizlerin hava saldırıları nedeniyle barış istemek zorunda kaldı. 8 Ağustos 1919'daki Ravalpindi Antlaşması ile Britanya, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıırken aynı yıl Sovyetler de Afganistan'ı tanıyan ilk ülke olmuştur. Böylece Afganistan, uluslararası alanda bağımsız bir aktör haline geldi (Ghubar, 2012, s. 510-515).

Afganistan 1919-1973 arasında önemli siyasî dönüşümler yaşamıştır. Amanullah Han'ın iktidarı sırasında (1919-1929), ülke tam bağımsızlığını kazandıktan sonra modernleşmeye yönünelik ciddi reformlar uygulanmıştır (Vergi sistemi yeniden düzenlendi, kadın hakları ve kızların eğitimi desteklendi ve ilk Anayasa 1923'te ilan edilmiştir). Ancak bu yenilikçi politikalar, özellikle kırsal ve muhafazakar kesimlerde muhalefetle karşılaştı ve kabile isyanlarına yol açmıştır. Bu isyanlar sonucunda Amanullah Han 1929'da tahttan çekilmiştir. Aynı yıl iktidara

gelen Muhammed Nadir Şah ise daha temkinli bir politikayla halkın geleneksel beklentilerine odaklandı ve 1931’de yeni bir anayasa ile monarşiyi güçlendirmiştir. 1933’te suikasta uğrayarak hayatını kaybeden Nadir Şah’ın yerine oğlu Zahir Şah tahta geçmiştir. Zahir Şah’ın 1933’ten 1973’e kadar süren uzun iktidarında Afganistan nispeten istikrarlı ve tarafsız bir dış politika izlediği. II. Dünya Savaşında tarafsız kalan ülke, savaş sonrası dönemde Bağlantısızlar Hareketi’ne katılarak denge politikası izlemeye başlamıştır. 1947’de Pakistan’ın kurulmasıyla Durand Hattı üzerinden Peştun bölgeleri sorunu gündeme geldi ve iki ülke arasında diplomatik gerginlik yaşandı. Soğuk Savaş yıllarında Afganistan, SSCB ve ABD’den ekonomik ve teknik yardım alarak iki süper güç arasında bir denge politikası izlemiştir. Anayasal monarşiyi geçiş 1964 Anayasası ile sağlandı ve siyasî partilere ve seçimlere izin verilmiştir. Demokrasinin On Yılı olarak adlandırılan bu dönemde başlayan süreç, göreceli siyasî özgürlüklerle geçti ancak ekonomik zorluklar, yolsuzluklar ve etnik gerginlikler süreci sekteye uğratmıştır. Son olarak 1973’te Zahir Şah’ın yurtdışında olduğu sırada eski Başbakan Muhammed Davud Han, kansız bir darbeye iktidarı ele geçirdi, monarşiyi ortadan kaldırdı ve cumhuriyeti ilan etti, böylece Afganistan’da yeni bir dönem başlamıştır (Ghubar, 2018, ss. 35-45).

1973’te Muhammed Davud Han tarafından kurulan Afganistan Cumhuriyeti, monarşiyi devirip daha bağımsız ve reformist bir çizgi izlemeyi amaçlamıştır. Başlangıçta Sovyet etkisini dengelemeye çalışan Davud Han, İran ve Hindistan gibi komşularıyla ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak zamanla otoriterleşen yönetimi Sovyet yanlısı gruplarla çatışmaya girmiştir. 1978’de Halk ve Parçem gruplarının oluşturduğu Afganistan Halk Demokratik Partisi (AHDP), Saur Devrimi olarak bilinen askerî darbeye Davud Han’ı devirdi ve Marksist-Leninist bir rejim kurmuştur. Yeni hükümetin uyguladığı radikal reformlar kırsaldaki muhafazakarlarda büyük bir tepkiye yol açtı ve ülke genelinde silahlı direniş başlamıştır. AHDP içindeki iktidar mücadelesi sonucunda liderlikte değişiklikler yaşanırken Sovyetler Birliği Hafızullah Amin’i devirmek ve kendi

çıkarlarını korumak amacıyla 1979'de Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu 10 yıllık işgal sırasında mücahit gruplar dış destekle Sovyet ordusuna direnmiştir. ABD, Çin, Suudi Arabistansu (SA), Pakistan ve İran gibi ülkelerin sağladığı yardımlarla savaş, Soğuk Savaş'ın bir vekalet savaşına dönüşmüştür. 1 milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği ve milyonlarcasının mülteci olduğu bu yıkıcı süreç, 1989'da Sovyetlerin çekilmesiyle sona erdi. Ancak bu çekilme, ülkede yeni bir iç savaşın fitilini ateşlemiştir (Şentürk, 2024, ss. 171-175).

Sovyetlerin 1989'da Afganistan'dan çekilmesinden sonra, Sovyet destekli Muhammad Necibullah hükümeti birkaç yıl daha ayakta kalsa da mücahit grupları Kabil'i ele geçirdiğinde 1992'de çökmüştü. Ancak bu zafer ülkeye istikrar getirmek yerine, farklı mücahit grupları arasında bir güç mücadelesine yol açmıştır. Burhanaddin Rabbani, Ahmed Şah Mesud, Gülbaddin Hikmatyar, Abdulrab Resul Sayyaf, Abdulali Mazari ve General Raşid Dostum gibi öncülük ettiği gruplar arasındaki çatışmalar, özellikle başkent Kabil'i harap etti ve binlerce sivilin ölümüne neden oldu. Ülke, etnik ve mezhepsel çizgiler boyunca etkili bir şekilde bölgelere bölündü (Yawar, 2024, ss. 18-20). Bu siyasî kaos ve güvensizlik ortamında, 1994'te Kandahar merkezli Taliban Hareketi ortaya çıkmıştır. Medrese öğrencilerini Peştun gençlerden oluşan bu hareket, islami şariat düzeni kurma ve güvenliği sağlama vaadiyle kamuoyu desteği kazandı. Pakistan istihbaratından (ISI) ve bazı Körfez ülkelerinden de malî ve lojistik destek alan Taliban, kısa sürede geniş toprak parçalarını kontrol altına aldı. 1996'de Kabil'i ele geçiren Taliban, Necibullah'ı idam etti ve Afganistan İslam Emirliği'ni ilan etti (Karakaya & Nazari, 2022b, ss. 149-151).

Taliban hükümeti, toplumu katı bir din anlayışıyla şekillendirirken kadın haklarını neredeyse tamamen ortadan kaldırıp sanatı ve medyayı yasaklamıştır. Bu baskıcı rejimi yalnızca Pakistan, SA ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) tanımıştır. Ahmed Şah Mesud liderliğindeki Kuzey İttifakı, kuzeyde Taliban'a direnirken Taliban El Kaide gibi radikal örgütlere ev sahipliği yapmaktaydı. Usame bin Ladin

liderliğindeki El Kaide ise bu dönemde Afganistan'dan ABD hedeflerine yönelik terör saldırıları planlamaktaydı. Son olarak, 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen büyük terör saldırıları Taliban rejiminin sonunu getirmiştir. Taliban bin Ladin'i teslim etmeyi reddettiğinde ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçleri Ekim 2001'de Afganistan'a askerî müdahalede bulunmuştur. Koalisyonun hava desteği ve Kuzey İttifakı'nın kara operasyonları sonucunda Taliban hızla çöktü ve Kabil Kasım 2001'de düştü (Barfield, 2022, ss. 270-273). Böylece Taliban rejimi sona erse de ülkenin uzun istikrarsızlığının yeni bir aşaması başladı.

Aralık 2001'de Birleşmiş Milletler (BM) himayesinde Almanya'nın Bonn kentinde düzenlenen konferansta Afganistan'ın geleceği için yol haritası belirlendi. Bu konferans sonucunda Hamid Karzai başkanlığında geçici hükümet kuruldu ve ülke uluslararası toplumun desteğiyle yeniden yapılanma sürecine girdi. 2004'te yeni anayasa kabul ederek Afganistan İslam Cumhuriyeti adı altında seçimli bir hükümet sistemi oluşturuldu. Hamid Karzai aynı yıl yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı ve 2005'te ise parlamento seçimleri yapıldı. Karzai, 2009 seçimlerini de kazandı ve 2014'e kadar Cumhurbaşkanı olarak kaldı. Bu dönemde Afganistan eğitim, basın özgürlüğü ve kadın hakları gibi alanlarda sınırlı da olsa bazı ilerlemeler kaydetti; milyonlarca kız çocuğu okula döndü ve kadınlar kamusal alanda kısmen da olsa rol almaya başladı. 2001'de dağılan Taliban güçleri, 2003 ortalarından itibaren yeniden örgütlenerek Pakistan'a sınır bölgelerinde ayaklanma başlattı. NATO liderliğindeki koalisyon güçleri Taliban ayaklanmasını bastırmak için uzun yıllar mücadele ettiyse de şiddet sona ermedi ve Taliban yavaş yavaş iktidarı yeniden ele geçirdi (Barfield, 2022, ss. 335-340).

2014'te NATO birlikleri büyük ölçüde geri çekildi ve güvenlik sorumluluğu Afgan hükümetine devredildiyse de ABD küçük bir askerî varlıkla lojistik desteğini sürdürdü. Eşref Gani, 2014 Cumhurbaşkanlık seçimlerini kazandı ve Ulusal Birlik Hükümeti çerçevesinde Abdullah Abdullah ile güçlerini birleştirdi. Eşref Gani, 2019'daki seçimleri de kazandı ve görevine devam etmiştir. 20 yıllık savaşın

ardından Şubat 2020’de ABD ile Taliban arasında Doha’da yabancı güçlerin Afganistan’dan çekilmesini belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, ABD liderliğindeki NATO güçleri 2021 boyunca kademeli olarak geri çekilecekti. Ancak Taliban ile Afgan hükümeti arasındaki barış görüşmeleri başarısız olmuştur (Dora, 2021, ss. 178-181). ABD’nin Ağustos 2021’de ani çekilmesiyle Taliban ülke genelinde hızlı bir askerî ilerleme başlattı. Taliban şehirleri neredeyse hiç direnişle karşılaşmadan ele geçirdi ve 15 Ağustos 2021’de başkent Kabil’e girerek iktidarı etkili bir şekilde tekrar ele aldı. Cumhurbaşkanı Eşref Gani ülkeyi terk ederken devlet kurumları Taliban’ın kontrolüne geçti. 7 Eylül 2021’de Taliban geçici hükümetini ilan etti ve böylece Afganistan’da ikinci defa Taliban Emirliği dönemi başlamış oldu (Kaya & Bayar, 2022, ss. 152-154).

Taliban’ın 2021’de yönetimi ele geçirmesi uluslararası alanda büyük yankı uyandırdı. Yeni Taliban hükümeti, Hibetullah Ahundzade’yi Emirü’l-Müminin unvanıyla en yüksek lider ilan etti ve çoğunluğu Peştun üyelerden oluşan bir kabine kuruldu. Uluslararası toplum ise temkinli yaklaşım henüz bu hükümeti tanımadı. Taliban, ilk dönemdeki katı uygulamalarına benzer şekilde kadınların ortaöğretim ve üniversite eğitimini yasaklamak, pek çok kadını işlerinden uzaklaştırmak gibi kararlar aldığı gibi basına ve muhalif seslere yönelik baskılar artırdı (Shams, 2023, ss. 75-78). Bunun yanında, 2020’lerin başında ekonomik kriz ve insanî sıkıntılar derinleşirken yabancı yardımlar kesildiğinden halkın büyük bir kısmı yoksulluk ve açlık riskiyle karşı karşıya kaldı. 2022 ve 2023’te uluslararası kuruluşlar Afganistan’da insanî felaket uyarıları yaparken Taliban yönetimi meşruiyetini tesis etmekle meşguldü. Günümüz itibarıyla Afganistan, Taliban’ın kontrolünde dış dünyadan izole bir şekilde yönetilmekte ve ülkenin geleceği belirsizliğini korumaktadır.

2.1.1. Afganistan’ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Devlet olgusunun temel taşlarından biri, üzerinde egemenliğin kurulduğu belirli bir toprak parçasına sahip olmaktır. Bu bağlamda bir ülkenin jeopolitik

konumu ve doğal kaynakları, UI'de ve küresel politikalarda belirleyici faktörler arasındadır. Devletlerin coğrafi konumları, politik, ekonomik ve askerî açıdan hem avantaj hem de dezavantaj sunabilmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın jeostratejik ve jeoekonomik konumu, onu uluslararası politik sahnede benzersiz bir yere yerleştirmektedir (Yawar, 2024, ss. 2-3). Afganistan, Güney ve Orta Asya'nın kritik kavşaklarından birinde yer almakta olup Çin, Hindistan, İran ve Orta Asya ülkeleri arasında stratejik bir geçiş alanıdır.

Harita 1: Afganistan'ın komşuları ve kara sınırları (CIA World Factbook, 2023).

Bu haritaya göre yaklaşık 635.000 km toprağa sahip ülke, batıda İran, doğuda Çin'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan), kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ve güneyde ve güneydoğuda Pakistan ile komşudur. En uzun kara sınırını Pakistan ile paylaşmaktadır. Bu bağlamda Afganistan, karayla çevrili bir devlet olarak kapladığı alan bakımından dünyanın 41. büyük ülkesidir (Barfield, 2022, ss. 17-18).

Afganistan, hem küresel hem de bölgesel aktörlerin dış politika önceliklerinde stratejik bir konuma sahiptir. Çin'in Afganistan'ı BRI kapsamında

kara taşımacılığı için kritik bir geçiş ülkesi olarak değerlendirmesi, bu ülkeye atfedilen jeopolitik önemi pekiştirmektedir. ABD'nin 2021'de Afganistan'dan çekilmesiyle oluşan yeni jeopolitik denklemde Çin, hem rota avantajı hem de doğal kaynak potansiyeli nedeniyle Afganistan'a daha fazla önem atfetmiştir. Benzer şekilde Rusya, Afganistan'ı Orta Asya güvenliğinin temel taşı olarak görmektedir; Hindistan ve Pakistan, bölgesel güç projeksiyonlarını bu ülke üzerinden şekillendirmeye çalışmaktadır. Pakistan, stratejik derinlik arayışında Taliban gibi unsurları tarihsel olarak desteklerken Hindistan ise Afganistan'daki hükümetlerle yakın iş birliği geliştirerek bölgesel nüfuz kazanmayı hedeflemiştir (Amani Kikanloo & Simbar, 2024, ss. 212-216).

Afganistan, sadece jeopolitik açıdan değil enerji ve ticaret koridorları açısından da kilit bir rol oynamaktadır. (TAPI) Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan bir enerji kapısı olarak gayet önemlidir. Bu proje hayata geçirilirse Afganistan enerji ihtiyacını karşılamakla kalmayıp ayrıca transit gelir de elde edecektir. Ancak ülkedeki güvenlik sorunları nedeniyle proje yıllardır tamamlanamamıştır. Benzer şekilde, demiryolu ve kara taşımacılığı gibi yeni ulaşım hatları da Afganistan'daki istikrara bağlıdır. Güvenlik açısından Afganistan sınır ötesi tehditlerin merkezî haline gelmiştir (Oğuş, 2024, ss. 84-86). Ülkenin uzun süredir içinde bulunduğu otorite boşluğunda terörizm, radikalleşme ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunlar derinleşmiştir. El Kaide ve IŞİD-Horasan gibi örgütlerin burada barındırılması sadece Afganistan'ı değil aynı zamanda Çin, Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetlerini de tehdit etmektedir. Bu nedenle Rusya askerî varlığını artırırken Çin, Sincan bölgesine yönelik tehditleri önlemek için Taliban yönetimiyle temkinli diyaloglar yürütmektedir. Ayrıca Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra ortaya çıkan mülteci akımı da bölgedeki ülkeler için bir güvenlik ve insanî kriz tehdidi yaratmıştır (Acar & Pekcandanoğlu, 2020, ss. 148-150). Tüm bu faktörler, Afganistan'ın hem bölgesel güvenlik hem enerji hemde ulaşım projeleri açısından merkezî bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, ülkedeki istikrar, komşu ülkelerin dış politika

gündeminde önemli bir yere sahip olduğu gibi barışın sağlanması kapsamlı bölgesel iş birliğini gerektirmektedir.

2.1.2. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan, tarih boyunca birçok farklı etnik grubun bir arada yaşadığı zengin ve çeşitli bir sosyal yapıya sahip bir ülkedir. Ülkenin etnik mozaigi, coğrafi konumu ve tarihî süreçlerin etkisiyle şekillenmiştir. Afganistan'ın etnik yapısı ülkenin sosyal, kültürel ve politik dinamiklerini derinden etkilemiştir ve bu çeşitlilik zengin bir kültürel mirasın oluşmasına zemin hazırladığı etnik çeşitlik, büyük kültürel zenginlik olduğu kadar siyasi sorunların da kaynağıdır.

Etnik Grup	Nüfus Oranı (%)	Yaşadığı Bölgeler	Mezhep
Peştunlar	%42	Güney ve Doğu	Sünni
Tacikler	%27	Kuzey ve Batı	Sünni (çoğunluk)
Hazaralar	%9	Orta Afganistan (Hazarajat)	Şii
Özbekler	%9	Kuzey	Sünni
Türkmenler	%3	Kuzey	Sünni
Beluçlar	%2	Güneybatı (Nimruz, Helmand)	Sünni
Diğer küçük gruplar	Belirtilmemiş	Çeşitli bölgeler	Sünni ve Şii

Tablo 1: Afganistan'ın nüfus oranına göre etnik yapısı gösterilmiştir (CIA World Factbook, 2023).

Bu tabloya göre Afganistan'daki en büyük etnik grup Peştunlar, nüfusun yaklaşık %42'sini oluşturmaktadır. Güney ve doğu bölgelerinde yoğunlaşmışlardır ve tarihsel olarak ülkenin siyasî ve sosyal yapısında belirleyicidirler. Nüfusun yaklaşık %27'sini oluşturan Tacikler, genellikle kuzey ve batı bölgelerinde yaşamaktadır. farsça konuşan bu grup, kültürel ve ekonomik alanlarda önemli katkılarda bulunmuştur. Orta Afganistan'ın dağlık bölgelerinde, özellikle Hazarajat'ta yaşayan Hazaralar, nüfusun yaklaşık %9'unu oluşturmaktadır. Şii mezhepleriyle diğer gruplardan ayrılırlar ve tarih boyunca çeşitli zorbalıklarla karşılaşmışlardır. Kuzey Afganistan'da yoğunlaşan Özbekler, nüfusun yaklaşık %9'unu oluşturmaktadır. Genellikle tarım ve ticaretle uğraşan ve Sünnidir. Nüfusun

yaklaşık %3'ünü oluşturan Türkmenler ise kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Geleneksel olarak halı dokuma ve hayvancılıkla uğraşan bu topluluk da Sünnidir. Afganistan'ın güneybatısında, özellikle Nimruz ve Helmand bölgelerinde yaşayan Beluçlar nüfusun yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır. Çoğunluğu Sünni olan bu grup yarı göçebe bir yaşam tarzını benimsemiştir. Afganistan'da ayrıca Nuristaniler, Pamirler, Peşeyler, Brahuiler, Aymaklar ve Araplar gibi daha küçük etnik gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar ülkenin kültürel çeşitliliğine katkıda bulunur ve genellikle belirli coğrafi alanlarda yoğunlaşırlar (Bazgar, 2022, ss. 13-16).

2.2. Afganistan Dış Politikasına Genel Bir Bakış

ADP tarihsel olarak büyük ölçüde Realizm ve jeopolitik teorilerin etkisi altında şekillenmiştir. Devletin güvenlik ve hayatta kalma odaklı davranışına dayanan Realizm, Afganistan gibi jeopolitik açıdan hassas ve kırılgan devletlerin dış politika uygulamalarını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu olmak üzere üç önemli bölgenin kesiştiği noktada bulunan Afganistan, stratejik konumu nedeniyle tarihsel olarak büyük güçler arasında nüfuz mücadelelerine sahne olmuştur. Öte yandan Neoklasik Realizm, bu dış politika yönelimlerinin yalnızca dış tehditler tarafından değil aynı zamanda iç siyasî dinamikler tarafından da şekillendirildiğini savunmaktadır. Özellikle etnik bölünmeler, merkezî otoritenin eksikliği ve iç çatışmalar dış politika kararlarını doğrudan etkilemektedir. Taliban'ın 2021'de iktidara dönmesi, bu iç dinamiklerin dış ilişkiler üzerindeki belirleyiciliğini açıkça göstermiştir (Talash, 2018a, s. 18).

Afganistan'ın dış politikasını şekillendiren başlıca faktörler coğrafya, güvenlik sorunları, iç bölünmeler ve ekonomik bağımlılıktır. Denize kıyısı olmayan (landlocked) Afganistan, tarihsel olarak komşularına özellikle Pakistan, İran ve Çin'e bağımlı olmuştur. Pakistan ile ilişkilerin sadece jeopolitik değil aynı zamanda tarihî ve etnik boyutları da vardır. Pakistan'ın Peştun Taliban'a verdiği destek iki ülke arasındaki stratejik ilişkilerin temelini oluştururken Durand Hattı gibi sınır sorunları bazen iş birliğini gerginliğe dönüştürmektedir (Yawar & Muhsını, 2025,

ss. 63-65). Çin ile ilişkiler büyük ölçüde ekonomik çıkarlar tarafından şekillenmektedir. Çin, BRI girişiminin bir parçası olarak Afganistan'ı Asya'dan Avrupa'ya açılan enerji ve lojistik koridorlarının merkezine yerleştirmiştir. Özellikle TAPI doğal gaz boru hattı gibi projeler Afganistan'ın küresel enerji denkleminde stratejik bir rol oynamasına olanak tanımaktadır (Yıldırım, 2023, ss. 368-370).

Afganistan'daki güvenlik sorunları, her ülkede olduğu gibi dış politika yapımını da büyük ölçüde etkilemektedir. 2001 sonrası dönemde El Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin Afganistan'da barınması, ülkenin uluslararası güvenlik gündeminde merkezî bir yer edinmesine neden olmuştur. NATO ve ABD öncülüğündeki askerî operasyonlar, Afganistan'ı yirmi yıldan fazla bir süredir uluslararası güvenlik sisteminin odak noktası haline getirmiştir. Ancak ABD'nin çekilmesi ve Taliban'ın 2021'de iktidara dönmesiyle Afganistan, güvenlik odaklı diplomasi modelinden pragmatik dış politika modeline kaymıştır. Taliban uluslararası meşruiyet arayışını sürdürürken ülkede istikrarı sağlama iddiasında da bulunmuştur. Ancak etnik çeşitlilik ve iç bölünmeler bu süreci zorlaştırmaktadır. Peştun merkezli Taliban yönetimi Tacikler, Hazaralar ve Özbekler gibi diğer etnik grupları dışlayan bir yapıya sahiptir. Bu durum özellikle İran ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerde gerginlik yaratmaktadır (Ali, 2024). Afganistan ekonomik açıdan dış yardıma fazlasıyla bağımlıdır. Gayri safi yurt içi hasılasının yaklaşık %40'ı uluslararası yardımlarla karşılanırken 2021'den sonra Batı merkezî fonların kesilmesiyle ülke büyük bir ekonomik daralma yaşamıştır. Bu nedenle Taliban yönetimi alternatif finansman kaynakları arayışında Çin, Rusya ve Körfez ülkelerine yönelmiştir. Çinli şirketlerle imzalanan madencilik ve enerji anlaşmaları bu yönelimin somut göstergeleridir. Ancak bu ilişkilerin sürdürülebilirliği Taliban'ın dış dünyaya uyum sağlama konusundaki ideolojik ve politik kapasitesine bağlıdır (Nazari, 2023, ss. 58-60).

Afganistan, tarihsel anlamda dış politikasında dengeleyici ve çok yönlülük politika izlemeye çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB ile ABD arasında denge kurma çabaları, bugün Çin-ABD-Rusya üçgeninde devam etmektedir. Taliban'ın bir yandan Çin ile ekonomik ortaklıklar geliştirmesi, diğer yandan Doha Anlaşması çerçevesinde ABD ile diplomatik ilişkiler sürdürmesi, bu denge stratejisinin güncel bir örneğidir. Ayrıca Afganistan, BM, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi uluslararası platformlarda aktif kalarak uluslararası sistemde meşruiyet kazanmaya çalışmaktadır (مروتى vd., 2022, ss. 20-22). Taliban'ın İslami yönetim anlayışına dayalı ideolojik duruşu zaman zaman dış politika süreçlerinde kısıtlayıcı bir unsur haline gelse de hareket son dönemde uluslararası baskılara karşı daha esnek ve pragmatik bir duruş sergilemektedir. Kadın hakları konusunda gösterilen esneklik de bu pragmatizmin bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Taliban'ın 2021'de tekrar iktidara gelmesinin ardından kadınların eğitim ve çalışma haklarının korunacağına dair temkinli açıklamalar yapılmış ve bu söylem uluslararası kamuoyunu yatıştırma stratejisi olarak öne çıkmıştır. Ancak pratik uygulamalarda önemli kısıtlamalar devam etmiş; kız çocuklarının ortaöğretime erişimi çoğu bölgede engellenmiş, kadınların kamu sektöründe istihdamı ve kamusal alandaki hareketliliği ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Dolayısıyla Taliban yönetimi söylem düzeyinde esnek bir yaklaşım sergilese de pratikte ideolojik çizgisinden tamamen vazgeçmemiştir.

Sonuç olarak, Afganistan'ın dış politikası istikrarsız iç siyasî yapı, sınırlı uluslararası tanınma, ekonomik bağımlılık ve bölgesel rekabetin keskinliği gibi faktörler tarafından şekillendirilmektedir. Ülke kendi dış politikasını belirleme yönünde bazı adımlar atmış olsa da tarihsel olarak devam eden dış bağımlılık ve iç yapısal zayıflıklar Afganistan'ı dış politikada çoğunlukla pasif bir konuma itmiştir. Ancak, gelişen jeopolitik dinamikler önümüzdeki yıllarda Afganistan'a yeni diplomatik fırsatlar sunabilmektedir. Bu bağlamda Afganistan dış politikasının yönü büyük ölçüde Taliban hükümetinin uluslararası toplumla ilişkilerine, iç istikrarın ve bölgesel aktörlerin tutumlarına bağlı olacaktır.

2.2.1. Afganistan Dış Politikası (1919-2001)

Afganistan, 1919'da Birleşik Kırallık ile Üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı'ndan sonra tam bağımsızlığını kazandığında dış politikasını şekillendirme fırsatına erişmiştir. Bu dönem, Afganistan'ın uluslararası arenada egemenliğini ilk kez gerçekten gösterdiği zamanlar olup Amanullah Han liderliğinde ülke, dış ilişkilerinde çeşitlilik ararken özellikle Almanya, Sovyetler Birliği, İran ve Türkiye olmak üzere farklı kutuplara yönelmiştir (Adamec, 2003, ss. 341-343). Türkiye ile kurulan ilişkiler de dönemin reformcu anlayışına uygundu ve iki taraf arasında kültürel ve diplomatik iş birliği gelişmiştir. Amanullah Han'ın modernleşme çabaları içeride dirençle karşılaşsa da dış politikada bağımsız bir çizgi izleme yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1921'de Sovyetler Birliği ile imzalanan dostluk anlaşması, Afganistan'ın o dönemde bölgesel dengeyi koruyacak çok yönlü bir dış politika arayışında olduğunu göstermektedir. (Rashid, 2022, ss. 45-48).

Zahir Şah'ın 1933'te tahta çıkmasıyla dış politika daha temkinli, içe dönük ve statüko odaklı hale gelmiştir. Afganistan, II. Dünya Savaşı boyunca tarafsız kaldı ve bu dönemde ülke dış müdahalelerden uzak durmaya devam etti. Savaş sonrası dönemde, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Afganistan kendini iki süper güç arasında sıkışmış buldu. ABD ve SSCB'nin bölgedeki nüfuzlarını artırma çabaları, ADP yönünü doğrudan etkilemiştir. Özellikle 1950'lerden itibaren SSCB ile kurulan yakın ilişkiler, Afganistan'ın kuzeyinde barajlar, yollar ve askerî altyapı inşasında somutlaştı. Bu yatırımlar, Zahir Şah'ın dış politikada Sovyet yanlısı tutumuna dair algısını güçlendirse de hükümet uzun süre dengeli bir politika izlemeye çalıştı (Acar & Pekcandanoğlu, 2020, ss. 140-141).

1960'lar ADP açısından nispeten istikrarlı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Ülke bu dönemde Soğuk Savaş'ın iki kutbu arasında dengeli bir dış politika izlemeye çalışırken tarafsızlık ilkesine bağlı kalarak hem SSCB'den hem de Batı blokundan ekonomik ve teknik destek aramıştır. Özellikle ABD, Batı Almanya ve Fransa gibi ülkelerle geliştirilen temaslar altyapı projeleri, eğitim

işbirlikleri ve teknik yardım programları aracılığıyla diplomatik ilişkilere dönüşmüştür. Ancak bu ilişkilerin niteliği daha çok kısa vadeli çıkarlara dayandığından dış politikada uzun vadeli stratejik ortaklıklar kurmak mümkün olmamıştır. Bu yıllarda Afganistan'ın modernleşme hedeflerine ulaşabilmesi için uluslararası desteğe ihtiyaç duyduğu ancak iç politikadaki kurumsal zayıflıklar nedeniyle dış politikadaki bu desteği sınırlı kaldığı görülmüştür. Zahir Şah döneminde sürdürülen bu dengeli politika, büyük ölçüde monarşik otoritesi sayesinde gerçekleştirilmişti. Ancak rejimin halk nezdindeki meşruiyetinin sınırlı olması, dış politika kararlarının toplumsal destekten yoksun olmasına yol açmıştı (Nazari, 2023, ss. 14-15).

1964 Anayasası ile kısmi demokratikleşme yönünde adımlar atılmış, siyasal partilere özgürlük tanınmış ve parlamenter yapı güçlendirilmeye çalışılmıştı. Ancak bu reformlar ülkenin sosyo-politik dokusuna tam olarak uymamış ve yönetimdeki hizipçiliği artırmıştı. Bu durum hem iç istikrarsızlığı derinleştirmiş hem de dış politikada belirsizlik yaratmıştı. Devlet mekanizmasının zayıflığı ve karar alma süreçlerindeki dağınıklık, dış ilişkilerde sürekliliğin sağlanmasını zorlaştırıp 1973'te Kral Zahir Şah Roma'da tedavi görürken kuzeni ve eski Başbakan Muhammed Davud Han tarafından kansız bir darbeyle monarşi ortadan kaldırıldı ve Cumhuriyet ilan edildi. Bu gelişme, Afganistan'ın iç siyasî yapısında köklü bir dönüşüm anlamına gelirken aynı zamanda da dış politikada yeni bir dönemin başlangıcını simgeliyordu. Davud Han, ilk yıllarında SSCB ile ilişkileri dengelemeye çalışsa da, zamanla dış politikada daha milliyetçi ve bağımsız bir duruş benimsedi. Bu dönemde, özellikle Peştun milliyetçiliğini vurgulayan söylemleri, Afganistan'ın Pakistan ile sınırındaki Peştun nüfusunun birleştirilmesini savunan politikalarla birleşince, İslamabad yönetimi ciddi şekilde rahatsız oldu. Sınırın her iki yakasında yaşayan Peştun topluluklarının tek bir devlet altında birleştirilmesi fikri (Peştunistan talebi) Pakistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılandı ve iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Sovyetlerle ilişkiler de bu dönemde daha karmaşık bir hal almış, Davud Han bir yandan Sovyet yardımlarını akmaya devam

ederken diğerk yandan içerideki sol grupların etkisini azaltmaya yönelik baskıcı politikalar uygulamıştır. Bu ikircikli yaklaşım Sovyetlerde güvensizliğe yol açtı ve AHDP gibi Sovyet yanlısı grupların sonraki yıllarda daha aktif hale gelmesinin önünü açmıştır (Barfield, 2022, ss. 203-205).

1978’de AHDP’nin iktidara gelmesiyle Afganistan’ın dış politikası açıkça Sovyet yanlısı bir çizgiye kaydı. Bu dönemde sosyalist reformların hızla uygulanması, toplumun geniş kesimleri arasında hoşnutsuzluk yarattı ve ayaklanmalara yol açtı. SSCB’nin 1979’de Afganistan’ı işgal etmesiyle dış politika tamamen Moskova merkezli hale gelmiştir. Bu işgal, yalnızca Afganistan’ın egemenliğine doğrudan bir tehdit oluşturmakla kalmadı, aynı zamanda, ülkeyi küresel politikanın en şiddetli çatışma bölgelerinden biri haline getirmiştir. ABD, SA, Pakistan ve Çin gibi ülkeler Sovyet işgaline karşı direnişini destekledi ve Afganistan’da bir vekalet savaşı başladı. Bu dönemde, merkezî hükümetin dış politikadaki rolü neredeyse tamamen ortadan kalktı ve karar alma süreçleri savaşa taraf gruplar tarafından yönlendirildi (Şentürk, 2024, ss. 177-179).

Sovyetlerin 1989’da çekilmesi ADP’de yeni bir yön belirlenmesi için bir fırsat yaratmış gibi görünse de bu süreç iç savaşla sonuçlandı ve ülke daha da parçalandı. 1990’larda farklı mücahit grupları arasında devam eden mücadele, dış politikanın ulusal bir politika olarak değil bölgesel ve etnik grupların dış bağlantılarına göre şekillendiği bir döneme yol açmıştı. Özellikle Pakistan ve İran gibi komşu ülkeler bu gruplar üzerinde doğrudan etkiye sahipti ve Afganistan’ın dış politikası bu dönemde bağımsızlıktan önemli ölçüde uzaklaştı. Bu dönemde farklı ülkeler kendi çıkarlarını temsil eden grupları desteklediler ve bu nedenle dış politika çoğulculuktan ziyade parçalanmayı içeren bir yapıya dönüştü (Yawar, 2024, ss. 23-25).

Taliban’ın 1996’da iktidara gelmesiyle Afganistan’ın dış ilişkileri kökten daraldı. Taliban rejimi sadece üç ülke (Pakistan, SA ve BAE) tarafından tanındı ve Batı dünyasıyla diplomatik ilişkiler tamamen kesildi. Taliban’ın dış politikasında

ideolojik motivasyon, geleneksel diplomatik araçlardan önce gelmekteydi. Bu, Afganistan'ı uluslararası toplumdan daha da izole etti ve ülkenin dış ilişkilerini dinî veya stratejik bağlara indirdi. Taliban'ın El Kaide gibi örgütlerle ilişkisi, Batılı devletler özellikle de ABD tarafından ciddi bir tehdit olarak algılandı ve bu 2001'den sonra uluslararası müdahalenin önünü açtı (Rashid, 2022, ss. 51-53). 2001'de ABD liderliğinde başlatılan askerî operasyon Taliban rejiminin sonunu getirirken Afganistan'ın dış politikası için yeni bir dönüm noktası olmuştur.

1919-2001 dönemi ADP'nin büyük güçler arasındaki denge arayışı, iç siyasal dönüşümler ve dış müdahaleler tarafından şekillendiğini göstermektedir. Bağımsızlığını kazanılmasıyla başlayan bu dönem dış ilişkilerde çoğulcu bir yapının oluşmasını sağlasa da iç istikrarsızlık ve bölgesel baskılar dış politikanın sürdürülebilirliğini engellemiştir. Sovyet işgali ve ardından gelen iç savaş, dış politikanın ulusal birlikten uzaklaşmasına neden olurken Taliban dönemiyle Afganistan uluslararası sistemden tamamen dışlanmıştır. Bu dönemde dış politika bazen ideolojik bazen de pragmatik temellere dayansa da iç güç yapıları ve dış aktörlerin etkisiyle sık sık yön değiştirmiştir.

2.2.2. Hamid Karzai Dönemi ADP (2003-2014)

11 Eylül Saldırıları'nın ardından ABD öncülüğündeki Afganistan'a yönelik askerî müdahale, ülkedeki Taliban rejimini devirmekle kalmayıp yeni bir dış politika sürecinin de kapısını açmıştır. Bu müdahalenin sonucunda geçici hükümetin kurulmasının ardından Hamid Karzai, 2004'te yapılan ilk demokratik seçimlerde Afganistan Cumhurbaşkanı oldu. Karzai döneminin dış politikası, hem iç istikrar arayışı hem de uluslararası meşruiyet inşası temelinde şekillenmişti. Bu bağlamda dış politika, diplomatik ilişkilerle sınırlı kalmamış; güvenlik, kalkınma, yeniden yapılanma ve uluslararası iş birliği ekseninde çok katmanlı stratejiye dönüşmüştür. Hamid Karzai'nin 2001'de Afganistan'ın geçici yönetimini devralmasının ardından dış politikanın temel odağı Batılı ülkelerle, özellikle de ABD'yle yakın ilişkiler kurmak olmuştur. ABD öncülüğündeki uluslararası müdahale ve özellikle NATO

çerçevesinde sağlanan askerî ve ekonomik yardımlar, Afganistan'ın yeniden inşa sürecinin temeli haline gelmiştir. Güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılması, anayasal süreçlerin işletilmesi ve seçimlerin yapılması gibi temel kurumsal reformlar büyük ölçüde bu dış desteğin katkısıyla hayata geçirildi. Ancak zamanla Karzai yönetimi bu ilişkilerde daha bağımsız bir pozisyon arayışına girdi. Özellikle sivilleri hedef alan askerî operasyonlar, işgal algısı, yolsuzluk skandallarına yönelik artan kamuoyu tepkileri ve dış müdahalelere yönelik eleştiriler, Karzai'nin ABD'ye karşı daha mesafeli ve eleştirel bir dil geliştirmesine yol açtı. Bu dönüşüm, hem iç politikada ulusal meşruiyetini güçlendirme arayışı hem de dış yardımların sürekliliğini sağlama çabasıyla şekillendi. Karzai'nin Batılı müttefiklerine yönelik zaman zaman sert ifadeler kullanması, onun dış politikada denge arayışının ve yerel aktörlerin beklentilerini dikkate alma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Barfield, 2022, ss. 330-333).

Karzai yönetimi, bölgesel aktörlerle ilişkilerini çeşitlendirme konusunda aktif bir dış politika izlemiş ve bu bağlamda özellikle İran, Pakistan ve Hindistan ile geliştirilen temaslar, dış politikanın bölgesel boyutunu şekillendiren temel unsurlar arasında yer almıştır. İran ile ilişkiler yalnızca tarihî ve kültürel ortaklıklarla sınırlı kalmamış; siyasî ve iktisadi iş birliğine de evrilmiştir. Karzai döneminde İran, özellikle Herat ve çevresinde altyapı projelerine yatırım yaparak Afganistan'daki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. İran'ın elektrik temini, yol ve hastane yapımı gibi alanlarda sağladığı yardımlar yerel halk tarafından olumlu karşılanırken bu destek Karzai tarafından diplomatik ilişkileri geliştirmek için stratejik bir araç olarak da kullanılmıştır. Ayrıca İran, ABD'nin bölgedeki artan varlığına yanıt olarak Afganistan ile ilişkilerini yumuşatarak bölgesel bir denge politikası izlemeye çalışmıştır (Jauhari, 2012, ss. 66-70).

Pakistan ile ilişkiler çok daha karmaşık, değişken ve sıklıkla güvensizliğe dayalı olmuştur. Pakistan'ın Afganistan üzerindeki tarihî etkisi, özellikle Taliban rejimiyle bağları nedeniyle, Karzai yönetimi tarafından sıklıkla bir tehdit olarak

algılanmıştır. Karzai, Pakistan'ı Afganistan'daki terörist unsurlara barınak sağlamakla defalarca suçlasa da Pakistan hükümeti bu iddiaları reddetmiş ve Karzai yönetiminin başarısızlıklarını bu şekilde örtbas etmeye çalıştığını iddia etmiştir. Özellikle sınır ötesi saldırılar ve Pakistan istihbarat servislerinin Taliban'ın canlanmasını dolaylı olarak etkilediği iddiaları, iki ülke arasındaki ilişkilerin gergin bir zeminde kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen Karzai, bölgesel istikrar uğruna zaman zaman Pakistan ile diplomatik yakınlaşmayı çalışmıştır (تتروای, 2022, ss. 47-49). Türkiye'nin arabuluculuğunda 2007'de İstanbul'da düzenlenen Afganistan-Pakistan-Türkiye Üçlü Zirvesi bu çabaların somut bir örneğidir (Türkiye-Afganistan siyasî ilişkileri/T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024). Ancak bu tür diplomatik girişimler uzun vadede kalıcı bir güven ortamı yaratmada başarısız olurken iki ülke arasındaki ilişkiler çoğunlukla yüzeysel kalmıştır. Afganistan'daki güvenlik durumu ile Pakistan sınırları arasındaki doğrudan bağlantı, Karzai'nin dış politikasında Pakistan faktörünü sürekli olarak göz önünde bulundurmasını güçlendirmiştir. Bu durum ayrıca ADP'nin bağımsız kapasitesini ciddi şekilde sınırlamıştır.

Hindistan, Hamid Karzai'nin 2001-2014 arasındaki Cumhurbaşkanlığı döneminde Afganistan ile ilişkilerini önemli ölçüde iyileştirmiştir. Özellikle 2001'de Taliban rejiminin devrilmesinden sonra Hindistan, eğitim, sağlık, altyapı ve kurumsal kapasite oluşturma gibi alanlarda önemli yardımlar sağlayarak bölgede yeniden aktif bir aktör haline gelmiştir. Bu çabaların sonucunda Hindistan, Afgan halkı arasında güvenilir ve dost bir ülke imajı kazanmıştır. Örneğin, Salma Barajı ve Afganistan Parlamento binasının inşası gibi projeler Hindistan'ın kalıcı etkisini göstermektedir. Öte yandan Karzai yönetimi, Hindistan ile yakınlaşmayı sadece kalkınma açısından değil aynı zamanda bölgesel güç dengesi açısından da stratejik bir tercih olarak gördü. Bu bağlamda Pakistan'ın Afgan iç siyasetindeki tarihî etkisine karşı bir denge oluşturmak amacıyla Afganistan, Hindistan ile daha derin bir işbirliğine yönelmiştir. 2011'de imzalanan SO Anlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin kurumsallaştırılması açısından bir dönüm noktası oldu. Anlaşma,

güvenlik işbirliği, ekonomik kalkınma, ticaret ve kültürel değişim gibi çeşitli alanları kapsamaktadır (Norfolk, 2012, ss. 8-12). Bu gelişmeler Hindistan'ı Afganistan dış politikasında daha görünür ve etkili bir aktör haline getirmiştir.

Karzai döneminde Türkiye-Afganistan ilişkileri, ülkenin dış politikasındaki en istikrarlı ve olumlu gelişmelerden biri olarak öne çıkmıştır. Türkiye, NATO kapsamında Afganistan'da askerî varlığı bulunan ülkelerden biri olmasına rağmen operasyonel çatışmalardan uzak durarak eğitim, lojistik destek ve sivil yardıma daha fazla odaklanan bir strateji benimsemiştir. Özellikle Türkiye'nin belirli dönemlerde Kabil Bölge Komutanlığı görevini üstlenmesi, onu güvenlik alanında yapıcı bir aktör olarak konumlandırmıştır. Ayrıca, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla yürütülen kalkınma projelerinde okul ve hastane yapımı gibi sivil yatırımların ön plane çıkmasıyla Türkiye, Karzai yönetimi tarafından sıklıkla “kardeş ülke” olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'yi yalnızca bir NATO üyesi değil, kültürel ve özellikle dinî bağlarıyla bölgesel bir güç olarak Afgan halkının gözünde meşru ve güvenilir bir aktör haline getirmiştir. Türkiye'nin bu “yumuşak güç” stratejisi, özellikle Batılı ülkelerin askerî operasyonlarına yönelik tepkilerin arttığı bir dönemde, yabancı bir aktörün daha olumlu bir imaj geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Kardaş, 2013, ss. 8-12).

Çin ile ilişkiler bu dönemde ihtiyatlı bir yakınlaşma çerçevesinde ilerlemiştir. Karzai yönetimi Çin'i potansiyel bir ekonomik ortak olarak değerlendirmiş ve özellikle madencilik sektöründe Çinli şirketlere lisanslar vermiştir. Ancak bu ilişkiler diplomatik düzeyde kalmış ve dış politikanın merkezinde olmamıştır. Çin'in Afganistan'a ilgisi daha çok ekonomik fırsatlar ve güvenlik endişeleri tarafından şekillendirilmiştir (Talash, 2018a, ss. 37-38).

Karzai yönetiminin genel dış politika yaklaşımı çok yönlü bir denge kurma çabasına dayanmaktadır. Bir yandan başta ABD olmak üzere Batı ile iş birliği sürdürülürken diğer yandan bölgesel aktörlerle de ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte ADP pragmatik ve zaman zaman milliyetçi bir dil benimserken iç siyaset

baskılar dış politikaya da yansımıştır. Karzai'nin Batı'ya yönelik eleştirileri ve zaman zaman “dış yönetime karşı” verdiği mesajlar kamuoyunun gözünde meşruiyet kazanma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak Afganistan bu dönemde büyük ölçüde dış yardım ve güvenlik desteğine bağımlı kalması bu durum dış politikanın gerçek anlamda bağımsız bir çizgi izlemesini engellemiştir. Karzai dönemindeki ADP, savaş sonrası yeniden yapılanma süreciyle eş zamanlı yürütülen çok yönlü bir diplomatik stratejiyi temsil etmektedir. Bu dönemde dış politika bir yandan Batı ile iş birliği, diğer yandan bölgesel denge ve ulusal kimlik inşası arasında şekillenmiştir. Türkiye gibi aktörlerle geliştirilen yapıcı ilişkiler ADP'nin nadir olumlu örneklerden biridir. Ancak yapısal zayıflıklar, dış bağımlılık ve güvenlik tehditleri nedeniyle bu politikanın sürdürülebilirliği sınırlı kalmıştır.

2.2.3. Muhammed Eşref Gani Dönemi ADP (2014–2021)

Karzai'nin 2014'te görevden ayrılmasının ardından, Eşref Gani Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmesiyle hem içerik hem de üslup açısından dış politikada farklı bir dönem başlatmıştır. Gani'nin dış politikası, selefi Karzai'ye kıyasla daha teknik, daha uluslararası hukuk temelli ve reform odaklı bir söylemle şekillenmiştir. Ancak bu dönem aynı zamanda ülkenin güvenlik tehdidinin arttığı, Taliban'ın yeniden iktidara geldiği ve uluslararası toplumun Afganistan'dan çekilme sinyalleri verdiği çalkantılı bir dönem olmuştur. Bu nedenle, Gani'nin dış politikası bir yandan devlet inşasını sürdürme mücadelesi, diğer yandan da Afganistan'ı küresel sistemde tutma mücadelesiyle belirlenmiştir.

Gani yönetimi dış politikada uluslararası destek aramayı öncelik vermiş ve özellikle Batılı aktörlerle ilişkilerini kurumsal bir çerçevede sürdürmeye çalışmıştır. ABD ile ilişkiler bu dönemde hem güvenlik hem de siyasî boyutta en belirleyici dış etkenlerden biri olmaya devam etmiştir. 2014'te imzalanan İkili Güvenlik Anlaşması, Afganistan'da kalan ABD güçlerinin yasal statüsünü düzenlemiş ve iki ülke arasındaki güvenlik ortaklığını resmîleştirmiştir (Dobbins, 2013). Ancak

zamanla bu ortaklık sorgulanmaya başlandı ve özellikle Trump yönetimi döneminde, ABD'nin 2018'de Afganistan'dan çekilme planları ve Taliban ile doğrudan görüşmelere başlaması, Gani yönetimini diplomatik açıdan zor durumda bıraktı. Bu süreçte Kabil hükümeti sadece güvenlik alanında değil, dış politikada siyasî meşruiyet açısından da gerilemiştir.

Bu dönemde Türkiye ile ilişkiler hem sembolik hem de pratik olarak gelişmeye devam etmiştir. Türkiye, özellikle Kabil Havaalanı'nın güvenliği, kalkınma projeleri ve Afganistan güvenlik güçlerinin eğitimi konusunda Gani yönetimiyle yakın temas halinde olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık rolü üstlendiği İstanbul Süreci gibi çok taraflı diplomatik platformlar, Türkiye'yi ADP'da önemli bir yumuşak güç oyuncusu haline getirmiştir. Gani yönetimi, Türkiye'yi yalnızca bir NATO müttefiki olarak değil, aynı zamanda İslam dünyasında yüksek prestijli dost bir ülke olarak görmüş ve bu çerçevede Ankara ile ilişkiler stratejik düzeyde sürdürülmüştür (Türkiye-Afganistan siyasî İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Bölgesel düzeyde ise İran, Pakistan ve Hindistan gibi komşu ülkelerle ilişkiler Gani'nin dış politikasında önemli olmuştur. İran ile ilişkiler özellikle sınır güvenliği, göç yönetimi ve ticaret alanlarında şekillenmiş ve ideolojik farklılıklara rağmen zaman zaman iş birliği alanları kurulmuştur. İran, Afganistan'daki Şii toplulukları üzerindeki nüfuzuyla yumuşak güç kapasitesini korumuş ve Gani yönetimine periyodik olarak ekonomik yardımlar sağlamıştır (Moshirzadeh & Arefi, 2022a, ss. 338-340). Öte yandan Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkiler Gani döneminde inişli çıkışlı ve kırılmalı bir seyir izlemiştir. Özellikle Afgan kamuoyunda Taliban'ın Pakistan topraklarında barındığı ve ülke istihbarat teşkilatı ISI'nin radikal unsurlara dolaylı destek sağladığı yönündeki yaygın inanış, Gani yönetimini zaman zaman İslamabad'a karşı açık ve sert söylemler geliştirmeye yöneltmiştir. Gani'nin Pakistan'a yönelik diplomatik hayal kırıklıkları özellikle 2015'ten sonra yaptığı açıklamalarda açıkça dile getirilmiş; sınır ötesi saldırıların

engellenememesi ve barış sürecine ilişkin beklentilerin karşılanamaması ilişkilerdeki gerginliği artıran başlıca etkenler olmuştur. Ancak tüm bu sorunlara rağmen Gani hükümeti Pakistan'ı bölgesel barış ve istikrar süreçlerinden dışlamanın mümkün olmadığını farkındaydı. Bu nedenle izlenen dış politika kamuoyunun baskılarına yanıt verirken diplomatik bağları koparmadan ilişkileri sürdürmeyi amaçlayan pragmatik bir dengeleme politikasına dayanıyordu. Özellikle Afganistan'ın ekonomik kırılganlıkları, dış yardıma bağımlılığı ve Pakistan'ın Taliban ile barış görüşmelerinde etkili rolü, Gani yönetimini ihtiyatlı davranmaya zorladı. Bu dönemde, Çin'in bölgedeki artan stratejik etkisi de Afganistan-Pakistan ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde etkili oldu. Çin'in BRI'nin bir parçası olarak Pakistan'daki büyük ölçekli altyapı projeleri özellikle Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) bölgesel iş birliği için yeni fırsatlar yaratırken Afganistan'ı bu koridorlara entegre etmek için üçlü mekanizmalar geliştirildi. 2017'de başlatılan Afganistan-Pakistan-Çin Üçlü Diyalog Süreci, Gani'nin hem ekonomik iş birliğini artırma hem de Çin'i bölgesel güvenlik mimarisinde dengeleyici bir aktör olarak kullanma hedefinin somut bir yansıması oldu. Çin'in ekonomik gücünün ve algılanan tarafsızlığının, taraflar arasında güven oluşturma rolünü kolaylaştırdığı söylenebilir. Ancak tüm bu girişimlere rağmen Afganistan-Pakistan ilişkilerinin istikrara kavuşmasını engelleyen başlıca faktörler güven eksikliği, sınır ötesi terörist faaliyetler ve bölgesel güç rekabeti olmaya devam etti (Yusuf & Smith, 2015, ss. 3-6).

Gani döneminde Hindistan ile ilişkiler, önceki dönemde olduğu gibi stratejik iş birliği temelinde sürdürülmüştür. Hindistan'ın Afganistan'daki altyapı yatırımları, sağlık ve eğitim alanlarındaki yardımları Gani yönetimi tarafından takdir edildi ve bu ülkeyle diplomatik temaslar artırıldı. Ancak Hindistan ile geliştirilen ilişkiler zaman zaman Pakistan ile ilişkilerde gerginliği artıran bir etken oldu. Bu durum, ADP'nin bölgesel dengeler arasındaki hassas bir çizgide yürütülmesini gerekli kılmıştır (Kaura, 2017, ss. 33-35).

Gani döneminin dış politikasında en kritik konu şüphesiz barış süreci olmuştur. Taliban ile yapılan müzakereler bu dönemin dış politikasının hem merkezinde hem de kırılğanlığında yer almıştır. ABD ile Taliban arasında 2020’de Katar’ın başkenti Doha’da imzalanan anlaşma tamamen Gani hükümetinin dışında yapılmış olup bu da Kabil hükümetinin uluslararası müzakere süreçlerinde devre dışı bırakıldığını göstermiştir. Anlaşma kapsamında ABD’nin belirli bir takvime göre Afganistan’dan çekilmesi kararlaştırılırken bu durum Gani hükümetinin dış politika ve iç güvenlikte ciddi bir güç kaybına neden olmuştur (Afghanistan Peace Talks Since 2018, 2020). Gani yönetimi bu süreçte meşruiyetini sürdürebilmek için yoğun diplomatik temaslarda bulunup BM, AB ve bölge ülkelerinde desteğini artırmaya çalışmıştır. Özellikle Türkiye, Katar ve Pakistan gibi ülkelerle yapılan çok taraflı müzakereler bu çabanın bir parçası olmuştur. Gani, Doha Süreci dışında kalan Afgan hükümetinin diplomatik itibarını yeniden inşa etmeye çalışsa da süreç ilerledikçe iç desteği azalmıştır. Taliban ile doğrudan görüşmeler zayıf kalırken silahlı çatışmalar yoğunlaştı ve hükümet, ABD’nin 2021’de nihai olarak çekilmesiyle hızla dağıldı (Shams, 2023, ss. 53-55).

Dış politika açısından bu dönem, devletin uluslararası sistemdeki yerini koruma çabaları ve dağılma sürecinde yaptığı sınırlı diplomatik çabalarla karakterize edilmiştir. Gani yönetimi çok taraflılık ve denge politikası izleme konusunda ciddi bir irade göstermesine rağmen yapısal bağımlılıklar ve bölgesel güvenlik sorunları nedeniyle dış politikasında istikrar sağlayamamıştır. Gani döneminde ADP umut ve kriz arasında salınan, çok kutuplu ilişkiler kurma çabasına rağmen dış dinamiklere karşı savunmasız bir süreç oldu. Dış destek arayışına rağmen içerde siyasî meşruiyetin zayıflaması dış politikanın etki kapasitesini sınırlamıştır. Barış sürecindeki marjinalleşme, uluslararası sistemden dışlanma riskini de beraberinde getirmiştir. Türkiye gibi bazı aktörlerle geliştirilen yapıcı ilişkiler ve çok taraflı diplomasinin sunduğu fırsatlar bu dönemin olumlu örnekleri olarak öne çıkarken genel olarak dış politika devletin kırılğan yapısıyla sınırlı kalmıştır.

ABD'nin 2021'de Afganistan'dan tamamen çekilmesi ve Gani'nin ülkeyi terk etmesiyle Taliban yönetimi tekrar iktidara gelmiş ve bu durum ADP'de radikal bir dönüşüme yol açmıştır. Taliban, önceki iktidar döneminden farklı olarak uluslararası toplumdan tanınma ve meşruiyet kazanmak amacıyla daha pragmatik bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Katar, Çin, Rusya, İran ve Pakistan ile diplomatik temaslar artırılırken özellikle Çin ile ekonomik iş birliği, altyapı yatırımları ve BRI kapsamında ilişkiler yoğunlaşmıştır. Ancak Taliban'ın kadın hakları, eğitim ve siyasî katılım konusundaki katı tutumu Batılı ülkelerle ilişki kurmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle dış politika daha çok bölgesel aktörlerle temaslara ve insanî yardıma dayalı hale gelmiştir. Şu anda Taliban yönetimi tanınma sağlayamasa da fiilî hükümet sınırlı diplomatik ilişkiler kurmayı başarmıştır (Kugelman, 2024).

III. BÖLÜM

Çin'in Tarihsel Arka Planı ve Dış Politikasının Temelleri

Afganistan'ın tarihsel ve dış politika gelişiminin ardından, bu çalışmanın bir diğer önemli aktörü olan Çin'in tarihsel geçmişini ve dış politika geleneklerini incelemek gerekmektedir. Nitekim, Çin'in Afganistan'a yönelik stratejik yaklaşımını doğru bir şekilde analiz etmek, her şeyden önce ülkenin tarihsel deneyimlerini, siyasi kültürünü ve dış politika reflekslerini derinlemesine anlamayı gerektirir. Bu bağlamda bu bölüm Çin medeniyetinin köklü tarihi ile dış politika yaklaşımı arasındaki bağlantıyı inceleyecek ve böylece Çin-Afganistan ilişkilerini şekillendiren tarihsel ve ideolojik temellere ışık tutacaktır.

3.1. Çin Tarihî ve Dış Politikası Temelleri

Çin medeniyeti, insanlık tarihinin en eski ve kesintisiz medeniyetlerinden biri olarak binlerce yıla yayılan köklü tarihiyle öne çıkmaktadır. MÖ 2100'lere dayanan Xia, Shang ve Zhou hanedanlarıyla başlayan bu tarihî serüven, sadece Asya kıtasının değil dünyanın siyasî, kültürel ve teknolojik evriminde derin izler bırakmıştır. Bu medeniyet, hem entelektüel hem de idarî alanda yarattığı benzersiz yapılarla çağdaş ve sonraki toplumlara ilham vermeye devam etmiştir. Çin'in merkezî idarî geleneği, Konfüçyüs ahlâkî ve katı hiyerarşik sosyal yapısı yüzyıllar boyunca imparatorluk sisteminin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu yapının ilk somut örneği Qin Hanedanlığı (MÖ 221-206) döneminde görülmektedir. Qin, Çin topraklarını ilk kez merkezî bir otorite altında birleştirerek imparatorluk modelinin temellerini atmıştır. Ardından gelen Han, Tang ve Song hanedanları bu modelin kurumsallaşmasını sağlamıştır; Özellikle sınav sistemi, liyakate dayalı bürokrasi ve devlet felsefesi bu dönemlerde sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Tang (618-907) ve Song (960-1279) hanedanları Çin'in Altın Çağları olarak kabul edilmektedir. Bu dönemlerde ekonomik refah artmış, bilim ve teknolojide önemli ilerlemeler kaydedilmiş, sanat ve edebiyatta büyük gelişmeler yaşanmıştır. Kağıt üretimi,

matbaanın geliştirilmesi, pusula ve barut gibi icatlar sadece Çin'in değil dünya medeniyetinin de kaderini etkilemiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen Çin'in dış dünya ile ilişkileri genel olarak sınırlı kalmış ve dikkatle kontrol edilmiştir. Bu durum hem Çin'in hem kendi kültürel bütünlüğünü koruma çabaları hem de dış etkilere karşı tarihî ihtiyatlılığı ile açıklanabilmektedir (Rossabi, 2014, ss. 61-65).

Moğol egemenliği altındaki Yuan Hanedanlığı (1271-1368) döneminde Çin, dış dünyaya daha açık hale gelirken Marco Polo gibi gezginler bu dönemde Çin'e ulaşabildiler. Ming Hanedanlığı (1368-1644) özellikle Zheng He'nin deniz seferleriyle, kısa süreli bir dışa açılma gösterse de bu politika terk edildi ve devlet içe dönük bir anlayışa geri döndü. Qing Hanedanlığı (1644-1912) Çin'in geleneksel sistemini sürdürdü ancak XIX. yüzyılda Batı'nın Asya'daki yayılmacı politikaları karşısında zayıf kaldı (Fairbank & Goldman, 2006, ss. 152-155). Afyon Savaşları, Nanjing Antlaşması ve Hong Kong'un İngiltere'ye devredilmesi gibi gelişmeler Çin'in yarı sömürgeleşmesine yol açtı ve bu dönem Çin edebiyatında yüz yıllık aşağılanma olarak adlandırıldı (Özmen & Buluş, 2017, ss. 23-26). Qing Hanedanlığı'nın çöküşünden sonra 1912'de kurulan Çin Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana iç savaşlar, Japon işgali ve siyasî bölünmeler gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu istikrarsızlık ortamı Çin'in uzun yıllar dış politikada etkili bir aktör olmasını engellemiştir (Fairbank & Goldman, 2006, ss. 241-243) 1949'da Mao Zedong liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) kurulmasıyla ülke hem ideolojik hem de yapısal olarak yeni bir döneme girmiştir. Mao liderliğindeki ÇHC, SSCB'nin önderlik ettiği sosyalist blokta yer almasına rağmen zamanla daha bağımsız ve devrimci bir dış politika çizgisi geliştirmiştir. Mao dönemi dış politikasının temel hedefi Çin'in bağımsızlığını pekiştirmek ve onu küresel ölçekte devrimci bir aktör olarak konumlandırmaktır. Bu yaklaşım, iç dönüşüm ile dış politika arasında sıkı bir bağ kurulmasına yol açmıştır. Mao yönetimi, iç politikada uygulanan devrimci uygulamaların dış ilişkilere de yansımaları sağlamayı amaçlamış ve bu doğrultuda zaman zaman pragmatizmden uzaklaşarak ideolojik saiklerle hareket etmiştir (Meisner, 1999, ss. 56-58).

Bu bağlamda Mao döneminin en radikal girişimlerinden Büyük Proleter Kültür Devrimi (1966-1976) yalnızca iç siyaseti değil, dış politikayı da derinden etkilemiştir. Kültür Devrimi'nin temel amacı, Mao'nun dört eski olarak adlandırdığı eski düşünceyi, eski kültürü, eski alışkanlıkları ve eski kurumları ortadan kaldırmak olmuştur. Bu süreçte milyonlarca insan “karşı-devrimci” olmakla suçlanarak çeşitli şekillerde cezalandırılırken eğitim kurumları, bürokrasi ve ordu da dâhil olmak üzere tüm devlet yapısı ciddi şekilde sarsılmıştır. MacFarquhar ve Schoenhals'a (2006) göre, “Kültür Devrimi, Çin toplumunda sistematik bir ideolojik dönüşüm yaratma girişimiydi; ancak bu süreç aynı zamanda devleti işlevsiz hale getiren bir yıkım sürecine de dönüştü” (s. 34). Bu radikal reform süreci, Çin'in dış dünya ile ilişkilerini de doğrudan etkiledi. Kültür Devrimi sırasında Çin, yalnızca Batı ile diplomatik bağlarını değil aynı zamanda sosyalist bloktaki başlıca müttefiki SSCB ile ilişkileri de koparma noktasına geldi. Sovyetlerle ideolojik ayrılık, Çin'i dış politikada izole ettiği gibi diplomasiye kapalı temkinli ve devrimci bir anlayış getirdi. Böylece Çin, uluslararası sistemde etkisinin çoğunu kaybederken dış ilişkilerde devrimci söylem ön plana çıktı (MacFarquhar & Schoenhals, 2006, ss. 34-37).

Çin'in tarihî deneyimleri, dış politika yaklaşımını şekillendirmede belirleyici bir rol oynamıştır. Çin, tarih boyunca kendisini “Zhongguo” veya “Orta Krallık” olarak tanımlamıştır ve bu tanım yalnızca coğrafi bir ifade olarak değil bir medeniyet merkezîni temsil eden ideolojik bir duruş olarak da görülmüştür. Bu yaklaşıma göre Çin, etrafındaki tüm devletleri ve toplulukları hiyerarşik bir düzenin parçası olarak değerlendirmiş; kendisinin merkezde, daha az gelişmiş ve “medeniyete muhtaç” toplumların ise çevrede olduğu bir dünya görüşünü benimsemiştir. Bu zihniyet tarihsel olarak haraç sistemi aracılığıyla somutlaştırılmıştır; Çin, özellikle Doğu ve Güneydoğu Asya'daki birçok ülkeyle bu modele dayalı ilişkiler geliştirmiştir. Bu sistemde, diğer devletler Çin'e sadakatlerini gösteren sembolik hediyeler sunarken Çin bu ilişkilerde “ağabey” konumunu sürdürmüş ve karşılığında ticaret, koruma veya diplomatik meşruiyet

sağlamıştır. Bu sistem, Çin'in uluslararası ilişkilerde kendisini merkezde konumlandırmasına ve dış dünyayı kendi değerleri doğrultusunda yorumlamasına olanak sağlamıştır. Bu hiyerarşik model, modern çağda doğrudan uygulanmasa da tarihsel hafızada bıraktığı etkiler Çin Dış Politikasında (ÇDP) hâlâ gözlemlenebilmektedir. Çin'in stratejik davranışları, özellikle bölgesel düzeyde, bazen bu tarihsel üstünlük psikolojisinin izlerini taşımaktadır. Kendi ulusal çıkarlarını savunurken aynı zamanda çok taraflılığı desteklemesi, Çin'in dış dünya ile ilişkilerinde esnek ancak egemenliğe duyarlı bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Bu durum, ÇDP aynı anda hem tarihsel mirasını benimsemeye hem de çağdaş uluslararası sistemin dinamiklerine uyum sağlamaya çalıştığını göstermektedir (Cemil & Fahreddin, 2018, ss. 177-180).

ÇDP, tarihsel hafızanın güçlü etkisini taşıyan çok katmanlı ve stratejik olarak dikkatlice yapılandırılmış bir yapıya sahiptir. Mao sonrası dönemde, özellikle 1978'de Deng Xiaoping liderliğinde başlatılan reform ve açılım politikalarıyla Çin, uluslararası sistemle daha derin bir entegrasyon kurarak küresel ekonomik düzende önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca ekonomik değil diplomatik ve stratejik boyutları da kapsayan kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecidir. Ancak bu yapısal değişikliklere rağmen, ÇDP'de tarihsel referansların hâlâ belirleyici olduğu görülmektedir. Egemenlik, istikrar ve çok taraflılık gibi temel ilkeler hem bölgesel hem de küresel olarak ÇDP anlayışının merkezindedir. Bu ilkeler, Çin'in dış tehditlere ilişkin algısını şekillendirmekte ve uluslararası iş birliği yaklaşımlarında dikkatli, ölçülü ve uzun vadeli stratejilerin benimsenmesine yol açmaktadır. Yumuşak güç uygulamaları, ekonomik yatırım diplomasisi ve stratejik sabır gibi modern araçlar bugün ÇDP'de dikkat çekmektedir. Çin, BRI gibi projelerle küresel ölçekte ekonomik bağlantılar kurmayı ve aynı zamanda siyasî etkisini artırmayı hedeflemektedir. Bu politikalar, tarihsel olarak içe dönük bir medeniyet modeli geliştirmiş Çin'in, dış dünyaya açılma sürecinde geleneksel değerleri modern araçlarla nasıl harmanladığını göstermektedir. Stratejik sabır ve karşılıklı bağımlılık yaratma çabaları, Çin'in yükselişini barışçıl olarak sunma

arzusunun yansımaları olarak düşünülebilir. Bu nedenle, ÇDP’de gözlemlenen pragmatizm, geçmişin ideolojik mirası ile günümüzün küresel gerçeklikleri arasında kurulan dengeye dayanmaktadır. Bu denge, Çin’in uluslararası sistemde daha görünür ve etkili bir aktör haline gelmesini sağlarken aynı zamanda kendi egemenliğine ve ulusal çıkarlarına duyarlılığını sürekli öncelemekdir (Falahi & Omid, 2017, ss. 154-160).

3.2. Komünist Devrim ve Soğuk Savaş Sonrası ÇDP (1949–1992)

1949’de ÇHC’nin ilanıyla ÇDP yaklaşımı sadece yapısal bir dönüşüme uğramakla kalmayıp derin bir ideolojik yeniden yapılanma da geçirdi. Mao Zedong liderliğinde kurulan yeni rejim, dış ilişkilerini sadece ulusal çıkarlar temelinde şekillendirirken dış politikasını Marksist-Leninist ideolojiyi küresel ölçekte yayma hedefi doğrultusunda yeniden tanımladı. Bu ideolojik yönelim, Çin’i geleneksel devlet merkezli diplomatik yaklaşımlardan uzaklaştırıp özellikle emperyalizme karşı devrimci hareketlerle dayanışmaya dayalı bir dış politika çizgisine yöneltmiştir. Bu çerçevede Çin, özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki anti-sömürgeci hareketlerle ideolojik bağlar kurup “Üçüncü Dünya” ülkelerinin gözünde alternatif bir liderlik pozisyonu kazanmasının önünü açmıştır. Öte yandan Çin’in başlangıçta SSCB ile geliştirdiği yakın ittifak, zamanla ideolojik ve stratejik farklılıkların ortaya çıkmasıyla çatışmalı bir ayrışma sürecine yol açmıştır. Özellikle 1960’larda belirginleşen bu ideolojik kopuş, hem Çin’in sosyalist blok içindeki konumunu tartışmalı hale getirdi hem de uluslararası sistemde göreceli bir izolasyon yaşamasına neden olmuştur. Ancak bu izolasyon süreci ÇDP pratiklerini daha özerk bir şekilde geliştirmesine olanak tanırken ülke özellikle Bağılantısızlar Hareketinde daha aktif bir rol oynamaya yönelmiştir. Nitekim 1955’te düzenlenen Bandung Konferansı, Çin’in sömürge karşıtı söylemini uluslararası düzeyde meşrulaştırdığı ve “Üçüncü Dünya” ile ideolojik dayanışmasını somutlaştırdığı önemli bir dönüm noktasıydı. Bu bağlamda Mao dönemi ÇDP, yalnızca ikili ilişkiler temelinde değil

ideolojik temelli uluslararası hizalanmalar ekseninde de analiz edilmesi gereken özgün bir paradigma sunmaktadır (Meisner, 1999, ss. 31-33).

Mao Zedong'un 1976'da ölümünden sonra iktidara gelen Deng Xiaoping, sadece iç politikada değil dış politikada da radikal bir paradigma değişimine öncülük etmiştir. Deng liderliğinde şekillenen bu yeni dış politika yaklaşımı, “gücünü gizle, zamanını bekle” ilkesine dayanan temkinli ve uzun vadeli bir stratejik vizyonu yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, Mao dönemine kıyasla devrimci ve çatışmacı söylemlerin arka plana itildiği ekonomik iş birliğinin, karşılıklı bağımlılığın ve çok taraflı diplomasinin ön plana çıkarıldığı bir dönüşümü temsil etmektedir. Deng dönemi ÇDP'si, Çin'in küresel sistemle bütünleşmesini hızlandırmış; dış ilişkilerde, özellikle ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda pragmatik ve rasyonel bir çizgi benimsenmiştir. Bu bağlamda başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle normalleşme süreci derinleşmiş ve Çin'in uluslararası arenadaki meşruiyeti ve görünürlüğü önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda Çin, BM başta olmak üzere çeşitli uluslararası örgütlerde daha aktif bir aktör haline gelmiş ve dış politikasını çok taraflı platformlar aracılığıyla yürütme kapasitesini artırmıştır. Bu dönem, Çin'in dış politikasında yalnızca söylemsel bir değişime değil aynı zamanda stratejik yönelim açısından da yapısal bir kırılmaya yol açmıştır. Ul'de devrimci dış politika paradigmasından uzaklaşılarak statükocu ve işbirlikçi bir tutum benimsenirken Çin'in küresel ekonomik ve diplomatik bir aktör olarak yükselişinin temelleri atılmıştır. Bu bağlamda Deng Xiaoping dönemini, ÇDP'de rasyonalizasyon ve kurumsallaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir (Keyvan, 2022, ss. 149-151).

3.2.1. Mao Zedong Dönemi (1949–1976)

1949'de ÇHC'nin kurulmasıyla Zedong liderliğindeki ÇDP tamamen yeni bir eksene oturmuştur. Mao'nun dış politika yaklaşımı klasik çıkar odaklı diplomasi yerine Marksist-Leninist ideolojinin şekillendirdiği devrimci bir çizgiye dayanmıştır. Bu çerçevede Çin, dünya kapitalizmine karşı sosyalist dayanışmaya

dayalı bir diplomasi benimserken Üç Dünya Teorisi ile küresel sisteme karşı alternatif bir model sunmuştur. Mao'nun vizyonunda Çin kendini Batı emperyalizmine ve Sovyet revizyonizmine karşı Üçüncü Dünya ülkelerinin lideri olarak konumlandırmıştır (Shambaugh, 2013, ss. 37-40). Bu dış politika yaklaşımı, Çin'in kısa vadeli çıkarlarından ziyade ideolojik duruşuna hizmet eden bir model olmuştur.

Mao döneminin ilk yıllarında, Çin-Sovyet ilişkileri çok yakın bir işbirliğinde içinde yürütülmüştür. 1950'de imzalanan Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Anlaşması Çin'e ekonomik kalkınma, sanayileşme ve askerî modernizasyon çabalarında SSCB'den büyük destek sağlamıştır. Bu dönemde Çin, Sovyetlere bağımlı ancak bağımsızlık arayan sosyalist kamp içinde bir rol üstlenmiştir. Ancak 1956'dan itibaren Nikita Kruşçev'in Stalinizmden arındırma politikası ve SSCB'nin barışçıl bir arada yaşama söylemi Mao tarafından sosyalizmin zayıflaması olarak değerlendirilince iki ülke arasındaki artan ideolojik ayrışma 1960'ların başında açık bir bölünmeye yol açmıştır. Bu kopuş Çin'in uluslararası sistemde daha da izole etse de Mao yönetimi bu izolasyonu ideolojik bir zafer olarak sunmuştur (Sutter, 2012, ss. 60-65).

Çin'in 1950-1953 arasında Kore Savaşı'na müdahalesi, Mao döneminin en çarpıcı dış politika hamlelerinden birisidir. Çin, "sosyalist dayanışma" adı altında Kuzey Kore'ye askerî destek sağlayarak ABD önderliğindeki BM güçlerine karşı mücadele etti. Bu savaş, Çin'in yeni kurulan rejimiyle uluslararası arenaya güçlü ama çelişkili bir giriş yapmasına neden olurken Çin'in güvenlik anlayışı da bu dönemde şekillendi. Çevresindeki Batı nüfuzunu tehdit olarak algılayan bir refleks gelişti. Bu nedenle Kore Savaşı, Çin'in Batı'ya yönelik dış politikasının sertleşmesine ve ABD ile uzun yıllar diplomatik ilişkilerinin kesilmesine yol açtı (Meisner, 1999, ss. 130-134). Bu dönemde Mao yönetimi Üçüncü Dünya ülkelerine sadece askerî ve diplomatik olarak değil aynı zamanda ideolojik olarak da devrimci destek sağladı. Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketleri Çin

tarafından desteklenirken bu destek hem ekonomik yardım hem de ideolojik eğitim programları aracılığıyla sağlanmıştır. Çin bu şekilde Batı'ya alternatif bir liderlik modeli yaratmayı amaçlamıştır. Çin'in özellikle 1960'larda devrimci ideolojiyi ihraç çabaları, klasik diplomasi kurallarının dışına çıkan bir dış politika tarzının örneğidir. Ancak bu yaklaşım Çin'in uluslararası sistemde meşruiyet kazanmasını zorlaştırdı ve birçok ülkeyle diplomatik ilişki kurulamadı. Bu dış politika çizgisi, 1966'da başlatılan Büyük Proleter Kültür Devrimi ile daha da sert ve içe dönük hale gelmiştir. Mao'nun ülke'de ideolojik saflığı sağlama hamlesinin dış politikada da ciddi sonuçları olmuştur. Dışişleri Bakanlığı büyük ölçüde işlevsiz hale gelirken diplomatlar hedef haline geldi ve birçok ülkeyle ilişkiler tamamen kopmuştur. Çin bu dönemde neredeyse tamamen diplomatik izolasyonda kalmıştır. Bu dönemde SSCB ile ilişkiler neredeyse tamamen koptu hatta sınır çatışmaları yaşandı ve ABD ile hiçbir temas olmadı. Kültür Devrimi; izolasyon, ideolojik saplantı ve kurumsal zayıflama ile karakterize edilirken ÇDP'de de bir dönüm noktasıydı (MacFarquhar & Schoenhals, 2006, ss. 222-225).

Tüm bu gelişmelere rağmen Mao döneminin sonlarına doğru dış politikada bazı esneklik belirtileri görülmeye başlandı. Özellikle Çin'in 1971'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMKG) daimi üye olarak kabul edilmesi, uzun süredir uluslararası sistemden dışlanan Çin'in yeniden tanınma sürecini başlattı. Dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'ın 1972'de Pekin'e yaptığı ziyaret, Mao döneminin en büyük diplomatik hamlesi olarak tarihe geçti. Bu ziyaret, Çin'in dış politikasında bir dönüm noktası olurken ideolojik çizgilerle pragmatizm ilk kez ciddi biçimde dengelenmeye çalışıldı. Ancak bu değişim süreci sınırlı kaldı çünkü Mao'nun 1976'daki ölümüne kadar dış politika büyük ölçüde ideolojik bir doğrultu izledi. Bunun sonucunda Mao döneminde ÇDP ideolojik izolasyon, devrimci ihracat ve Batı karşıtlığı temelinde şekillendi. Bu anlayış Çin'in uzun yıllar uluslararası sisteme entegre olmasını engelledi. Ancak aynı dönemde Çin, bağımsızlığı ve anti-empyralist söylemiyle Üçüncü Dünya ülkeleri arasında benzersiz bir prestij kazandı ve bu daha sonraki dış politikaların temelini oluşturmuştur. Mao'dan sonra

ÇDP’de gerçekleşecek dönüşümler bu ideolojik temele dayanırken pragmatizme geçiş ancak bu radikal geçmişle hesaplaştıktan sonra mümkün olmuştur (Durmaz, 2024a, ss. 439-442).

3.2.2. Deng Xiaoping Dönemi (1976-1992)

Mao’nun ölümünün ardından ÇHC hem iç hem de dış politikada köklü değişiklikler yaşamıştır. 1978’de iktidarı devralan Deng Xiaoping, Mao’nun devrimci, ideolojik ve dışlayıcı dış politikası yerine daha pragmatik, ekonomik kalkınmaya dayalı ve çok yönlü bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Bu yaklaşım yalnızca Çin’in dış dünya ile ilişkilerini dönüştürmekle kalmayıp Çin’in uluslararası sistemdeki konumunu da yeniden şekillendirmiştir. Deng, dış politikayı iç kalkınmanın bir aracı olarak gördü ve buna paralel dış ilişkilerde çatışmadan uzak, temkinli ve pragmatik bir çizgi izlemeyi tercih etmiştir. Mao döneminde sıklıkla görülen ideolojik sadakat beklentisi yerini çıkar odaklı diplomatik ilişkilere bırakmıştır. Deng’in dış politika stratejisinin altında yatan kavramlardan biri “ışığı sakla, zamanını bekle” ilkesidir. Bu ilke, Çin’in dış politikada göze batmayan bir şekilde ilerlemesini ve küresel liderlik iddiasında bulunmadan ulusal çıkarlarını derinlemesine güçlendirmesini öngörmüştür (Demir, 2019, ss. 13-15).

Deng’in stratejisi, Çin’in büyük güçler arasında denge politikası izlemesini kolaylaştırırken ülkenin barışçıl dış politikasıyla daha fazla uluslararası kabul görmesini sağlamıştır. Bu anlayış, Çin’in Batı ile ilişkilerini geliştirmesinin ve uluslararası ekonomik sisteme entegre olmasının önünü açtı. İdeolojik ittifak yerine karşılıklı çıkarlara dayalı diplomatik ilişkiler ön plana çıkmıştır (Khoshkar, 2022, ss. 253-256).

Deng döneminde atılan en önemli dış politika adımlarından biri 1979’de ABD ile resmî diplomatik ilişkilerin kurulması olmuştur. Bu gelişme Çin’in Soğuk Savaş’taki pozisyonunu önemli ölçüde değiştirmiştir. SSCB ile ideolojik ve sınır temelli gerginlikler nedeniyle Çin, ABD ile stratejik bir yakınlaşmaya girmiştir. Bu yakınlaşma hem askerî hem de iktisadi iş birliğini getirmiştir. Çin, ABD ile teknoloji

transferi, yatırım ve ticarete önemli kazanımlar elde ederken bu ilişkiler aynı zamanda Çin'in küresel sistemdeki ekonomik pozisyonunu da güçlendirmiştir (Durmaz, 2024a, ss. 445-447). Bu dönemde Çin, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya ile diplomatik ilişkilerini yoğunlaştırdı ve dış ticaret hacmini genişlettirmiştir. Deng döneminde ÇDP yalnızca büyük güçlerle ilişkilerle ilgili olmayıp gelişmekte olan ülkelerle de bağlar kurulmuştur. Çin, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki birçok ülkeyle ekonomik ve teknik iş birliği kurdu ve altyapı projeleri, tarımsal destek ve eğitim programları gibi çeşitli alanlarda ortaklıklar geliştirmiştir. Bu yaklaşım, Çin'in Mao döneminde benimsediği Üçüncü Dünya ülkelerinin liderliği iddiasından uzaklaştığını ve karşılıklı faydaya dayalı bir dış politika çizgisine yöneldiğini göstermektedir (Meisner, 1999, ss. 148-152). Özellikle Afrika ülkeleriyle kurulan ilişkilerde ideolojik söylemler yerini ekonomik yatırım ve kredi anlaşmalarına bırakmıştır.

1980'lerde Çin, SSCB ile ilişkilerini de yeniden gözden geçirip Mao döneminde derinleşen Çin-Sovyet ayrılığı, Deng döneminde kademeli olarak yumuşarken taraflar arasındaki sınırlı diplomatik temaslar yeniden başlamıştır. Ancak bu süreç Soğuk Savaş'ın temel dinamikleri nedeniyle oldukça temkinli ilerlemiştir. Çin, hem ABD hem de SSCB ile ilişkilerini dengelemeye çalışarak bağımsız dış politikasını sürdürmeyi amaçlamıştır. Deng'in dengeleyici yaklaşımı, ÇDP'de bloklar arası geçişlere açık ancak hiçbir bloğa tamamen bağımlı olmayan bir pozisyon kazanmasını sağlamıştır (Lüthi, 2008, ss. 334-337). Deng döneminin dış politikadaki en belirleyici yönlerinden biri, Çin'in uluslararası kuruluşlarla ilişkilerindeki gelişmeler olmuştur. Bu dönemde Çin, BM çerçevesindeki faaliyetlere daha aktif bir şekilde katıldı ve Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi finans kuruluşlarıyla ilişkilerini derinleştirmiştir. Çin'in bu kuruluşlar aracılığıyla elde ettiği kredi ve teknik destek, iç ekonomik reformları için destekleyici bir unsur olarak hizmet etmiştir. Aynı zamanda Çin, yabancı yatırım çekmek ve teknolojik altyapısını geliştirmek amacıyla serbest ticaret bölgeleri

kurmuş; bu bölgeler aracılığıyla dış dünyayla bütünleşme sürecini hızlandırmıştır (Shambaugh, 2013, ss. 125-127).

1989 Tiananmen Meydanı Olayları ÇDP’de kısa süreli bir kriz yarattı. Bu olayın ardından Batılı ülkeler, özellikle ABD, Avrupa Topluluğu (AT), Kanada, Japonya ve Avustralya, Çin’e diplomatik, ekonomik baskı uygularken bazı ülkeler ise geçici olarak askeri ve teknik iş birliğini askıya aldı. Ancak Deng yönetimi, bu dönemde yaşanan uluslararası izolasyona rağmen dış dünyaya açılma politikalarından geri adım atmamıştır. Deng, 1992’deki “Güney Turu” sırasında ekonomik reformların ve açıklığın devam edeceğini vurguladı. Bu söylem, ÇDP’de istikrarın sağlanmasına ve Batı ile ilişkilerin düzelmesine katkıda bulunmuştur (Fewsmith, 2001, ss. 31-34). Bu durum, Deng’in dış politikasının sadece kısa vadeli değil, uzun vadeli bir vizyona dayandığını göstermektedir.

3.3. Soğuk Savaş Sonrası ÇDP

1991’de Soğuk Savaş’ın sona ermesi, uluslararası sistemde radikal bir dönüşümü başlattı ve bu dönüşüm aynı zamanda ÇDP’de yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. İki kutuplu dünyanın sona ermesiyle Çin artık tek başına ideolojik bir pozisyon belirlemek zorunda değildi ama çok boyutlu stratejik planlar yapmak zorundaydı. ABD’nin hegemon güç haline geldiği bu dönemde, Çin’in dış politika refleksleri hem sistemin getirdiği fırsatlar hem de içerdiği tehditler etrafında şekillenmiştir. Çin’in uluslararası sisteme yaklaşımındaki dönüşüm, özellikle ekonomik reformlarla başlayan içsel değişimin dış politika araçlarına yansısıyla belirginleşti. Devletin temel hedefi, güvenliği ön planda tutan ancak ekonomik kalkınmayı aksatmayan bir diplomasi olarak formüle edilmiştir (Shambaugh, 2013, ss. 39-43). Bu yeni dönemde ÇDP’de üç temel özellik öne çıkmaktadır: Çok taraflılığa açılma, ekonomik diplomasiyi güçlendirme ve güvenlik alanında kontrollü entegrasyon. Çin uluslararası örgütlerde daha aktif rol almaya başlarken ikili ilişkilerde ideolojik bağlardan uzak, çıkar temelli bir yaklaşım da geliştirmiştir. Bu yaklaşımın temelinde Mao’nun devrimci dış politikasından ve Deng’in içe

dönük pragmatik açılımından miras alınan yapısal unsurlar yer almaktadır. Ancak 1990'larla ÇDP sadece “bölgesel bir güç” olarak değil aynı zamanda yükselen bir küresel aktör olarak görmeye başlamıştır. Bu dönemin dış politika yönelimi, Çin'in ekonomik gücünü yurtdışına taşıyan ve bunu uluslararası meşruiyetle desteklemeye çalışan stratejik bir açılamdır (Sutter, 2012, ss. 24-26).

Deng'in 1992'de “güney turu” ile ekonomik reformların hızlanmasının ardından, Jiang Zemin liderliğindeki Çin yönetimi dış politikada temkinli ancak sistemle uyumlu bir çizgi izledi. Bu dönemde Çin, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel platformlarda daha görünür hale gelirken ABD ve AB ile istikrarlı ilişkiler sürdürmeye çalışmıştır. 11 Eylül sonrasında küresel güvenlik konseptlerindeki değişimle Çin'in uluslararası terörizmle mücadele çerçevesinde kendi iç istikrarını savunma argümanları da güç kazanmıştır. 2003'te Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri (ÇKP) ve ÇHC Devlet Başkanı olarak göreve gelen Hu Jintao, bu dönemin dış politikasını “barışçıl yükseliş” kavramı etrafında yeniden tanımlamış ve Çin'in uluslararası sistemle uyumlu ancak kendi değerlerini koruyan bir model olduğunu vurguladı. Bu dönem, Çin'in yumuşak güç araçlarını medya, kültürel diplomasi, kalkınma yardımı daha aktif bir şekilde kullanmaya başladığı bir dönem olmuştur (Falahi & Omid, 2017, ss. 153-155).

Xi Jinping'in 2012'de ÇKP Genel Sekreteri ve Başkanı olarak iktidara gelmesiyle ÇDP'de niteliksel bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Xi'nin liderliğinde benimsenen dış politika yaklaşımı, seleflerine kıyasla çok daha hırslı, proaktif ve zaman zaman revizyonist bir çizgiye dönüşmüştür. Xi, Çin Rüyası söylemiyle yalnızca ulusal kalkınma ve refah vizyonu sunmakla kalmazken Çin'in tarihî gücünü yeniden tesis etmeyi amaçlayan büyük bir stratejik anlatı da geliştirmiştir. Bu vizyon, Çin'in hem Asya-Pasifik bölgesinde hem de küresel anlamda daha fazla söz sahibi olmasını öngörmüştür. Bu dönemin bir diğer önemli stratejik yaklaşımı ise Yeni Tip Büyük Güç İlişkileri kavramı olup özellikle ABD ile ilişkilerde çatışmayı en aza indirme ve eşit bir stratejik denge kurma arzusunu

yansıtmıştır. Ancak pratikte bu yaklaşım, özellikle güvenlik ve ekonomi alanlarında, Çin'in artan güç kapasitesiyle Batı ile ilişkilerde zaman zaman sürtüşmeye dönüşmüştür (Durmaz, 2024b)

Xi döneminde CDP klasik diplomatik söylemlerin ötesine geçerek altyapı yatırımları, ekonomik bağlar, enerji projeleri ve finansal iş birliği gibi araçlarla şekillenen “ekonomik diplomasi”yi öne çıkardı (Turgutoğlu, 2020, ss. 78-80).² Bu bağlamda 2013’de duyurulan BRI, Çin’in küresel stratejik vizyonunun sembolik projelerinden biri haline gelmiştir. Çin, BRI aracılığıyla Asya, Afrika ve Avrupa’daki ülkelerle ticarî, altyapı ve stratejik bağlarını derinleştirerek uluslararası sistemde daha etkili bir aktör olmayı hedeflemektedir. Ancak bu süreç yalnızca ekonomiyle sınırlı değildir. Güney Çin Denizi’ndeki deniz yetki alanı iddiaları, Tayvan’a yönelik baskıcı politikalar, Hong Kong’da demokratikleşme taleplerine yönelik sert müdahaleler ve SUÖB’ndeki insan hakları sorunları, ÇDP’nin güvenlik açısından da daha sert bir çizgi izlediğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler, Çin’in barışçıl yükseliş söyleminden uzaklaştığını ve kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutan ve gerektiğinde zorlayıcı diplomasiye başvurmaktan çekinmeyen bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Bu nedenle, Jinping dönemi, ideolojik bir yenilenmeden ziyade ÇDP güç temelli yeniden konumlandırılması olarak değerlendirilebilmektedir. Bu süreçte Çin, ekonomik, diplomatik ve askerî araçlarını daha koordineli ve stratejik bir şekilde kullanarak hem bölgesel hem de küresel düzende alternatif bir güç merkezî olma iddiasını güçlendirmektedir (Yüce, 2024, ss. 665-668).

3.3.1. Jiang Zemin Dönemi (1992–2003)

Deng’in 1992’deki Güney Seyahati Çin’de reformları hızlandırdı ve bu reformist duruş Jiang’ın liderliğinde dış politikaya da yansımıştır. Jiang dönemi, Çin’in hem ekonomi hem de diplomasi de küresel sisteme daha güçlü bir şekilde

² “Ekonomik diplomasi” kavramı, Uİ’de dış politika aracı olarak ticaret, yatırım, kalkınma yardımı ve finansal iş birliğinin kullanılması anlamına gelir.

entegre olmaya çalıştığı bir dönemdi. Böylece dış politika, bir yandan Deng'in pragmatizmini sürdürmesi, diğer yandan Çin'in dış ilişkilerde yükselen gücünü daha açık bir şekilde kullanması ile karakterize edilmiştir. Jiang, Tiananmen Olayları'nın ardından Batı'yla bozulan ilişkileri onarmayı amaçladı ve aynı zamanda Çin'in bölgesel bir güçten küresel bir aktöre evriminde önemli adımlar atmıştır. Jiang'ın dış politika vizyonu, Çin'in barışçıl yükselişini sürdürme çabaları ile uluslararası alanda daha fazla görünürlük kazanma hedefi arasında bir denge arayışına dayanmıştır. Bu çerçevede, Çin'in ulusal çıkarlarını korurken diğer ülkelerle çatışmaktan kaçınan, ancak gerektiğinde politik ve diplomatik olarak daha kararlı bir duruş sergileyen bir dış politika anlayışı gelişmiştir. Jiang döneminde, ÇDP artan ekonomik gücünü diplomasiye aktarmak olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda yabancı yatırımları teşvik etme, dış ticareti artırma ve çok taraflı örgütlerde aktif rol alma eğilimi güçlenmiştir (Khoshkar, 2022, ss. 256-258).

Jiang döneminde Çin-Batı ilişkileri önemli ölçüde iyileşmiştir. Özellikle ABD ile ilişkiler Tayvan sorunu, insan hakları ihlalleri ve ticaret politikaları gibi konular yüzünden zaman zaman gerilse de genellikle işbirlikçi bir yaklaşım izlenmiştir. 1990'ların sonuna doğru, ABD-Çin ilişkilerini hem ekonomik hem de stratejik olarak daha sağlam bir zemine oturtmak için çabalar sarf edilmiştir. Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği, bu dönemin en önemli dış politika başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu üyelik, Çin'in küresel ekonomik sisteme entegrasyonunda sembolik ama dikkate değer bir adım olarak kabullenilmektedir. Jiang döneminde Çin-AB ilişkileri de genişlemiştir. Avrupa, Çin için önemli bir ekonomik ortak haline gelirken çok kutuplu dünya görüşüne uygun olarak Çin'de Batı çeşitlendirilmiş bir dış politika çizgisi izleyebilmiştir. Çin, AB ile diyalog yoluyla ekonomik ortaklıklar kurarken insan hakları, çevre ve kalkınma gibi alanlarda iş birliğini artırmıştır. Avrupa ülkeleri Çin'in reformlarını ve küresel sisteme entegrasyonunu destekledikçe Çin'in uluslararası meşruiyeti armıştır (Yahuda, 2007, ss. 342-345).

Jiang döneminde Çin, Asya-Pasifik bölgesinde diplomatik etkisini artırmaya çalışmıştır. ASEAN ile kurulan diyalog mekanizmaları, Çin'in komşu ülkelerle daha barışçıl ilişkiler kurma çabalarını yansıtmaktadır. Aynı dönemde, Güney Çin Denizi'ndeki iddiaları çerçevesinde yaşanan gerginliklere rağmen Çin, genel olarak diplomatik yolları tercih edip doğrudan çatışmadan kaçınarak çok taraflı görüşmelere katılmıştır. Ancak Tayvan meselesi bu dönemde de dış politikanın hassas noktalarından biri olmaya devam ederken özellikle 1995-1996 yıllarında yaşanan Tayvan Boğazı Krizi, Çin-ABD ilişkilerini geçici olarak olumsuz etkilemiştir. Ancak Çin, bu süreci ılımlı bir politika ile yönetmiş ve genel stratejisini sürdürmüştür. (Kipgen, 2018, ss. 337-339).

Jiang döneminde ÇDP güvenlik ve savunma politikalarını yeniden şekillendirmeye başlamıştır. 1990'larda askerî modernizasyon sürecine vurgu yapılırsa da bu süreç dış politika söylemiyle uyumlu barışçıl amaçlar açısından ifade edilmiştir. Çin bu dönemde askerî harcamalarını artırsa da dış dünyaya barışçıl bir yükseliş imajı sunmaya devam etmiştir. Bu görünüşte çelişkili yapı Jiang'ın dış politika'da dengeleyici yaklaşımını ortaya koymaktadır. Böylece hem sert güç kapasitesi artırıldı hem de Çin diplomatik temaslarla yumuşak güç unsurlarıyla güçlendirilmiştir (Swaine & Tellis, 2000, ss. 10-13).

Dış yardım, kültürel diplomasi ve Konfüçyüs Enstitüleri gibi yumuşak güç araçları da bu dönemde ön plana çıkmaya başlamıştır. Çin, sadece ekonomik değil kültürel olarak da dış dünyaya açılmaya çalıştı ve gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerinde kazan-kazan söylemini daha görünür hale getirmiştir. Bu, özellikle Afrika ülkeleriyle yaptığı iş birliğinde belirginleşmiştir. Çin, kalkınma yardımları, altyapı projeleri ve teknik eğitim programlarıyla Afrika'daki etkinliğini artırmıştır (Mintoiba, 2022, ss. 47-49). Bu ilişkilerde ideolojik söylemden ziyade karşılıklı ekonomik çıkarlar ön planda tutulmuştur. Çin, özellikle BM olmak üzere birçok uluslararası ve bölgesel örgütte daha aktif bir politika izlemiştir. BM Barış Gücü operasyonlarına sembolik katkılarda bulunan Çin çevre sorunları ve küresel

güvenlik gibi konulara daha fazla ilgi göstermiştir. Ayrıca, 1996'da Orta Asya'da güvenlik iş birliğinin temellerini atan Şanghay Beşlisi'nin kurulmasına öncülük eden Çin'in çok taraflı diplomasi vizyonunda bu kavram önemli bir rol oynayacaktır (Asemani, 2022, ss. 15-18).

Jiang döneminde ÇDP'deki bu dönüşüm, yalnızca ülkenin ekonomik gücünü değil uluslararası sistem'deki konumunu da yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde Çin ne tamamen meydan okuyan bir güç ne de tamamen çekingen bir aktör olarak hareket etmiştir. Aksine, ihtiyatlı ve yükselen bir dış politika çizgisi izleyen Çin diplomasiyle ulusal çıkarlarını güvence altına almaya çalışarak uluslararası imajını iyileştirmeye odaklanmıştır. Bu politikalar ayrıca Jiang'dan sonra gelen Hu Jintao ve Xi Jinping dönemlerinin dış politika vizyonlarının önünü açmıştır.

3.3.2. Hu Jintao Dönemi (2003-2012)

2003'te ÇHC'nde iktidarı ele geçiren Hu Jintao, Jiang'ın yerini alan ve görev süresi boyunca dış politikada hem süreklilik hem de önemli bir dönüşüm gösteren bir lider olmuştur. Hu döneminde Çin, yalnızca ekonomik bir dev olarak değil aynı zamanda küresel ölçekte diplomatik ve stratejik bir aktör olarak da görünür hale gelmiştir. Bu dönemde dış politikayı yönlendiren temel ilkelerden biri barışçıl yükseliş söylemidir. Çin, bu kavram aracılığıyla artan ekonomik ve politik etkisinin etrafındaki ülkeler tarafından bir tehdit olarak algılanmamasını sağlamayı amaçlamış ve böylece küresel ölçekte sorumlu bir güç profili çizmeye çalışmıştır. Hu döneminde dış politika, hem Deng'in ihtiyatlı pragmatizmini hem de Jiang'ın küresel sistemle bütünleşme stratejisini sürdüren ancak Çin'in artan ulusal gücünü daha etkili kullanan bir yapı benimsemiştir. ÇDP söylemi “uyumlu dünya” söylemiyle yumuşatılırken Çin'in diğer ülkelerle iş birliğine küresel barışı destekleyen bir aktör olduğu mesajı verilmiştir. Bu dönemde Çin, dış ilişkilerinde daha aktif, daha çeşitli ve daha kurumsallaşmış bir dış politika çizgisi izlemiştir. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın dış politika üzerindeki belirleyici etkisi devam

ederken yabancı yatırımlar, ticaret anlaşmaları ve enerji güvenliği dış politikanın temel unsurlarından olmuştur (Buhi, 2014, ss. 247-249).

Hu döneminde, ABD ile ilişkiler genellikle pragmatik bir iş birliği çerçevesinde yürütülse de Tayvan, Tibet ve insan hakları gibi konularda zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır. Buna rağmen, iki ülke arasındaki ekonomik bağlar güçlenirken Çin'in ABD'ye ihracatı arttı ve doğrudan yabancı yatırım hız kazanmıştır. Özellikle 2008 Küresel Malî Krizi sırasında, Çin'in istikrarlı ekonomik yapısı, uluslararası sistemde güvenilir bir ortak olarak algılanmasını sağlamıştır. Çin, bu krizden Batılı ülkelere göre daha az etkilenirken küresel ekonomik dengeyi korumada daha aktif bir rol oynamıştır. Hu döneminde Çin, Tayvan politikalarında da dikkatli bir denge politikası izlemiştir. “Tek Çin” ilkesinden taviz verilmese de Tayvan ile doğrudan çatışmadan kaçınılmıştır. 2005'te çıkarılan “Anti-Ayrılma Yasası” ile Çin, Tayvan'ın bağımsızlığını ilan etmesi durumunda askerî müdahale hakkını saklı tutmuş ancak bu durum uluslararası toplumda sert bir tepkiyle karşılanmıştır. Sonuç olarak Çin yönetimi, Tayvan sorununu ekonomik iş birliği ve halklar arası ilişkiler yoluyla adım adım entegrasyonu hedefleyen uzun vadeli bir stratejiyle ele almaktadır (Cabestan, 2009, ss. 72-74).

Bölgesel düzeyde, Hu döneminde Çin'in Asya-Pasifik politikasında önemli bir hareketlenme yaşanmıştır. Güney Çin Denizi'ndeki iddialar devam ederken Çin ASEAN ülkeleriyle de ilişkiler iyileştirmiş ve bölgesel diyalog mekanizmalarına aktif katılım sağlamıştır. 2005'te Çin, Doğu Çin Denizi üzerindeki tarihî sorunlar ve egemenlik anlaşmazlıkları nedeniyle Japonya ile ilişkilerinde bazı gerginlikler yaşamıştır. Ancak bu sorunlar diplomatik temaslarla yönetilirken ekonomik iş birliği sürdürülmüştür. Bu dönemde Çin, sert gücün ötesinde yumuşak güç unsurlarına daha fazla yatırım yapmıştır. Hu'nun dış politikasının en dikkat çekici yönlerinden biri Çin'in Afrika ve Latin Amerika ile ilişkilerini derinleştirmesidir. Altyapı yatırımları, enerji projeleri ve eğitim programları bu bölgelerde etkinliğini artırmış ve ÇDP'de karşılıklı yarar ön plana çıkmıştır. İlişkiler Çin-Afrika Zirvesi

(FOCAC) gibi platformlar aracılığıyla kurumsallaştırılmış ve Çin Batı'nın geleneksel etki alanlarında güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu işbirlikleri ideolojiden çok ekonomiye dayanmaktadır ve ÇDP'deki değişimi açıkça ortaya koymaktadır (Başaran, 2018, ss. 70-72).

Hu döneminde çok taraflı diplomasiye verilen önem artmıştır. Çin, BM başta olmak üzere birçok uluslararası örgütte daha aktif bir politika izlemiş ve çevre, iklim değişikliği, enerji güvenliği ve kalkınma gibi küresel konularda daha aktif rol üstlenmiştir. 2008 Pekin Olimpiyatları, Çin'in dünya sahnesinde yumuşak gücünü gösterme çabalarının bir sembolü olmuştur. Çin, olimpiyatlar öncesi ve sırasında Batı medyasında insan hakları ve Tibet konusunda eleştirilere maruz kalsa da genel olarak bu süreci etkili bir kamu diplomasisi stratejisiyle yönetmeyi başarmıştır. Hu döneminde ÇDP askerî modernizasyonu paralel bir gelişme göstermiştir. askerî harcamalar artmış, deniz ve hava kuvvetleri güçlendirilmiş ancak bu süreç uluslararası kamuoyuna barışçıl amaçlar olarak ifade edilmiştir. Çin'in savunma doktrini bu dönemde “aktif savunma” ilkesi doğrultusunda şekillenmiş ve Çin'in artan askerî kapasitesi de dış politikadaki caydırıcılık unsurunu destekler hale gelmiştir (Nerimani vd., 2018, ss. 179-182).

3.3.3. Xi Jinping Dönemi (2012-)

2012'de ÇKP Genel Sekreteri ve ardından ÇHC Başkanı olan Xi Jinping, ÇDP'de önemli bir paradigma değişiminin temsilcisi olmuştur. Xi'nin liderliğinde Çin, yalnızca ekonomik olarak değil, stratejik ve ideolojik anlamda küresel bir aktör olarak yeniden konumlandırılmıştır. Bu dönemin dış politika yaklaşımı, selefi Hu'nun barışçıl yükseliş stratejisinden farklı olarak daha proaktifli ve bazen sert diplomatik tonlarıyla dikkat çekmektedir. Çin Rüyası ve Yeni Tıp Büyük Güç İlişkileri gibi kavramlar bu dönüşümün ideolojik ve vizyoner çerçevesini oluştururken BRI gibi çok boyutlu projelerde somutlaşan genişleme stratejileri de ÇDP'de yeni bir döneme girdiğini göstermektedir (Qarizada, 2024, ss. 29-30).

Xi'in dış politikasının merkezinde hem Çin'in büyük güç statüsünü kurma hem de uluslararası sistemi reform etme çabaları yer almaktadır. Bu dönemde Çin, BM, DTÖ ve ŞİÖ gibi çok taraflı platformlarda daha aktif bir rol üstlenirken kendi kurumlarını kurmuş ve alternatif küresel yönetim yapıları oluşturmuştur. Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ve Yeni Kalkınma Bankası (NDB) gibi girişimler bu yaklaşımın doğrudan ürünleridir. Xi'nin dış politika vizyonu yalnızca dış ilişkilerde daha görünür olmayı değil normatif düzeyde küresel değer üretmeyi de amaçlamaktadır. Bu bağlamda “insanlık için ortak kader topluluğu” gibi ifadeler, Çin'in küresel sistemde daha eşitlikçi bir düzen kurma iddiasını ortaya koymaktadır. Ancak bu dönemde Çin'in artan nüfuzu, Batılı ülkelerle, özellikle de ABD ile ilişkilerinde önemli bir gerginliğe yol açmıştır. ABD ile Çin arasındaki stratejik rekabet, ticaret savaşları, teknoloji ambargoları ve Tayvan Krizi gibi başlıklar altında derinleşirken gelişmeler ÇDP'de açık bir karşılıklı güvensizliğe ve kutuplaşmaya yol açmıştır. Bu süreçte Çin egemenliğini, güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını korumak için daha sert dış politika araçlarına başvurmuştur. Özellikle Güney Çin Denizi'ndeki askerî ve diplomatik faaliyetler, Çin'in çevre bölgelerdeki iddialarını güçlendirme çabaları olarak yorumlanmaktadır. Çin'in bölgede yapay adalar inşa etmesi, askerî üsler kurması ve bu bölgelerin kendi egemenliği olduğunu ilan etmesi bölgesel ve küresel tepkilerle karşılanmıştır (Pechirra, 2024, ss. 32-34).

Xi döneminde Tayvan meselesi de dış politikanın merkezî konularından olmaya devam etti. Çin, Tayvan'ı hâlâ kendisinin ayrılmaz bir parçası olarak görken bu statünün sorgulanmasına karşı giderek daha hassas davranmaktadır. Tayvan ile diplomatik ilişkili ülkelere ekonomik ve politik baskıları artırdı. Çin ABD'nin Tayvan'a yaptığı silah satışları ve üst düzey ziyaretleri kırmızı çizginin ihlali olarak değerlendirilmektedir. Çin, Xi'nin liderliğinde Tayvan ile barışçıl yeniden birleşme söylemini kullanmaya devam etse de askerî caydırıcılık 2020'lerde açıkça dış politikanın bir unsuru haline gelmiştir (Özmen, 2022, ss. 1315-1318).

Çin'in bu dönemdeki dış politikasının bir diğer dikkat çeken yönü, dijital diplomasi ve teknolojik genişleme yoluyla yeni alanlara odaklanmasıdır. Huawei, TikTok ve ZTE gibi teknoloji devlerinin küresel genişlemesi, ÇDP'nin yalnızca geleneksel diplomatik kanallar aracılığıyla değil, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik araçlar aracılığıyla da yürüttüğünün bir göstergesi olmuştur. Bu, Batılı ülkelerde Çin tehdidi algısını artırmış ve özellikle teknoloji güvenliği ve veri egemenliği gibi konularda yeni bir jeopolitik rekabet alanı yaratmıştır (Goldstein, 2020, ss. 169-171). Xi'in dış politika vizyonu aynı zamanda Çin'in sınır ötesi kalkınma stratejileriyle doğrudan ilişkilidir. BRI, bu stratejinin en büyük dış politika projesi olarak birçok diplomatik, ekonomik, stratejik ve kültürel yönü içerir. BRI kapsamında Çin Asya, Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'da altyapı projeleri, ulaşım ağları ve ticaret hatları inşa ederek yalnızca ekonomik değil jeopolitik etki alanını da genişletmektedir. Bu girişim yalnızca ÇDP'deki ekonomik çıkarlarının değil küresel vizyonunun da bir yansımasıdır. Ancak proje birçok ülkede borç bağımlılığı, şeffaflık eksikliği ve yerel topluluklar üzerindeki etkisi nedeniyle eleştirilirken Batı'da da "borç diplomasisi" olarak tanımlanmaktadır (Yüce, 2024, ss. 668-670).

3.4. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi (BRI) : Çin'in Jeoekonomik Yayılma Stratejisi

Yaklaşık iki bin yıl önce dönemin Çin İmparatoru Jan Jiank, Çin mallarının Batı'ya taşınmasını kolaylaştırmak için tarihî İpek Yolu'nu inşa etmiştir. Bu ticaret yolu, Asya'dan Avrupa'ya bir bağlantı hattı oluşturarak Doğu-Batı arasında ekonomik ve kültürel etkileşimi mümkün kılmıştır. Bugün, bu stratejik yaklaşım modern bir yüzle tekrar gündeme gelmiştir. 2013'te Xi, Çin'i Orta Asya, Batı Asya ve Avrupa ile bağlayan çok boyutlu bir ulaşım ve iş birliği projesi önermiştir. Tek Kuşak-Tek Yol Girişimi adı verilen girişim, yalnızca otoyollar ve demiryollarını değil, boru hatları ve dijital iletişim ağlarını da içeren karmaşık bir altyapı sistemini içermektedir. Projenin temel amacı, kıtalararası ekonomik entegrasyonu güçlendirmek ve karşılıklı kalkınmayı teşvik etmektir. Bu proje, Çin'in küresel ölçekte en kapsamlı dış politika ve kalkınma stratejisi olarak kabul edilmektedir. Bu

vizyon 2013'te Çin Devlet Konseyi tarafından resmen tartışılmış ve 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde düzenlenen uluslararası bir forumda yaklaşık 30 ülke liderinin katılımıyla küresel kamuoyuna sunulmuştur. Aynı yıl itibarıyla 60'tan fazla ülke ve çok sayıda uluslararası kuruluş bu proje ile ilgili iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. BRI, dünya ekonomisinin yaklaşık %42'sini, küresel nüfusun %64'ünü, dünya kara kütlelerinin %40'ını ve bilinen enerji kaynaklarının %75'ini kapsayan geniş bir coğrafyayı etkilemektedir. Çin, bu kapsamlı projeyi 30-35 yıl içinde tamamlamayı ve ülkenin kuruluşunun 100. yılı olan 2049'a kadar bu vizyonu gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Projede yer alan kara ve deniz koridorları birçok kıtayı ve ülkeyi birbirine bağlamaktadır. Kara yolları Orta Asya, Güneydoğu Asya, Güney Asya, Orta Doğu, Avrupa ve Afrika gibi bölgelerden geçerken deniz yolları Asya-Pasifik'ten başlayarak Orta Doğu, Afrika ve Avrupa limanlarına kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda BRI, küresel ticaretin yönünü ve hızını yeniden şekillendiren stratejik bir platform olarak öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2020, ss. 20-24).

BRI, ÇDP'deki klasik devletlerarası ilişkilerin ötesine geçerek jeoekonomik diplomasiyi vurgulamaktadır. Bu bağlamda Çin projeleri yalnızca kamu kaynaklarıyla değil, Çin Kalkınma Bankası (ÇKB) ve AIIB gibi devlet destekli özel şirketler ve kurumlar aracılığıyla da finanse etmektedir. Bu nedenle Çin, yalnızca bir yatırımcı değil norm belirleyen bir aktör olarak da öne çıkarken altyapı, enerji ve lojistik gibi alanlarda küresel standartları belirleyen bir güç haline gelmektedir. Ancak bu projeye yönelik eleştiriler de vardır. Bu eleştirilerden bazıları projelerin finansmanında şeffaflık eksikliği, altyapı projelerinin sürdürülebilirliği ve bazı ülkelerin artan borç yükünü göstermektedir (Kemanlı, 2023, ss. 37-38). BRI, uluslararası sistemdeki birçok aktörü bir araya getiren ve Çin'in küresel düzeni yeniden şekillendirmede önemli bir rol oynamasına olanak tanıyan stratejik bir yapıdır. Bu girişim sayesinde Çin, küresel tedarik zincirlerini kendi lehine yeniden yapılandırırken enerji hatları, ulaşım rotaları ve finansal ağlar aracılığıyla uzun vadeli bir etki kurmaktadır. Ancak, ölçeği ve etkisi nedeniyle girişim aynı zamanda

jeopolitik gerginliklerin de merkezinde olmasıyla ABD, AB ve Hindistan gibi aktörlerden karşı hamleler tetiklemektedir. Özellikle, Hint-Pasifik Stratejisi ve Küresel Geçit gibi projeler yalnızca BRI'ye alternatif söylemler olarak değil, somut altyapı yatırımları, enerji hatları, liman projeleri ve dijital bağlantı girişimleri gibi çeşitli alanlarda rekabet eden kapsamlı yapılar da şekilleniyor. Hint-Pasifik Stratejisi bölgedeki deniz yollarının ve liman kapasitesinin güvenliğini artırmayı hedeflerken AB'nin Küresel Geçit projesi Asya ve Afrika'daki ulaşım koridorları ve enerji altyapısı için çok sayıda finansman paketi içermektedir (Samadi, 2023, ss. 5-7).

Afganistan'da BRI'nin yansıması ise oldukça karmaşıktır. Ülke coğrafi olarak Çin'in Batı'ya açılması için kritik bir konumda olmasına rağmen BRI Afganistan'da güvenlik riskleri ve siyasî istikrarsızlık nedeniyle sınırlı kalmıştır. Özellikle Taliban'ın 2021'de tekrar iktidara gelmesinin ardından Çin, Afganistan ile ilişkilerinde temkinli bir strateji izlerken altyapı yatırımlarını artırma sözü verse de uygulamalar yavaş kalmıştır. Yine de Çin'in Afganistan'a ilgisi, BRI'nin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda güvenlik odaklı bir genişleme stratejisi olduğunu göstermektedir (Dkhar vd., 2021, ss. 171-172).

Harita 2: BRI'nin Kara ve Deniz güzergâhları gösterilmiştir (Council on Foreign Relations, 2021).

3.5. Çin-Afganistan İlişkileri (1945-2000)

Çin-Afganistan ilişkileri, XX. yüzyıl boyunca hem bölgesel jeopolitik dengeler hem de küresel güç mücadeleleri tarafından şekillendirilen karmaşık ve çok katmanlı bir ilişki ağına sahip olmuştur. Bu iki ülke arasındaki diplomatik temaslar resmen 1955'te başlamış olsa da Asya'deki ticaret yolları ve kültürel etkileşimler yoluyla çok daha eskilere dayanır. Özellikle Çin'in SUÖB ile Afganistan'ın Badahşan İli arasındaki yakınlık, iki ülke arasındaki ilişkilerin hem stratejik hem de güvenlik boyutlarını artırmıştır. 1949'da ÇHC'nin kurulmasıyla ÇDP'de meydana gelen değişiklikler, Afganistan ile ilişkilerde yeni bir sayfanın açılmasının önünü açmıştır. Aynı yıl, Kabil hükümeti yeni kurulan Pekin hükümetini tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlanmıştır (Erman, 2019, s. 160). Çin-Afganistan arasında 20 Ocak 1955'te diplomatik ilişkilerin kurulması ve aynı yıl Afganistan'nın ilk büyükelçisini Pekin'e atayarak Çin ile ilişkilerde aktif rol oynamıştır. İlerleyen yıllarda karşılıklı üst düzey ziyaretler bu ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Dönemin Çin Başbakanı Zhou Enlai'nin 1957'de Afganistan'ı ziyareti bu bağlamda oldukça önemlidir. Bu ziyaret ayrıca Çin'in komşu bir ülkeye yaptığı ilk üst düzey ziyaretlerden olması nedeniyle özel bir anlam taşımaktadır. Dönemin Afganistan Başbakanı Davud Han'ın aynı yıl Çin'e yaptığı iade-i ziyaret, iki ülke arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesine katkıda bulunmuş ve ilişkilerin sürekliliğini sağlamıştır. Bu süreçte taraflar siyasî ve diplomatik bağları güçlendirmek için adımlar atmış ve karşılıklı saygı ve egemenlik ilkeleri temelinde iş birliği alanlarını belirlemeye başlamışlardır (Talış, 2018b, ss. 32-33).

1950'ler ve 1960'lar Çin-Afganistan ilişkileri tarafsızlık, karşılıklı saldırmazlık ve ekonomik yardıma dayalı bir çerçevede ilerlemiştir. Bu dönemde ÇDP büyük ölçüde Sovyetler Birliği, Hindistan ve Pakistan ile ilişkilere dayandığından Afganistan ile ilişkiler daha temkinli ve sınırlı olmuştur. Ancak 7 Ağustos 1960'ta imzalanan Dostluk ve Karşılıklı Saldırmazlık Antlaşması iki ülke

arasındaki ilişkilerin hukuki temelini güçlendirmiştir. Bu anlaşmanın ardından 1963'te sınırların netleştirilmesi yönünde önemli bir adım daha atılmış ve Çin-Afganistan sınırının uzunluğu 92 km olarak belirlenmiştir. Bu sınır anlaşması taraflar arasında olası toprak anlaşmazlıklarının önüne geçmiş ve sınır güvenliği açısından da istikrar sağlamıştır. Söz konusu sınır bölgesinin özellikle Çin SUÖB ile bağlantılı olması bu işbirliğini stratejik bir çerçeveye oturtmuştur. Çin'in Afganistan'a ilgisi sadece diplomatik değil aynı zamanda ekonomik kalkınma projeleriyle de kendini göstermiştir. 1960'larda Çin, Afganistan'a çeşitli sektörlerde, özellikle altyapı ve ulaşım alanlarında, kalkınma yardımı sağlamıştır. Ancak, ÇDP'nin öncelikleri nedeniyle bu yardımın kapsamı sınırlı kalmıştır. Bu dönemde Çin, dünya siyasetinde denge politikası izleyen Afganistan'ın tarafsız pozisyonunu desteklerken Afganistan ile doğrudan ideolojik veya askerî bir ittifak geliştirmekten kaçınmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerde ekonomik ve teknik yardım yoluyla sürdürülebilir bir yakınlık kurulurken bu yakınlık stratejik bir ittifaka dönüşmemiştir (Erman, 2019, ss. 161-163).

1970'lerin sonuna doğru Çin-Afganistan ilişkileri önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. SSCB'nin 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi bölgesel dengeleri derinden sarsarken ÇDP'de ciddi bir revizyon sürecini başlamıştır. Çin hükümeti bu işgali uluslararası hukuka karşı bir saldırı olarak değerlendiren SSCB'yi açıkça kınamıştır. Aynı zamanda Çin, Afganistan'daki Sovyet varlığını kendi ulusal güvenliği ve bölgedeki müttefiki Pakistan için bir tehdit olarak görmüştür. Bu bağlamda Pekin hükümeti Afganistan'daki Sovyet yanlısı geçici hükümeti tanımazken iki ülke arasındaki resmî diplomatik ilişkileri de askıya almıştır. Çin'in Kabil'deki büyükelçiliği konsolosluk düzeyine indirilken diplomatik temaslar da en aza düşürülmüştür. Bu gelişmelerin ardından Çin, Afganistan'daki Sovyet varlığına karşı dolaylı bir mücadele stratejisi benimseyip Pakistan ve ABD'nin oluşturduğu bloğa fiilî destek sağlamaya başlamıştır. Çin, özellikle Afgan mücahit gruplarına maddi ve lojistik destek sağlayarak Sovyet işgaline karşı direnişi desteklemiştir. Bu politika, Çin'in o dönemde benimsediği

Sovyet yayılcılığına karşı denge stratejisinin uzantısıdır. Çin bu desteğiyle doğrudan askerî müdahaleden kaçınırken bölgedeki Sovyet etkisini zayıflatmak için etkili bir dış politika aracına dönüştürmüştür. Aynı zamanda Çin, bu dönemde Pakistan ile ilişkilerini derinleştirerek bölgedeki çıkarlarını İslamabad aracılığıyla koruma eğiliminde olmuştur (Sahar & Rahimi, 2019, s. 85).

SSCB'nin 1989'da Afganistan'dan çekilmesi, sadece Afganistan için değil ÇDP için de yeni bir dönemin kapısını açmıştır. Böylece Çin, Afganistan ile diplomatik ilişkilerini yeniden güçlendirme fırsatı bulmuştur. Ancak bu süreç, Afganistan'da başlayan iç savaş nedeniyle oldukça karmaşık bir hal almıştır. Çin, 1990'ların başında Afganistan'daki istikrarsız ortam nedeniyle diplomatik angajmanlarını dikkatli bir şekilde sürdürmüştür. Bu dönemde ÇDP'de öne çıkan unsurlar sınır güvenliği ve bölgesel istikrarın korunması olmuştur. Afganistan'daki iç savaşın derinleştiği bu dönemde Çin yönetimi, ülkedeki tüm taraflarla doğrudan ilişki kurmaktan kaçınarak barışçıl çözüm süreçlerini destekleyen tarafsız bir duruş sergilemiştir. Ancak bu tarafsızlık politikası, Çin'in güvenlik endişelerini tamamen ortadan kaldırmamıştır. 1990'de SUÖB gerçekleşen Baren Ayaklanması Çin için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu ayaklanma, bazı Uygur gruplarının radikal İslamcı fikirlerle etkileşime girdiğini ve bu grupların Afganistan'daki bazı yapılarla bağlantıları olabileceğini ortaya koymuştur. Çin yönetimi bu gelişmeleri Afganistan'dan kaynaklanan terörizm tehdidi dinin kendi ulusal bütünlüğü için riske dönüşmüş olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle Çin, Afganistan'daki gelişmeleri yalnızca bölgesel güvenlik açısından değil, iç güvenlik politikası açısından da yakından izlemeye başlamıştır (Nazari, 2023, ss. 41-42).

Çin, 1993'te Afganistan'daki artan şiddet nedeniyle Kabil'deki diplomatik personelinin çekme kararı almıştır. Bu, iki ülke arasındaki ilişkilerin resmen kesilmesi anlamına gelmese de diplomatik faaliyetlerin ciddi şekilde askıya alınmasına neden olmuştur. Bu dönemde Çin, Afganistan ile doğrudan diplomatik ilişki kurmaktan kaçınırken bölgedeki gelişmeleri çoğunlukla Pakistan üzerinden

takip etmiştir. Bu dönemde Pakistan, Çin'in sadece bölgesel müttefiki olmakla kalmayıp Afganistan'da etkili bir aktör haline gelmiştir. Bu nedenle Çin, Taliban da dâhil olmak üzere Afganistan'daki farklı aktörlerle ilişkilerini Pakistan üzerinden yürütmeyi tercih etmiştir (James, 2013, ss. 33-35).

Taliban'ın 1996'da Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesi, Çin'in Afganistan politikasında yeni bir belirsizlik dönemine neden olmuştur çünkü Taliban'ın radikal İslamcı yapısı, Çin için ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle Taliban'ın Uygur ayrılıkçılarını dolaylı olarak desteklediğine dair şüpheler, Çin'in bu rejime karşı temkinli bir politika benimsemesine yol açmıştır. Bu dönemde Çin, Taliban hükümetini resmen tanımazken diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması konusunda çekingen bir tutum sergilemiştir. Çin'in bu politikası dış dünyada pragmatik ve güvenlik odaklı bir diplomatik yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Taliban'ın Çin'den diplomatik tanınma talebine rağmen Pekin hükümeti bu talebe olumlu yanıt vermeyip çoğunlukla güvenlik ve istihbarat kanalları aracılığıyla sınırlı düzeyde iletişim kurmayı tercih etmiştir (Talash, 2018, s. 35). Bu süreçte Çin, Afganistan'daki gelişmelerin kendi sınır güvenliği üzerindeki etkilerini dengelemek amacıyla bölgesel güvenlik iş birliğine yönelmiştir. 1996'de Çin yukarıda belirtildiği gibi Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile "Şanghay Beşlisi" adı verilen güvenlik odaklı bölgesel iş birliği platformunun kurulmasında öncü rol üstlenirken temel amacı, sınır ötesi tehditlere karşı ortak hareket etmek ve üye devletler arasında terörle mücadele konusunda bilgi paylaşımını artırmak olarak açıklanmıştır. Afganistan'daki belirsizlik bu tür çok taraflı güvenlik mekanizmalarının önemini artırırken Çin'in bölgesel güvenlik stratejisinde merkezî bir yer edindiler. Şanghay Beşlisi daha sonra 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını alıp bölgenin güvenlik mimarisinde kalıcı bir yapı haline gelmiştir. Çin, bu örgüt aracılığıyla Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip etti ve Uygur temelli terörizm tehdidine karşı bölgesel destek mekanizmaları kurdu (Khan vd., 2023, ss. 90-93). 1990'ların sonlarına doğru Çin, ülkedeki istikrarsızlığa rağmen Afganistan'a doğrudan

müdahale etmekten kaçınmaya devam etmiştir. Ancak bu, Çin'in Afganistan'ı dış politika önceliklerinden tamamen çıkardığı anlamına gelmedi. Aksine Çin, özellikle Uygur ayrılıkçılığı tehdidi ve bölgesel güvenlik endişeleri nedeniyle Afganistan'ı yakından izlemeye devam etti ve Taliban yönetiminin radikal yapısından kaynaklanan riskleri azaltmak için dolaylı ve çok taraflı diplomatik girişimlerde bulundu. Çin'in bu dönemde geliştirdiği strateji, müdahaleci olmayan ancak etkili diplomatik angajmana dayalı "gölge diplomasi"³ olarak tanımlandı (Godehardt, 2016, ss. 15-16).

Sonuç olarak, 1955-2000 arasında Çin-Afganistan ilişkileri, dış politika önceliklerine ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak zaman zaman farklı dinamiklerle şekillenen inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1950'lar ve 1960'larda temkinli bir yaklaşma, 1970'lerin sonlarında Sovyet işgaline karşı sert bir duruş ve 1990'larda güvenlik odaklı temkinli bir gözlem politikası şeklinde gelişen bu ilişki biçimi, ÇDP'deki esnekliğinin ve uzun vadeli stratejik düşüncesinin bir yansımasıdır. Çin bu dönemde Afganistan ile doğrudan derin stratejik ilişkiler kurmaktan kaçınırken bölgesel istikrarı ön planda tutan, güvenliğe dayalı ve çok taraflı diplomasiyi tercih etmiştir. Bu tutum, Çin'in hem bölgesel güvenlik mimarisine katkıda bulunmasını hem de kendi iç güvenlik kaygılarını kontrol altında tutmasını sağlamıştır. XXI. yüzyıla girerken Çin-Afganistan ilişkileri sınır güvenliği, terörle mücadele ve ekonomik iş birliği potansiyeli gibi konular etrafında şekillenmeye devam ederken tarihsel arka plan ise sonraki yıllarda kurulacak yeni ilişkilerin temelini oluşturmuştur.

³ "Gölge diplomasi" kavramı, Çin'in resmî diplomatik kanalların ötesinde daha esnek ve daha az görünür diplomatik temaslarını ifade eder. Bu yaklaşım, özellikle kriz bölgelerinde arka planda gerçekleştirilen arabuluculuk girişimlerini ve ekonomik teşvikleri içerir.

IV. Bölüm

11 Eylül Sonrası Çin-Afganistan İlişkileri

Afganistan ve Çin'in tarihsel gelişim süreçleri ile dış politika yaklaşımlarının incelenmesinin ardından, çalışmanın odak noktası olan 11 Eylül sonrası Çin-Afganistan ilişkilerine geçilmektedir. Bu bölümde, 11 Eylül sonrası küresel güvenlik paradigmasında yarattığı radikal dönüşümün, Çin-Afganistan ilişkileri üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde ele alınacaktır. ABD'nin Afganistan'a müdahalesiyle başlayan bu yeni dönem, yalnızca Afganistan'ın değil bölgedeki tüm aktörlerin dış politika önceliklerini yeniden tanımlamasına neden olmuştur. Bu çerçevede Çin'in artan güvenlik kaygıları, stratejik çıkarları ve uyguladığı temkinli diplomatik yönelimler analiz edilerek; Pekin yönetiminin söz konusu dönüşüm sürecine nasıl adapte olduğu ve Afganistan'daki gelişmelere ne tür tepkiler verdiği değerlendirilecektir.

4.1. 11 Eylül Olayları ve ABD'nin Afganistan Müdahalesi

11 Eylül Olayları, yalnızca ABD'de değil tüm dünyada derin ve kalıcı etkileri olmuştur. New York'taki Dünya Ticaret Merkezî ikiz kulelerine ve Washington'daki Pentagon binasına yapılan saldırılar sonucunda 2977 kişi hayatını kaybedip 6000'den fazla insan yaralanırken ABD'deki güvenlik algısı kökten değişmiştir (United States: Commission on Terrorist Attacks upon the United States, 2004, ss. 311-312). Bu saldırı, Uİ'de "güvenlik" algısının kapsamını değiştirdi ve küresel terörle mücadele kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra göreceli bir rahatlama yaşayan dünya, 11 Eylül Saldırıları ile yeni bir tehditle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Saldırıların hemen ardından sorumlunun El Kaide terör örgütü olduğu duyurulmuştur. Dönemin El Kaide lideri Usame bin Ladin'in Taliban yönetimindeki Afganistan'da saklandığı bilgisi, ABD'nin doğrudan Afganistan'a askerî operasyon başlatmasını hızlandırmıştır. ABD, 7 Ekim 2001'de Birleşik Krallık ile birlikte "Sürekli Özgürlük Harekatı" kapsamında Afganistan'a askerî müdahale başlatmıştır. Müdahalenin amacı Taliban rejimini

devirmek, El Kaide'yi yok etmek ve Afganistan'ın tekrar terörist unsurlar için güvenli bir liman olmasını önlemek olarak açıklanmıştır. Bu müdahale, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirilen en kapsamlı askerî operasyonlardan biri olarak tarihe geçmişti (Acet & Doğan, 2017, ss. 60-62).

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sadece askerî bir operasyon olmayıp geniş bir uluslararası koalisyonun desteğiyle de yürütülmüştür. BMGK, 28 Eylül 2001 tarihli 1373 sayılı kararıyla uluslararası terörizme karşı küresel bir mücadele çağrısı yapmış ve devletlerin terörist gruplara destek sağlamasını yasaklamıştır (UN Security Council, 2001). ABD'nin girişimi, NATO tarihinde ilk kez 5. Madde'nin (bir müttefike yapılan saldırının hepsine yapılmış sayılması) uygulanmasına yol açarken NATO, ABD'nin yanında yer alıp askerî, lojistik ve istihbarat desteği sağlamıştır. Böylece Afganistan müdahalesi, uluslararası meşruiyete sahip bir operasyon olarak yürütülmüştür (Karakaya & Nazari, 2022, ss. 155-156).

Afganistan'daki Taliban rejimi, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin yoğun saldırıları sonucu hızla zayıfladı ve Aralık 2001'de ülkenin büyük bir kısmı, özellikle Kabil, koalisyon güçleri ve Kuzey İttifakı'nın kontrolü altına girmiştir. Bu süreçte Taliban rejimi devrilip geçici bir Afgan hükümeti kuruldu ve Hamid Karzai liderliğinde yeni bir siyasî rejim başlatılmıştır. Ancak Taliban ve El Kaide unsurları tamamen yok edilemediğinden dağlık bölgelere bir direniş hareketine dönüştüler. Bu durum ABD ve müttefiklerinin Afganistan'daki varlıklarını uzun yıllar sürdürmelerine neden oldu. ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde Afganistan'a müdahalesi ülkenin yeniden inşası süreci açısından da büyük çaba gerektirmiştir. ABD ve müttefikleri Afganistan'da güvenlik, altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yeniden inşa projeleri başlatıp bunun için milyarlarca dolar harcamışlardır. Ancak yolsuzluk, siyasî istikrarsızlık ve Taliban'ın yeniden canlanması gibi faktörler bu projelerin başarısını sınırlandırmıştır. Zamanla, ABD müdahalesi bir ulus inşası misyonuna dönüşürken bu süreç beklenenden çok daha zor olmuştur (Demir, 2021, ss. 119-123).

Afganistan'ın jeopolitik konumu, yalnızca terörle mücadele perspektifinden değerlendirilemeyecek kadar stratejik öneme sahiptir. Çin, Pakistan, İran ve Orta Asya ülkeleriyle çevrili Afganistan, Avrasya'nın kalbinde yer alır ve bu nedenle bölgesel güvenlik mimarisinin merkezindedir. Afganistan, tarihî İpek Yolu güzergahındaki konumu, doğal kaynak potansiyeli ve enerji koridorlarına yakınlığı nedeniyle her zaman bölge dışı aktörlerin ilgisini çekmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra Afganistan'da yaşanan siyasî ve askerî dönüşümler, yalnızca bölgesel değil küresel ölçekte de güvenlik, ekonomik ve diplomatik dengelerde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu süreçte Çin, Rusya, İran ve Hindistan gibi bölgesel güçler, Afganistan'daki güç boşluğunun kendi ulusal çıkarları üzerindeki olası etkilerini derinlemesine analiz etmiş ve politikalarını buna göre yeniden şekillendirmiştir (Acet & Doğan, 2017, ss. 62-64).

Çin için Afganistan'ın istikrarı, SUÖB'de güvenliğin sağlanması ve BRI başarısı açısından kritik öneme sahiptir. Rusya ise Orta Asya'daki nüfuzunu sürdürmek ve Batı'nın bölgedeki etkisini sınırlamak amacıyla Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir. İran, hem sınır güvenliğini sağlamak hem de Şii nüfus üzerindeki nüfuzunu sürdürmek amacıyla Afganistan politikalarını dinamik bir şekilde güncellemiştir. Hindistan ise Afganistan'daki varlığını güçlendirme ve Pakistan'a karşı stratejik üstünlük elde etme hedefi doğrultusunda aktif bir dış politika izlemiştir. Afganistan'daki güvenlik boşluğu enerji politikaları, ticaret yolları ve bölgesel entegrasyon projelerine de doğrudan etki ederek ülkenin uluslararası politikadaki ağırlığını daha da artırmıştır. Böylece Afganistan sadece bir çatışma alanı değil bölgesel rekabetin, güç projeksiyonlarının ve diplomatik girişimlerin merkezinde yer alan stratejik bir aktör haline gelmiştir. Bu jeopolitik gerçeklik, bölgedeki her aktörün Afganistan'a yönelik politikalarını güvenlik ve kalkınma ekseninde çok boyutlu bir şekilde inşa etmesine yol açmıştır (Erman, 2017, ss. 412-416).

4.2. ABD'nin Afganistan Müdahalesi ve ÇDP

ABD'nin 11 Eylül Saldırıları'nın ardından Afganistan'a müdahalesi yukarıda edildiği gibi uluslararası sistemde güvenlik algısının yeniden tanımlanmasına yol açarken ÇDP'de de önemli değişikliklere neden olmuştur. Çin o dönemde doğrudan askerî bir müdahaleye girmemiş olsa da, küresel terörizmle mücadele çerçevesinde ABD'nin Afganistan operasyonuna siyasî destek sağlamıştır. Pekin yönetimi, özellikle BMGK'de 1373 sayılı kararın kabul edilmesinde aktif bir duruş sergilerken terörizme karşı uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesini savunmuştur. Çin için bu destek, hem küresel sistemde yapıcı bir aktör imajı sunmak hem de kendi ulusal güvenlik önceliklerini meşrulaştırmak için önemli bir fırsat olmuştur (UN Security Council, 2001). Çin'in ABD'nin Afganistan'a müdahalesine verdiği destek üç temel endişeye dayanmaktadır; Birincisi, Afganistan'daki istikrarsızlık Çin'in batı sınırındaki SUÖB'yi doğrudan etkileyebilirdi. Çin hükümeti, Sincan'daki ayrılıkçı hareketlerin ve radikal İslamcı grupların Afganistan'daki El Kaide ve Taliban unsurlarıyla ilişkilenebileceğinden endişe ediyordu. Bu nedenle, Afganistan'daki El Kaide ve Taliban'ı zayıflatmak, Pekin için iç güvenlik açısından stratejik bir öncelik olmuştur. İkincisi, Çin ABD ile daha yapıcı ve olumlu bir ilişki kurmak ve özellikle ekonomik alanlarda iş birliğini sürdürmek ve geliştirmek istiyordu. Çin'in DTÖ katılımı 2001'de tamamlandı ve bu süreçte ABD ile yapıcı ilişkiler Pekin için büyük önem taşıyordu. Üçüncüsü, Çin uluslararası terörle mücadelede aktif rol alarak Batı ile arasındaki güven eksikliğini azaltmayı ve küresel arenada sorumluluk sahibi "büyük güç" imajı çizmeyi amaçlamıştır (Clarke, 2008, ss. 94-96). Ancak Çin'den gelen bu destek ihtiyatlı ve sınırlı olmuştur. Pekin yönetimi Afganistan'da askerî bir varlık bulundurmamayı reddetmiş ve doğrudan herhangi bir askerî operasyonda yer almamıştır. Bunun yerine, diplomatik kanallar aracılığıyla destek sağlanmış ve terörizmle mücadele söylemi uluslararası platformlarda güçlendirilerek özellikle Orta Asya'da bölgesel güvenlik iş birliği geliştirilmiştir. Bu bağlamda ŞİÖ 11 Eylül Saldırılarından birkaç ay önce 15 Haziran 2001'de resmen kuruldu ve Çin, bu örgüt aracılığıyla Orta

Asya'daki istikrarsızlık risklerine karşı bölgesel bir güvenlik ağı oluşturmayı amaçladı. ŞİÖ, Çin'in hem terörle mücadele stratejisini hem de Orta Asya'daki etkisini artırması için kritik bir araç oldu (Çakır, 2024, ss. 1158-1160).

Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının en dikkat çekici unsurlarından biri "çift yönlü diplomasi" yaklaşımıdır. Pekin yönetimi, 11 Eylül 2001'den sonra başlayan Amerikan müdahalesini destekleyerek uluslararası terörizme karşı ortak bir duruş sergilese de bu destek koşulsuz onay anlamına gelmemiştir. Çin, Afganistan'daki radikal unsurların ortadan kaldırılmasını ve ülkede istikrarın yeniden sağlanmasını desteklerken ABD'nin bölgedeki uzun vadeli askerî varlığının kendi ulusal güvenlik çıkarlarına zarar verebileceğinden de endişe duymuştur. Pekin'e göre, Afganistan'da kalıcı bir ABD askerî üs ağı kurulması, Batı'nın Orta Asya üzerindeki etkisini artırabilir, Çin'in batı sınırlarındaki güvenliğini tehdit edebilir ve Çin'in bölgesel projeleri üzerindeki etkisini sınırlayabilecektir (Jisi, 2005, ss. 42-44). Bu nedenle Çin, ABD müdahalesini prensipte desteklerken müdahalenin kapsamı, süresi ve hedefleri konusunda son derece temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Pekin yönetimi, Afganistan'da tek taraflı güç kullanımına karşı çıkarken bunun yerine BM ve ŞİÖ gibi çok taraflı platformlar aracılığıyla yürütülecek bir uluslararası yeniden yapılanma sürecini savunmuştur. Çin'in bu pozisyonu hem Afganistan'daki meşru hükümeti güçlendirme hem de bölgesel dengeleri koruma hedeflerine hizmet etmektedir. İki yönlü diplomasi yaklaşımı çerçevesinde Çin, bir yandan Karzai yönetimini ekonomik ve teknik yardımla destekleyerek Afganistan'ın iç istikrarına katkıda bulunurken diğer yandan da ABD'nin bölgedeki etkisini sınırlamak için Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile daha yakın iş birliği arayışında bulunmuştur. Bu strateji, Çin'in Afganistan'daki gelişmelere müdahale etmesini ve geleneksel dış politika ilkesi iç işlere karışmama doğrultusunda doğrudan askerî angajmandan kaçınmasını sağlamıştır (Nazari, 2023, s. 49).

Çin'in bu dönemde Afganistan'a yönelik politikası “stratejik sabır” ve “ihtiyatlı ilişki” temelinde şekillenmiştir. Afganistan'daki hızlı değişimlere doğrudan müdahale etmeden süreci kendi lehine kullanma stratejisi benimsenmiştir. Buna paralel Çin, yumuşak güç unsurlarına vurgu yapmıştır. Pekin yönetimi, uzun vadeli istikrarı desteklemek amacıyla Afganistan'daki güvenlik ve kalkınma projelerine dolaylı katkıda bulunurken bu süreçte Çin, hem kendi ulusal güvenlik çıkarlarını hem de bölgesel nüfuzunu korumayı amaçlamıştır. Ayrıca, Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilginin artması, Çin'in ekonomik çıkarlarının da bu politikanın merkezinde olduğunu göstermektedir. Çin Metalurji Grubu'nun (Metallurgical Corporation of China (MCC)) 2007'de Aynak Bakır Madeni için imzaladığı 3 milyar dolarlık yatırım anlaşması, Pekin'in Afganistan'daki ekonomik ilişkilerinin somut bir örneğidir (İstikbal, 2021, ss. 12-14).

Sonuç olarak, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Çin için hem riskler hem de fırsatlar içeren bir süreç olmuştur. Çin, doğrudan askerî müdahalenin bir parçası olmayıp bunun yerine uluslararası meşruiyet çerçevesinde hareket etmeyi, hem kendi güvenliğini sağlamayı hem de küresel sistemde sorumlu bir aktör imajı çizmeyi seçmiştir. Çin'in Afganistan'a yönelik ihtiyatlı ve çok boyutlu politikası, özellikle Karzai ve Gani dönemlerinde, sonraki yıllarda geliştirilecek daha kapsamlı ilişkilerin temelini oluşturmuştur.

4.3. Karzi Dönemi Çin-Afganistan İlişkileri (2001-2014)

11 Eylül Saldırıları, küresel güvenlik algısını kökten değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası sistemdeki aktörlerin dış politika önceliklerini ve güvenlik stratejilerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu yeni güvenlik ortamı, Afganistan'ın jeopolitik önemini ve uluslararası ilişkilerdeki konumunu daha görünür hale getirirken birçok ülkenin Afganistan'a yönelik dış politikalarını gözden geçirmesine neden olmuştur. Söz konusu ülkelerden Çin, 11 Eylül sonrasında Afganistan'daki rejim değişikliğini yakından takip etmiş ve diplomatik tutumunu da bu gelişmeler doğrultusunda revize etmiştir.

2001’de Taliban rejiminin devrilmesinin ardından Çin hükümeti, BM himayesinde kurulan geçici hükümetin başına Hamid Karzai’nin atanmasıyla hızlı diplomatik ilişkiler kurmuştur. Pekin hükümeti, Karzai liderliğindeki hükümetini tanıyan ilk büyük devletlerden biri olmuşken bu bağlamda Çin’in 1990’larda Taliban rejimiyle mesafeli ve temkinli ilişkiler sürdürdüğü dönemden önemli bir kopuş yaşanmıştır. Çin, aynı yıl Kabil’deki büyükelçiliğini yeniden açarak Afganistan ile diplomatik ilişkilerini normalleştirme ve kurumsallaştırma yönünde somut bir adım atmıştır. Çin’in dış politika değişikliği, Afganistan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesiyle sınırlı kalmayıp Çin’in Orta Asya güvenliğine, sınır ötesi terörizme ve Uygur sorununa yönelik bölgesel güvenlik yaklaşımlarıyla da doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle, Pekin’in Karzai yönetimine verdiği destek yalnızca diplomatik bir jest olarak değil Çin’in bölgesel istikrarını ve güvenlik çıkarlarını korumak için stratejik bir hamle olarak da yorumlanmaktadır (Marvoti vd., 2022, ss. 9-11).

Karzai liderliğindeki geçici Afgan hükümeti, iktidara gelir gelmez dış politika önceliklerini çeşitlendirmeye başlamış ve Çin’i yalnızca ekonomik fırsatlar sunan bir ortak olarak değil, Batı merkezli uluslararası sisteme alternatif bir güç dengesi unsuru olarak da görmüştür. Bu yaklaşım, Karzai yönetiminin çok taraflı diplomasiye ve stratejik denge politikalarına verdiği önemin bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Afganistan-Çin ilişkileri kısa sürede ivme kazanırken üst düzey temaslar ve karşılıklı ziyaretler birbiri ardına gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde atılan en dikkat çekici adımlardan biri de dönemin Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan’ın 2002’deki Kabil ziyaretidir. Bu ziyaret, Karzai yönetiminin uluslararası alanda meşruiyet arayışına katkıda bulunmakla kalmamış, Çin’in Afganistan’ın yeniden inşasına ilgisini ve kararlılığını da somutça ortaya koymuştur. Jiaxuan, Karzai ile yaptığı görüşmelerde Çin’in Afganistan’a siyasî destek sağlayacağını ve özellikle altyapı, enerji, sağlık ve eğitim gibi alanlarda yeniden inşa sürecine katkıda bulunacağını belirtmiştir. Karzai’nin aynı yıl Çin’e yaptığı resmî ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerde karşılıklılık ilkesine dayalı yeni

bir dönemin habercisi olmuştur. Ziyaret sırasında taraflar arasında çeşitli alanlarda iş birliğini artırmak için protokoller imzalanırken özellikle, ekonomik kalkınma, yatırım teşvikleri ve teknik yardım konularında somut anlaşmalara imzalamışlardır (Erman, 2019, ss. 165-166). Bu temaslar ayrıca Çin'in Afganistan'a "yumuşak güç" unsurları getirerek diplomatik etkisini artırma stratejisinin erken bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

2006 yapısal derinleşme ve kurumsallaşmanın ön plana çıktığı Çin-Afganistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreç Karzai'nin Pekin'e yaptığı resmî ziyaretle somutlaşırken iki ülke arasındaki diplomatik temaslar daha kapsamlı ve sistematik bir iş birliği düzeyine yükseltilmiştir. Ziyaret sırasında taraflar, siyasî iradeyi yansıtan ve ikili ilişkilerin uzun vadeli çerçevesini çizen Dostluk İşbirliği Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşma yalnızca mevcut ilişkileri pekiştirmekle kalmayıp stratejik alanlarda gelecekteki işbirliğinin zeminini de hazırlamıştır. Anlaşma özellikle ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğini kurumsallaştırmayı ve iki ülke arasında karşılıklı yarara dayalı çok boyutlu bir ortaklığın altyapısını oluşturmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Çin, Afganistan'a yaklaşık 150 milyon Yuan değerinde teknik ve kalkınma yardımı sözü verirken enerji, ulaştırma, eğitim, altyapı gibi temel sektörlerde projeler üstlenmeyi taahhüt etmiştir. Bu projeler yalnızca ekonomik kalkınmayı desteklemekle kalmamış, Çin'in "barışçıl yükseliş" stratejisi doğrultusunda Afganistan'daki yumuşak güç kapasitesini artırmayı amaçlayan bir dış politika aracı olmuştur. Karzai'nin Pekin ziyareti sırasında yaptığı açıklamalarda iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca ekonomik çıkarlara indirgenemeyeceği, aksine "uzun vadeli dostluk" ilkesine dayalı stratejik bir bağ kurulduğu vurgulanmıştır. Bu söylem, Çin-Afganistan ilişkilerinde oluşmaya başlayan karşılıklı güven ve siyasî yakınlaşmanın açık bir yansımasıdır. Ayrıca Karzai'nin mesajı, Çin'in Afganistan'da istikrara katkıda bulunan bir aktör olarak meşruiyet kazanma çabalarıyla da örtüşmektedir (İstikbal, 2021, ss. 12-14).

Çin'in Afganistan'a yönelik dış politika yaklaşımı, yukarıda da ifade edildiği üzere 2000'lerin ortalarından bu yana doğrudan müdahaleci politikalardan ziyade karşılıklı çıkarlara ve karşılıklı bağımlılığa dayalı ihtiyatlı ve pragmatik bir stratejiye dayanmaktadır. Pekin yönetimi, özellikle Karzai döneminde, Afganistan'a askerî müdahalede bulunmaktan veya sert güvenlik ittifakları kurmaktan kaçınırken kalkınma yardımı, ticaret anlaşmaları ve altyapı yatırımları yoluyla nüfuzunu artırmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşım, ÇDP'de stratejisinde önemli bir yer tutan "iç işlerine karışmama" ilkesiyle de örtüşmektedir. Öte yandan Afganistan, tamamen Batı ile ilişkilerine odaklanmak yerine dış politika yelpazesini çeşitlendirme eğiliminde olmuştur. Karzai yönetimi, özellikle Çin olmak üzere büyük Batı dışı aktörlerle ilişkilerini geliştirerek uluslararası arenadaki eylem alanını genişletmeyi hedeflemiştir. Bu strateji, ADP'yi güçlendirmekle kalmayıp Çin ile ilişkilerin daha istikrarlı ve sürdürülebilir bir temelde kurulmasına da katkıda bulunmuştur (D'Souza, 2012, ss. 145-146). Çin'in ihtiyatlı ama kararlı diplomatik yaklaşımı ile ADP'nin çeşitlendirme çabaları arasındaki bu dengeleyici dinamik, iki ülke arasında karşılıklı güvene dayalı bir iş birliği atmosferi yaratmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan diplomatik uyum, yalnızca kısa vadeli ekonomik kazanımlara değil uzun vadeli stratejik bir ortaklığa da işaret eden yapısal bir ilişkinin inşasına olanak sağlamıştır. Böylece Çin ve Afganistan arasında şekillenen ilişkiler, bölgesel istikrara katkıda bulunma potansiyeline sahip çok boyutlu ve dengeli bir dış politika uygulaması haline gelmiştir (Shafiee & Salehi Daulatabad, 2016, ss. 81-82).

2007'de, Çin'in Afganistan'daki ekonomik varlığını niteliksel olarak dönüştürdüğü ve stratejik bir düzeye taşıdığı bir dönüm kabul edilmektedir. Bu yıl gerçekleşen en dikkat çekici gelişme, küresel öneme sahip Aynak Bakır Madeni'nin işletme haklarının Çin devlet şirketi MCC tarafından 30 yıllığına satın alınması olmuştur. Yaklaşık 3 milyar dolarlık bu yatırım, Çin'in Afganistan'a yaptığı en büyük doğrudan yabancı yatırımdı ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde yeni bir dönemin kapısını açmıştır. Bu stratejik yatırım yalnızca ekonomik değer değil Çin'in bölgesel istikrar stratejisinin bir parçası haline gelmiştir. MCC, madeni

işletmenin ötesinde, bölgenin kalkınmasına hizmet etmek için demiryolları, elektrik şebekeleri ve işleme tesisleri gibi kritik altyapıların inşasını da üstlenmiştir. Bu şekilde Çin, yalnızca Afganistan'ın doğal kaynaklarına erişim sağlamakla kalmayıp ekonomik kalkınma araçları aracılığıyla bölgedeki uzun vadeli varlığını da güçlendirmiştir (James, 2013, ss. 50-52). Bu durum, Çin'in askerî müdahaleye dayalı bir sert güç yaklaşımını tercih etmeden, yumuşak güç⁴ ve ekonomik araçlarla nüfuz kazanma stratejisi izlediğini göstermektedir. Aynak madeni projesi, Pekin'in Afganistan politikasında ekonomik ilişkiler yoluyla siyasî varlığını pekiştirme eğilimini temsil ederek Karzai yönetimi için savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Karzai hükümeti, bu büyük ölçekli yatırımı ülke ekonomisinin canlandırılması ve istihdamın artırılması için kritik bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Çin ile daha geniş ekonomik ve siyasî ilişkiler geliştirmeye açık olduğunu göstermiştir. Çin'in bu dönemdeki stratejisi, Afganistan'ın içişlerine doğrudan müdahale etmeden altyapı yatırımları ve kalkınma iş birliği yoluyla bölgedeki nüfuzunu artırma amacını yansıtmaktadır. Bu bağlamda Çin'in Afganistan'da istikrar yaratma stratejisinin ana eksenini ekonomik katılım ve uzun vadeli ortak kalkınma perspektifi olmuştur (Tonzai, 2022, ss. 50-51).

Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasındaki ihtiyatlı ama yapıcı yaklaşımı, yalnızca ekonomik ilişkilerde değil güvenlik alanında da açıkça kendini göstermiştir. 2001 sonrası dönemde, özellikle Karzai liderliğindeki hükümetle geliştirilen ikili ilişkilerde, Çin hiçbir zaman Afganistan'da askerî üs kurulmasını talep etmemiş veya doğrudan askerî birlikler göndermemiştir. Bu tutum, Çin'in "iç işlerine karışmama" ve "güvenlik yoluyla nüfuz kurmak yerine ekonomik yolları tercih etme" şeklindeki geleneksel dış politika ilkelerinin yansıması olmuştur. Ancak bu, iki ülke arasında güvenliğe dayalı iş birliğinin tamamen dışlandığı

⁴ "Sert güç", devletlerin askerî ve ekonomik yaptırımlara dayalı zorlayıcı kapasitesini ifade ederken "yumuşak güç" ise ikna, kültür ve değerler yoluyla etkileme gücünü ifade eder (Kodaman & Hacıbektaşoğlu, 2022, ss. 102-105).

anlamına gelmez Çin ve Afganistan arasında özellikle sınır güvenliği, terörle mücadele ve radikal unsurların kontrolü gibi konularda önemli temaslar olmuştur. Çin'in bakış açısına göre, Afganistan'da faaliyet gösteren radikal örgütler ve bunların SUÖB ile olası bağlantıları ciddi bir ulusal güvenlik riski olarak değerlendirilmiştir. Çin karşıtı grupların, özellikle Afganistan sınırına yakın bölgelerde barınma imkânı bulması, Pekin'in güvenlik politikalarını belirleyen başlıca faktörlerden olmuştur. Bu hassasiyetin farkında olan Karzai yönetimi, Çin ile güvenlik alanında sınırlı ancak etkili bir iş birliği geliştirmiştir. Bu iş birliği modeli, Çin'in "müdahaleci olmayan güvenlik işbirliği" stratejisinin sahada nasıl işlediğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan, bu dönemde çok taraflı platformlar aracılığıyla yürütülen diplomatik temaslar da Çin-Afganistan güvenlik ilişkilerinde önemli rol oynamıştır (Zhang, 2022, ss. 8-9). Özellikle Afganistan'ın ŞİÖ içinde gözlemci statüsü kazanması, Çin'in Afganistan'a Orta Asya güvenlik mimarisi içinde daha kurumsal bir rol verme stratejik hedefinin bir parçası olmuştur. Çin, ŞİÖ'yü yalnızca bölgesel bir iş birliği platformu olarak değil Batı'nın güvenlik mimarisine alternatif bir düzen inşa etme aracı olarak görmüş ve bu çerçevede Afganistan'ı bu yapıya entegre etmeye çalışmıştır. Bu hamle, Pekin'in hem Afganistan'daki etkisini artırma hem de bölgedeki ABD ve NATO temelli güvenlik düzenlemelerinin etkisini sınırlama amacını yansıtmaktadır. Öte yandan Karzai yönetimi, ŞİÖ çerçevesindeki gelişmeleri Çin ile ilişkilerini daha kurumsal ve çok boyutlu bir çerçevede kurma fırsatı olarak görüp dış politikadaki denge ve çeşitlilik stratejisi için daha sağlam bir temel oluşturmuştur. Bu gelişmeler, Çin-Afganistan ilişkilerinin yalnızca ikili değil, karşılıklı güven ve çıkarlar doğrultusunda çok taraflı diplomatik platformlarda da geliştiğini göstermektedir (Çakır, 2024, ss. 1155-1156).

2000'lerin ikinci yarısından itibaren Çin-Afganistan ilişkileri sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda güvenlik iş birliği anlamında da önemli bir ivme kazanmıştır. Çin doğrudan askerî angajmandan kaçınmış olsa da Afgan güvenlik kurumlarına yönelik kapasite geliştirme faaliyetleri ve teknik iş birliği

girişimleri yoluyla bu alandaki etkisini artırmıştır. Taraflar arasında, özellikle sınır güvenliği ve istihbarat paylaşımı gibi hassas konularda çeşitli protokoller imzalamakla kalmayıp Çin, Afgan güvenlik personeline sınırlı eğitim programları ve danışmanlık desteği sağlamıştır. Bu gelişmeler, Pekin'in "doğrudan müdahale yerine dolaylı güvenlik ilişkileri" yaklaşımının somut tezahürleri arasında olmuştur. Çin'in bu alandaki en temel kaygısı, özellikle SUÖB ile sınır paylaşan Afganistan'da İslamcı radikalizmin ve ayrılıkçı hareketlerin etkisine karşı önlem olmuştur. Bu bağlamda Pekin yönetimi, Karzai hükümetinden Afgan topraklarının ETİM gibi Çin karşıtı örgütler tarafından kullanılmayacağına dair kesin güvence almıştır. Karzai yönetimi, 2008'de gerçekleştirilen ikili güvenlik toplantılarında Çin'in bu hassasiyetlerini dikkate almış ve ülkede faaliyet gösteren radikal gruplara karşı iş birliği sözü vermiştir. Bu süreç, Çin'in Afganistan ile güvenlik ilişkilerinde "karşılıklı hassasiyetlere saygı" temelinde bir denge kurduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Çin, Afganistan'ın ŞİÖ ile ilişkilerinin geliştirilmesinde aktif rol oynamıştır (Ersoy, 2021).

Pekin yönetimi, 2009 itibarıyla Afganistan'ın ŞİÖ zirvelerine daha aktif ve yapıcı katılımını teşvik etmiş ve bu yönde diplomatik kanalları açık tutmuştur. Bu gelişmeler, Çin'in Afganistan'ı sadece ikili ilişkiler düzeyinde değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik sistemleri çerçevesinde de stratejik yörüngesine dâhil etme hedefini açıkça ortaya koymuştur. Pekin'in çok taraflı güvenlik yaklaşımı, hem Afganistan'ın bölgesel güvenlik mimarisine entegrasyonunu sağlamayı hem de Batı merkezli güvenlik yapılarına bağımlılığını dengelemeyi amaçlamıştır (Khan vd., 2023, ss. 89-91).

Çin-Afganistan arasında Karzai döneminde kurulan ilişki sadece pratik iş birliği düzeyinde kalmazken iki ülkenin diplomatik söylemlerinde giderek belirginleşen stratejik uyum arayışına da tanıklık etmiştir. Bu dönemde yapılan açıklamalar, tarafların kısa vadeli çıkarların ötesine geçen uzun vadeli ve çok boyutlu bir iş birliği vizyonu benimsediklerini göstermektedir. Çin Dışişleri

Bakanlığı tarafından 2010’de yapılan resmî açıklamada, “Afganistan’daki barış ve istikrar sadece bu ülkenin değil, aynı zamanda tüm bölgenin ortak çıkarıdır; Çin bu sürecin kararlı bir destekçisidir.” Denilmiştir (Chinese Ministry of Foreign Affairs, 2010). Bu açıklama, Çin’in Afganistan’a yaklaşımının sadece ekonomik veya güvenlik odaklı olmadığını, aynı zamanda bölgesel istikrar perspektifine dayandığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, aynı yıl Pekin’e resmî ziyarette bulunan Karzai’nin yaptığı açıklamalar, iki ülke arasındaki ilişkinin stratejik niteliğini teyit etmektedir. Karzai, “Çin ile ilişkilerimizi geliştirmek sadece bugüne değil, geleceğe de bir yatırımdır” diyerek Pekin yönetimiyle kurulan bağların uzun vadeli çıkar hesaplarına dayandığını vurgulamıştır. Bu tür diplomatik mesajlar, tarafların ilişkilerini sadece güncel ihtiyaçlar doğrultusunda değil, aynı zamanda daha kurumsal ve sürdürülebilir bir çerçevede inşa etme iradesine sahip olduğunu göstermektedir (Chinese Ministry of Foreign Affairs, 2012). Bunlar Çin-Afganistan ilişkilerinin geçici ittifaklar yerine yapısal ve stratejik bir ortaklık temelinde derinleştiğini gösteren söylemsel göstergelerdir. Bu bağlamda karşılıklı açıklamalar sadece kamu diplomasisinin bir aracı olarak değil, uzun vadeli dış politika planlamasının ve stratejik yönelimin bir yansımalarıdır.

2001-2014 arası dönem, Çin-Afganistan ilişkilerinde klasik anlamda bir ittifak ilişkisi kurulmamış olmasına rağmen taraflar arasında yapısal stratejik uyumun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Çin, Afganistan’a yönelik dış politikasında “iç işlerine karışmama”, “egemenliğe saygı” ve “karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliği” ilkelerini temel ilkeler olarak vurgulamıştır. Bu yaklaşım, Karzai yönetimi tarafından da dikkatle izlenmiş ve denge politikası açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Karzai hükümeti Batı ile ilişkilerini sürdürürken Çin’i bu ilişkileri dengeleyecek alternatif bir güç merkezî olarak görmüş ve böylece dış politika alanında manevra kabiliyetini artırmayı hedeflemiştir. Taraflar ilişkilerini resmen “stratejik ortaklık” kavramı altında tanımlamamış olsalar da uygulamada yürütülen diplomatik ve ekonomik işbirliğinin düzeyi büyük ölçüde bu kavramın içerdiği yapısal ve uzun vadeli koordinasyonu yansıtmaktadır. Nitekim

SOT'nin temel varsayımlarına uygun olarak taraflar birbirlerinin ulusal önceliklerine saygı göstermiş; karşılıklı bağımlılığı artıran ancak tarafların birbirlerine doğrudan siyasî veya askerî olarak egemen olmasına izin vermeyen bir ilişki modeli geliştirmişlerdir. Bu bağlamda Çin'in bölgesel ekonomik gücü ve teknik kapasitesi Afganistan için önemli kalkınma ve yeniden yapılanma fırsatları sunarken Afganistan'ın jeopolitik konumu, enerji kaynakları ve stratejik ulaşım ağları da Çin için çekici ve işlevsel bir ortaklık zemini yaratmıştır (Rasooli vd., 2024, ss. 2605-2608).

Bu tür bir ilişki, Womack tarafından geliştirilen asimetrik stratejik denge kavramı çerçevesinde de okunabilir. Bu yaklaşıma göre, taraflar arasında bir güç dengesizliği olsa bile karşılıklı saygı ve koordinasyon temelinde iş birliğisürdürülebilir (Womack, 2006, ss. 17-18). Bu asimetrik yapıya rağmen, Çin-Afganistan ilişkileri de istikrarlı bir diplomatik ortaklık üretmiştir. Bu dönemde atılan yapısal temeller yalnızca kısa vadeli kazanımları değil, uzun vadeli güven inşasını da önceliklendirmiş ve bu miras sonraki Gani dönemine aktarılmıştır. Çin tarafı da Karzai döneminde inşa edilen ilişki modelini koruma ve geliştirme isteğini gösterirken bu geçiş döneminde politika devamlılığına önem vermiştir.

Sonuç olarak, Karzai döneminde Çin-Afganistan ilişkileri karşılıklı güvenin tesis edildiği, diplomatik yapının kurumsallaştırıldığı ve stratejik uyumun temellerinin atıldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu iş birliği modeli, tarafların birbirlerine dayatmada bulunmadan uzun vadeli çıkarlar ve bölgesel istikrar doğrultusunda birlikte hareket etme yeteneğini yansıtmaktadır.

4.4. Gani Dönemi Çin-Afganistan İlişkileri (2014–2021)

2014'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mohammad Eşraf Gani Ahmadzai Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Gani Afganistan'ın iç güvenlik sorunlarıyla mücadele etmenin yanı sıra ülkesini yeniden şekillenen küresel ve bölgesel güç dengelerine uygun bir şekilde konumlandırmak amacıyla dış politika yapısını da dönüştürmüştür. Gani modernleşme, devlet inşası ve uluslararası entegrasyon

süreçlerini aynı anda yürütmeye çalışan bir lider portresi çizerken bu vizyon doğrultusunda Çin ile ilişkiler öncelikli stratejik ortaklık alanlarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikası daha kurumsal ve çok katmanlı bir yapıya bürünmüştür. Pekin yönetimi, sınır güvenliği ve bölgesel istikrar gibi klasik güvenlik kaygılarını dikkate alarak BRI çerçevesinde Afganistan'ı Orta Asya ile Güney Asya arasında bir köprüsü olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Çin'in Afganistan'a ilgisi yalnızca ekonomik kazanımlar elde etme arzusuyla sınırlı kalmazken güvenlik, diplomasi ve altyapı inşası gibi alanları da kapsayan daha bütünleşik bir stratejinin parçası haline gelmiştir. Çin'in çok boyutlu dış politika yönelimini bir fırsata dönüştürme arzusuyla Gani yönetimi, önceki dönemlere kıyasla ikili ilişkileri daha derin ve kurumsal temelli bir çerçevede geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede Afganistan-Çin ilişkileri tarihsel bağlamda eşi benzeri görülmemiş bir stratejik boyuta ulaşmışırken taraflar bölgesel iş birliği, ekonomik kalkınma ve güvenlik koordinasyonu gibi alanlarda çok yönlü ortaklıklar kurmaya yönelmiştir. Gani'nin dış politika vizyonu hem bağımsızlık ilkesine bağlı kalmaya hem de Çin ile ilişkilerde büyük güç dengeleri arasında dengeleyici bir rol üstlenmeye dayanmaktadır (Talash, 2018, ss. 41-43).

Afganistan'ın özellikle enerji kaynaklarına erişim ve Orta Asya ile Batı Asya arasında kurulacak lojistik ağlarının güvenliği açısından oynadığı rol, Pekin'nin Kabil ile diplomatik ve ekonomik temaslarını yoğunlaştırmaya yöneltmiştir. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanı Gani göreve geldiği andan itibaren Çin'i sadece güçlü bir ekonomik aktör olarak değil bölgesel güvenlik ve istikrar açısından istikrarlı ve güvenilir bir ortak olarak görmüştür. Pekin'in ekonomik kapasitesinden yararlanan Gani, ülkedeki kalkınma projelerini hızlandırmayı ve hükümetinin uluslararası arenadaki meşruiyetini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Afganistan'daki siyasî ve güvenlik ortamındaki belirsizliklere rağmen Çin, diplomatik angajmanını sürdürerek çok katmanlı ve çok taraflı bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu strateji yalnızca Gani hükümeti ile sınırlı kalmayıp ülkedeki diğer siyasî aktörlerle

ve hatta Taliban ile doğrudan temaslar kurmayı da içermiştir. Pekin yönetimi bu süreçte Afganistan'ı resmen BRI'ya dâhil etmemiş olsa da uyguladığı altyapı projeleri ve bölgesel bağlantı teşvikleriyle Afganistan'ı girişimin fiilî bir parçası haline getirmiştir. Bu durum, Çin'in "altyapı diplomasisi" olarak tanımlanan yumuşak güç stratejisinin önemli bir yansımasıdır (Chéné, 2015, ss. 4-6). Gani de Karzi gibi Pekin ile terörle mücadele alanında iş birliğine güçlendirmiştir. Çin'in güvenlik endişelerine duyarlılık göstereren Gani hükümeti, hem siyasî desteğini güçlendirmeyi hem de karşılığında altyapı yatırımları, ekonomik yardım ve finansal katkılar elde etmeyi amaçlamıştır. Karşılıklı çıkarlar etrafında şekillenen bu ilişki, Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının hem güvenlik hem de ekonomik boyutlarda aynı anda işlediğini göstermektedir.

Gani döneminde Çin-Afganistan ilişkilerinde öne çıkan başlıca alanlardan biri hiç şüphesiz ekonomik iş birliği olmuştur. Afganistan, ciddi altyapı eksiklikleri, düşük üretim kapasitesi, kronik işsizlik ve yıllar süren savaştan sonra oluşan finansal bağımlılıkla boğuşurken Çin bu kalkınma boşluklarını doldurabilecek kapasiteye sahip birkaç küresel aktörden biri olarak ortaya çıkmıştır. Gani yönetimi, Çin ile geliştirilecek ekonomik ilişkileri yalnızca makroekonomik büyümeyi destekleyecek bir araç olarak değil ülkenin iç istikrarını güçlendirecek ve bölgesel güvenliğe katkıda bulunacak bir dış politika enstrümanı olarak değerlendirmiştir. Bu süreçte Çin'in Afganistan'a yönelik yatırım politikaları esas olarak üç stratejik alana odaklanmıştır. Doğal kaynakların çıkarılması, ulaştırma ve altyapı yatırımları ve enerji taşımacılığı. Bu bağlamda Çinli şirketlerin 2008'de imzaladığı yaklaşık 3 milyar ABD doları değerindeki Aynak Bakır Madeni anlaşması, yukarıda söylendiği gibi Çin'in Afganistan'daki ekonomik varlığının en önemli sembollerinden biri haline gelmiştir. Söz konusu proje, Logar İlinde bulunan dünyanın en büyük bakır rezervlerinden birinin işletilmesi hakkını da içermektedir. Ancak ülkede 2008'den sonra artan güvenlik ve çevre endişeleri nedeniyle bu proje uzun süre askıya alınırken Çinli yatırımcılar faaliyetlerini sınırlı bir ölçüde sürdürebilmişlerdir (Chaziza, 2018, ss. 148-149).

Gani'nin iktidara gelmesiyle birlikte askıya alınan projeleri canlandırmak ve Çin'in ekonomik katılımını artırmak için diplomatik çabalar ivme kazanmıştır. 2015 ve 2016'da Çin diplomatik ve teknik heyetleriyle yapılan toplantılarda Aynak Bakır Madeni'nin şartlarının yeniden müzakere edilmesi, çevresel etkilerinin yeniden değerlendirilmesi ve proje için güvenlik garantilerinin artırılması gibi konular ele alınmıştır. Bu toplantılar, Gani yönetiminin Çin yatırımlarını yalnızca ekonomik değeri olan girişimler değil aynı zamanda Afganistan'ın uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonuna yönelik stratejik adımlardır. Söz konusu projeler çeşitli nedenlerle henüz tam olarak hayata geçirilmesine de Çin'in Afganistan'ın doğal kaynak potansiyeline ilgi duymaya devam ettiği ve bu yöndeki uzun vadeli stratejik yatırım vizyonunu koruduğu açıkça görülmektedir (Shafiee & Salehi Daulatabad, 2016, ss. 84-86).

Altyapı yatırımları, Çin'in Afganistan'daki uzun vadeli stratejik varlığını güçlendirmeyi amaçlayan politikalarının en önemli bileşenlerindendir. Özellikle demir yolu ve karayolu ağlarının geliştirilmesinde atılan adımlar, Afganistan'ın Çin ile Orta Asya arasındaki kara bağlantılarını güçlendirme hedefinin somut yansımaları olmuştur. Bu bağlamda gündemdeki projeler arasında Hayratan-Mezar-ı Şerif demir yolu hattının modernizasyonu ve bu hattın Çin sınırına kadar uzatılması fikri dikkat çekmiştir. Bu projeler, Afganistan'ı bölgesel ulaşım koridorları içinde etkili bir geçiş noktası haline getirmeyi amaçlayan kapsamlı bir lojistik vizyonunun parçasıdır. Bu dönemde, Çinli şirketler kendilerini yalnızca büyük ölçekli ulaşım projeleriyle sınırlamamış, aynı zamanda kuzey illerinde enerji ve telekomünikasyon altyapısına küçük ölçekli yatırımlar da yapmışlardır. Bu girişimler hem yerel kalkınmayı desteklemeyi hem de Çin'in Afganistan üzerindeki yumuşak güç etkisini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu altyapı faaliyetleri, Pekin'in BRI bağlamında Afganistan'ı bir "köprü" olarak konumlandırma stratejisinin örnekleridir (Akhter, 2024, ss. 229-231). Gani yönetimi bu stratejik açılımı değerlendirerek Afganistan'ı BRI rotasına entegre etmek için aktif bir diplomatik çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda Trans-Afgan Doğal Gaz Boru Hattı (TAPI) ve

CASA-1000 enerji iletim hattı gibi bölgesel projelere Çin'in teknik ve finansal katkısına duyulan ihtiyaç açıkça dile getirilmiştir. Pekin, bu projelerin doğrudan finansörü olmasa da Afganistan'da istikrar sağlanırsa benzer girişimlere daha aktif bir şekilde dâhil olabileceği mesajını vermiştir. Bu niyet, Çin Dışişleri Bakanlığı'nın 2017'de yaptığı açıklamalarda açıkça dile getirilerek BRI çerçevesinde Afganistan'ın "köprü ülke" olarak tanımlanması, Çin'in bu ülkeye atfettiği stratejik önemin diplomatik tescili olarak yorumlanmıştır. Ancak, Afganistan'da devam eden güvenlik tehditleri ve siyasî belirsizlikler nedeniyle tüm bu ekonomik girişimlerin sahada tam olarak uygulanması ciddi şekilde kısıtlanmıştır (Hashimy, 2023, ss. 450-451).

Taliban'ın özellikle kırsaldaki etkisinin devam etmesi, yatırım ortamının öngörülemez hale gelmesine neden olmuş, Çinli şirketlerin birçok projede operasyonlarını askıya almasına veya yüksek güvenlik maliyetleriyle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Projelerin güvenliğini sağlama sorumluluğunun büyük ölçüde Afgan hükümetine bırakılmış olması, Çinli yatırımcıların ihtiyatlı davranmasına ve sahada doğrudan angajmandan kaçınmasına neden olmuştur. Bu olumsuzluklara rağmen Gani döneminde benimsenen Çin'in sessiz yatırımcı profili büyük ölçüde korunmuştur. Bu model, Pekin'n ekonomik araçlar ve diplomatik yumuşak güç unsurları aracılığıyla bir etki alanı oluşturma ve doğrudan askerî müdahaleden kaçınma stratejisine dayanmaktadır. Bu dönemde çatışmalardan uzak duran ve tarafsızlık ilkesine dayanan ÇDP, Afganistan'daki karmaşık güvenlik denkleminde rağmen ekonomik etkisini belirli bir ölçüde sürdürmesini sağlamıştır. Gani yönetimi ise bu temkinli ama sürdürülebilir ilişki biçimini dış politika çeşitlendirme stratejisidir (Ahmadzai & Khan, 2021, ss. 10-12).

Gani döneminde Çin'in Afganistan politikasındaki en çarpıcı dönüşümlerden biri güvenlik boyutunun ekonomik çıkarlarla daha belirgin bir şekilde iç içe geçmesidir. Uzun yıllar Afganistan'daki iç çatışmalardan uzak duran ve özellikle askerî müdahalelerden sistematik olarak kaçınan Pekin yönetimi,

2014'ten sonra bu yaklaşımını kademeli olarak yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Bu dönüşümün arkasındaki temel etken Afganistan kaynaklı güvenlik tehditlerinin Çin'in ulusal sınır güvenliğine doğrudan etkisinin artması olmuştur. Özellikle Çin'in kuzeybatısında bulunan SUÖB'ndeki istikrarsızlık riski, Afganistan merkezli radikal hareketlerle ilişkili olarak algılandıkça Pekin'i daha proaktif bir duruş geliştirmeye zorlamıştır. Bu çerçevede Çin, Gani döneminde Afganistan ile güvenlik iş birliğini kademeli olarak artırsa da bu iş birliğini geleneksel anlamda askerî müdahaleye dayalı bir modele göre değil, teknik destek ve operasyonel koordinasyon temelinde yürütmeyi tercih etmiştir (Ahmadzai & Khan, 2021, ss. 8-9).

Çin Gani döneminde Afgan güvenlik güçlerine sınırlı askerî teçhizat ve eğitim desteği sağlarken özellikle sınır bölgelerinde istihbarat paylaşımı, sınır güvenliğinin güçlendirilmesi ve radikal unsurların hareketliliğinin sınırlandırılması gibi alanlara odaklanmıştır. Bu tür faaliyetler doğrudan bir askerî anlaşma kapsamında yürütülme de 2016'da kurulan “Çin-Afganistan Ortak Güvenlik Komisyonu” aracılığıyla koordineli bir yapıya kavuşturulmuştur. Çin'in komisyon faaliyetleri çerçevesinde özellikle Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Badahşan ilinde güvenlik duvarları, gözetleme sistemleri ve sınır devriye altyapısı için teknik destek sağladığı bilinmektedir. Bu tür girişimler Pekin'in ÇDP'nin ilkeleriyle, özellikle “iç işlerine karışmama” ve doğrudan askerî angajmandan kaçınma ile karşılaştırıldığında istisnaî bir yönelimi yansıtmaktadır. Çin'in bu dönemde güvenlik alanına daha doğrudan angaja olması, Afganistan'ın Çin sınırına yakınlığı, Sincan'daki iç istikrar hedefleri ve terörle mücadele dinamikleriyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Gani dönemi, Çin'in ekonomik çıkarları ile güvenlik kaygılarını ilk kez daha bütünsel bir dış politika stratejisinde sentezlediği özel bir dönemdir (Akhter, 2021, ss. 99-102).

Gani döneminde Çin'in Afganistan politikasındaki bir diğer önemli gelişme ise Pekin'nin Taliban ile doğrudan teması olmuştur. Gani hükümeti, iç barışı tesis

etmek amacıyla Taliban'ı anayasal çerçevede siyasî sürece dâhil etmek için çeşitli girişimlerde bulunurken Çin bu aktörle paralel bir diplomatik hat kurarak doğrudan diyalog kurmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede, Çin'in 2015'ten bu yana hem Pekin'de hem de Urumçi'de Taliban temsilcileriyle örtülü veya yarı örtülü diplomatik temaslarda bulunduğu çeşitli kaynaklarca doğrulanmıştır. Bu temasların arkasındaki temel motivasyonlardan biri, Afganistan'daki devam eden barış sürecine katkıda bulunma arzusunun ötesinde, Çin'in kendi ulusal güvenlik çıkarlarını doğrudan koruma ihtiyacıdır. Pekin, Taliban ile kurduğu bu doğrudan iletişim kanalları aracılığıyla özellikle SUÖB'den kaynaklanan güvenlik tehditlerini gündeme getirmiş ve Uygur militanlarının Afganistan üzerinden Çin topraklarına sızmasını engelleme beklentilerini açıkça dile getirmiştir. Bu bağlamda Çin, Taliban'dan ETİM gibi gruplara müsamaha göstermemek ve Afganistan topraklarını Çin karşıtı faaliyetler için kullanmamak gibi güvenlik garantileri talep etmiştir. Öte yandan Taliban, uluslararası meşruiyet kazanma ve bölgesel aktörlerle olumlu ilişkiler kurma çabalarının bir parçası olarak Çin ile karşılıklı çıkarlara dayalı bir ilişki geliştirme isteği göstermiştir. Bu bağlamda Taliban temsilcileri, Çin ile iyi ilişkileri sürdürme karşılığında Pekin'in güvenlik hassasiyetlerine saygı gösterme konusunda sözlü taahhütlerde bulunmuştur. Bu gelişmeler, Çin'in geleneksel diplomatik normlarından farklı olarak sahadaki gerçek aktörlerle doğrudan ilişki kurmayı amaçlayan esnek dış politika yaklaşımı benimsediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Mastorocco, 2015, s. 5).

Gani döneminde Çin'in Afganistan'a yönelik diplomatik yaklaşımı yalnızca ikili temaslara sınırlı kalmamış, aynı zamanda çok taraflı platformlar aracılığıyla yürütülen bölgesel iş birliği çabalarıyla da desteklenmiştir. Özellikle Çin-Pakistan-Afganistan üçlü toplantıları bu dönemde kurumsallaşma eğilimi göstermiş ve güvenlik, ekonomik kalkınma ve sınır yönetimi gibi alanlarda koordinasyonu artırmak amacıyla periyodik olarak sürdürülmüştür. Bu üçlü mekanizma, Çin'in bölgedeki çıkarlarını doğrudan bir güvenlik eksenine sınırlamadan diplomasi yoluyla istikrar yaratma stratejisinin bir parçasıdır. Ayrıca Afganistan'ın bölgesel

sisteme entegrasyonu ŞİÖ gibi çok taraflı yapılar aracılığıyla desteklenmiştir. Gani, Karzi gibi bu örgüt aracılığıyla hem siyasî meşruiyetini güçlendirmeyi hem de çok taraflı diplomatik alanlarda daha görünür bir aktör olmayı hedeflemiştir. Özellikle Gözlemci Devlet statüsüne sahip Afganistan, ŞİÖ toplantılarına düzenli olarak katılmış ve Çin'den diplomatik destek alarak ülkenin uluslararası izolasyondan çıkma çabalarını hızlandırmıştır (Pandey, 2019).

Çin'in Gani dönemin'de izlediği diplomatik çizgi, klasik anlamda taraf tutmaktan kaçınan, aynı zamanda sürecin dışında da kalmayan dengeleyici ilişkiler stratejisine dayanmaktadır. Pekin, çatışmaya doğrudan katılmadan dolayı diplomatik araçlar ve çok taraflı platformlar aracılığıyla etkisini artırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Çin, bölgesel istikrarın temel unsurlarını (terörle mücadele, sınır güvenliği, ekonomik kalkınma) entegre eden çok boyutlu bir strateji geliştirmiştir. Gani yönetimi, bu çok katmanlı diplomasiyi kendi dış politika vizyonuna entegre etmeye çalışarak Çin'i yalnızca ekonomik bir ortak olarak değil, Batı ile bölge ülkeleri arasında jeopolitik bir denge unsuru olarak da konumlandırmıştır. Ancak Pekin'in bu süreçteki güvenlik katkısı çoğunlukla sembolik kalırken istihbarat paylaşımı, eğitim ve danışmanlık gibi teknik desteğin ötesine geçmemiştir. Buna rağmen bu dönemde geliştirilen diplomatik zemin, Çin'in Afganistan'a ilişkin bakış açısında önemli bir zihinsel dönüşümün işaretidir. Afganistan artık Çin dış politikasında sadece bir "güvenlik riski" değil aynı zamanda kontrollü ve işlevsel bir "ortaklık alanı" olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır (Zhang, 2025, ss. 7-9).

Gani döneminde gerçekleştirilen üst düzey ikili temaslar ve diplomatik ziyaretler, Çin-Afganistan ilişkilerinin kurumsallaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Gani'nin 2014'te Cumhurbaşkanı olarak göreve başladıktan sonra Pekin'e yaptığı ilk resmî ziyaret, Çin'e verdiği önceliği açıkça ortaya koymuştur. Aynı yılın Ekim'inde Pekin'de düzenlenen "İstanbul Süreci" toplantısına katılan Gani, Xi ile yaptığı görüşmede ikili ilişkilerin kapsamını yalnızca güvenlik alanıyla

sınırlamamak, ekonomik iş birliği, altyapı yatırımları ve bölgesel kalkınma projeleri gibi alanlarda derinleştirmek konusundaki kararlılığını dile getirmiştir. Bu temas, Gani hükümetinin Çin ile çok boyutlu ve stratejik bir çerçevede ilişkiler kurma hedefinin açık bir göstergesidir (Rasooli vd., 2024, ss. 2617-2620).

Gani'nin diplomatik açılımının ardından Çin tarafı da Afganistan ile diplomatik angajmanını artırmıştır. Çinli diplomatların, güvenlik uzmanlarının ve kalkınma danışmanlarının özellikle Kabil olmak üzere çeşitli şehirlere yaptığı resmî ziyaretler, Çin'in Afganistan'daki diplomatik varlığını güçlendirme çabalarıdır. Bu süreçteki en dikkat çekici gelişmelerden biri dönemin Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin 2017 ve 2019'de gerçekleştirdiği resmî ziyaretlerdir. Çin tarafı her iki ziyaretinde de Afgan barış sürecine yapıcı destek sağlama isteğini vurgulamış ve Gani hükümetiyle ikili ilişkileri daha da derinleştirmek için siyasî taahhütlerde bulunmuştur. Ayrıca, Çin'in 2017'de başlattığı “Çin-Pakistan-Afganistan Üçlü Dışişleri Bakanları Diyaloğu” mekanizması çok taraflı diplomasi bağlamında dikkat çekici bir gelişmedir. Çin, bu platform aracılığıyla Afganistan'ın iç barış sürecine katkıda bulunmayı ve Pakistan-Afganistan ilişkilerini kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Pekin yönetimi bu görüşmelerde tarafsız bir arabulucu profili çizmiş ve hem Gani hükümeti hem de Taliban temsilcileriyle ilişkilerini dengeleyerek diplomatik denge politikasını sürdürmüştür. Bu yaklaşım, Çin'in Afganistan politikasında “taraf tutmadan aktif katılım” şeklindeki klasik anlayışının somut bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Nazari, 2023, ss. 54-56).

Afganistan'daki barış sürecinin 2018'den sonra hız kazanması, Çin'in bölgesel diplomasi stratejisi için önemli bir test alanı olmuştur. ABD'nin Katar'ın başkenti Doha'da Taliban ile doğrudan müzakerelere başlaması, yalnızca Afganistan'ın iç dinamiklerini değil, bölgesel güç dengelerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte Çin, kamuoyunda çok görünür olmasa da sürecin perde arkasındaki en önemli aktörlerdendir. Pekin bir yandan Gani hükümeti ile mevcut ilişkilerini sürdürmeye özen gösterirken diğer yandan da Taliban ile diplomatik

kanalları açık tutarak çok yönlü ve temkinli bir arabulucu profili benimsemiştir. Bu bağlamda Çin'in barış sürecine doğrudan askerî destek veya garantörlük sağlamaktan kaçındığı ancak diplomatik zeminin güçlendirilmesine katkıda bulunduğu olmuştur. Pekin yönetimi, barış görüşmelerinin Afganistan'a "dış müdahalelerden uzak, kapsayıcı bir hükümet" sağlaması gerektiğini savunmuş ve bunu BM çerçevesinde dile getirmiştir. Öte yandan Gani yönetimi, Çin'in bu süreçte katılımını meşruiyetini artırmanın bir yolu olarak görse de Çin'in pasif ve ihtiyatlı duruşu bu katkıyı sınırlamıştır. Yine de Çin'in barış sürecine dolaylı desteği, bölgeye yönelik istikrarı koruyan, çatışmayı çözmeyen yaklaşımının tipik bir örneğidir (Chaziza, 2018, ss. 146-148).

Gani döneminde, Çin-Afganistan ilişkileri tarihsel olarak önemli ölçüde derinleşmiş ve ikili ilişkiler ekonomik, diplomatik ve güvenlik boyutlarında benzeri görülmemiş seviyelere ulaşmıştır. Ancak bu gelişme sahadaki güvenlik sorunları, uluslararası güç dengelerinin etkisi ve iç siyasî istikrarsızlık gibi çok boyutlu sınırlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Çin'in istikrarlı, temkinli ve devlet merkezli yaklaşımı Gani yönetimi tarafından bir fırsat olarak görülse de bu modele yönelik toplumsal tepki sınırlı olmuştur. Çin'in sivil toplum, insanî yardım ve kamu diplomasisi araçlarını aktif olarak kullanmaması, kamuoyunun gözündeki görünürlüğünü azaltmıştır. Bu da Çin'in Afganistan'da devlet dışı aktörlerden uzak "devlet odaklı" bir ortak olarak algılanmasına yol açmıştır. Ayrıca, Çin'in Uygur politikalarına yönelik uluslararası eleştirilerin Afgan halkına yansımaları, özellikle dinî hassasiyetleri yüksek çevrelerde olumsuz bir algı yaratmıştır. Öte yandan, ABD'nin güvenlik yardımı ve ekonomik destek konusunda hâlâ belirleyici bir aktör olması Çin'in sunduğu alternatiflerin çekiciliğini azaltmış ve Pekin yönetimini daha çok bekle ve gör stratejisi benimsemeye yöneltmiştir. Bu nedenle Çin, Gani döneminde yüksek riskli yatırımlardan kaçınmış ve diplomatik angajman ve sembolik projelerle varlık göstermeyi tercih etmiştir. Tüm bu sınırlamalara rağmen Afganistan'ın Gani döneminde Çin ile geliştirmeye çalıştığı denge politikası,

küresel ABD-Çin rekabetinin baskısı altında şekillenmiş ve çoğunlukla bu gerginliğin sınırları içinde kalmıştır (Moshirzadeh & Arefi, 2022, ss. 337-339).

Sonuç olarak, Gani dönemi, Çin-Afganistan ilişkilerinde diplomatik çeşitlendirmenin ve stratejik açılımın kurumsallaşmaya başladığı bir geçiş evresini temsil etmektedir. Pekin yönetimi bu dönemde, daha önce sadece sınır güvenliğine odaklanan Afganistan politikasını ekonomik yatırımlar, diplomatik platformlar ve barış sürecine dolaylı katkılar yoluyla ilk kez genişletmiştir. Bu yönelim, Çin'in Afganistan'a yönelik politikalarında bir eşik teşkil etmekte ve aynı yaklaşım Taliban sonrası dönemde sürdürülebilecek yeni dış politika kalıplarının temelini oluşturmaktadır.

4.4.1. BRI ve Afganistan'ın Önemi

Çin'in 2013'te başlattığı BRI, yalnızca bir ekonomik kalkınma projesi değil çok boyutlu bir jeopolitik vizyonun yansımasıdır. Bu kapsamlı girişim, Asya, Afrika ve Avrupa'yı altyapı, ulaşım, enerji ve dijital bağlantı hatları aracılığıyla birbirine bağlamayı amaçlamaktadır ve aynı zamanda Çin'in küresel ekonomik etkisini artırma stratejisinin mihenk taşı olmuştur. BRI'nin kara yolu ayağını oluşturan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve deniz ayağını temsil eden 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projeleri, katılımcı ülkelerin altyapı eksikliklerini gidermek, ticareti artırmak ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bu bağlamda Afganistan, coğrafi konumu, enerji kaynaklarına yakınlığı ve Orta Asya ile Güney Asya'yı birbirine bağlama potansiyeliyle Çin için özel bir öneme sahiptir (Samadi, 2023, ss. 5-7).

Afganistan, BRI'nin ana güzergahında doğrudan yer almasa da Çin'in Batı'ya koridor stratejisinde jeostratejik bir geçiş noktasıdır. Bu nedenle, Çin Afganistan'ı doğrudan BRI'nin merkezine yerleştirmek yerine ona entegre bir geçiş ülkesi rolü atamaktadır. Çin'in Afganistan'a yönelik BRI odaklı yaklaşımı daha çok ikincil koridorlar aracılığıyla şekillenmiştir. Özellikle, CPEC ile Afganistan'dan geçen Orta Asya hattı arasındaki planlanan kara ve demir yolu bağlantıları, Pekin'in

bu ülkeyi bölgesel entegrasyonda bir bağlantı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu kapsamda planlanan projeler arasında Kunduz-Pekin demiryolu, Vahan Koridoru'ndaki karayolu bağlantısı ve Şerhan sınır kapısında bir lojistik merkezî kurulması gibi girişimler yer almaktadır (Verij Kazemi, 1399, ss. 240-242).

Çin'in BRI bağlamında Afganistan'a yönelik girişimleri yalnızca fiziksel altyapı projeleriyle sınırlı değildir. 2016'dan bu yana BRI kapsamında Afganistan için özel bir ekonomik bölge kurulması gündemdedir; Çinli yatırımcılar özellikle madencilik ve enerji alanlarında yatırım fırsatlarını değerlendirmek için Karz ve Baghlan bölgelerinde ön fizibilite çalışmaları yürütmüştür. Afganistan'daki projelere Çin, AIIB gibi kurumlar aracılığıyla finansman sağlanmayı planlamıştır. Ancak güvenlik sorunları, siyasî belirsizlikler ve yönetim kapasitesindeki zayıflıklar bu girişimlerin çoğunun uygulanmasını engellemiştir. Dışlamadan ama aynı zamanda merkezî bir konuma da çekmeden Çin, Afganistan'ı BRI'ye kontrollü bir şekilde entegre etme stratejisini izlemiştir. Bu strateji, doğrudan stratejik ortaklık ilan etmeden altyapı ve ekonomik iş birliği yoluyla dolaylı bir angajman kurmayı amaçlamıştır. Çin'in Afganistan'a yönelik yaklaşımı, klasik merkezî yatırım mantığından ziyade çevreyi istikrara kavuşturma ve riskleri sınırlama çabasıdır (Hashimy, 2023, ss. 451-452). Özellikle Taliban sonrası dönemde Pekin, yatırım konularında temkinli davranmış ancak diplomatik kanalları açık tutarak sürekli bilgi akışı sağlamış ve Afganistan'ın BRI'daki rolünün zaman yeniden tanımlanmasına açık hale getirmiştir.

Afganistan'ın BRI bağlamındaki önemini artıran bir diğer faktör de Çin'in Batı'ya alternatif enerji ve ticaret rotaları yaratma hedefi olmuştur. Afganistan, hem Orta Asya doğal gaz rezervlerine hem de İran üzerinden Basra Körfezi'ne uzanan hatlara yakınlığı nedeniyle Çin'in kara tabanlı enerji güvenliği politikalarında bir jeoekonomik geçiş noktasıdır. Çin, enerji kaynakları için Malakka Boğazı gibi deniz yollarına bağımlılığını azaltmak için kara hatlarına öncelik vermekte ve bu bağlamda Afganistan gibi ülkelerde daha az maliyetli ve daha kısa mesafeli

çözümler aramaktadır (Clarke, 2016, ss. 11-12). Bu nedenle, Çin'in Afganistan'a yönelik BRI stratejisi yalnızca altyapıyı değil aynı zamanda enerji taşıma hatlarını ve dijital bağlantıları da içermektedir. Ancak tüm bu öngörülere rağmen Afganistan'daki güvenlik sorunları Çin'in BRI yatırımlarını büyük ölçüde sınırlamıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşanan istikrarsızlık, Taliban sonrası hükümet geçişleri ve radikal unsurların varlığı Çinli yatırımcılar için yüksek risk oluşturmaktadır. Çin, doğrudan askerî angajmandan kaçınırken Taliban yönetimiyle diplomatik ilişkileri çerçevesinde güvenlik garantileri talep etmiş ve BRI yatırımlarının devam edebilmesi için siyasî istikrar ve güvenlik koşullarının sağlanması gerektiği mesajını vermiştir. Bu duruş, Çin'in düşük angajman-yüksek beklentiler stratejisinin Afganistan ile ilişkilerinde devam ettiğini göstermektedir (Felbab-Brown, 2020, ss. 9-10). Çin'in BRI çerçevesinde Afganistan'a yaklaşımı, SOT'nin örtük varsayımlarıyla büyük ölçüde uyumludur. Tarafları doğrudan birbirine bağımlı kılmadan karşılıklı çıkarlara dayalı, egemenlik hassasiyetlere saygılı ve siyasî baskı unsurlarından uzak bir iş birliğimodeli geliştirmeye çalışmaktadır. Çin, Afganistan'ı uzun vadeli BRI vizyonunun bir parçası olarak görse de bu ilişkiyi koşullara göre yeniden şekillendirilmeye açık ve esnek bir stratejik yapıda sürdürmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın BRI'deki rolü sabit olmayıp koşullara göre revize edilen bir stratejik potansiyel alanıdır (Omarkhail & Zahid, 2025, ss. 8-10).

Taliban'ın 2021'de iktidara geri dönmesiyle Çin'in Afganistan'a yönelik BRI stratejisi önemli uyarlamalara uğramıştır. Çin, Taliban hükümetini resmî olarak tanımasa da ekonomik iş birliği açısından diplomatik temaslarını sürdürüp BRI kapsamında bazı projeleri yeniden canlandırmıştır. Bu süreçte en dikkat çeken girişim, Afganistan'ı Çin-Orta Asya-Batı Asya ekonomik koridoruna bağlamayı amaçlayan Çin'in "Trans-Afgan Lojistik Girişimi" olmuştur. Bu proje kapsamında Türkmenistan'dan Afganistan'a uzanan ve Pakistan'a ulaşan bir demiryolu hattı planları gündeme gelmiştir. Çin ayrıca Afganistan'daki mevcut yol altyapısını iyileştirmek, sınır kapılarında dijital lojistik merkezleri kurmak ve küçük ölçekli

enerji projeleriyle bölgesel entegrasyonu artırmak gibi düşük profilli ancak etkili adımlar atmıştır (Anosh, 2025, ss. 55-56). 2022 ve 2023'te Çinli şirketler, özellikle madencilik sektöründe bazı yeni keşif ve çıkarma lisansları için Taliban hükümetiyle ön anlaşmalar yapmıştır. Özellikle Logar, Takhar ve Badahşan bölgelerinde bakır ve lityum rezervlerine ilgi artmıştır. Ancak bu girişimlerin çoğu henüz saha uygulamasına ulaşmamıştır. Çin tarafı, güvenlik garantileri, yerel altyapı eksikliği ve yasal çerçevenin belirsizliği gibi nedenlerle temkinli davranırken yüksek görünürlükten uzak düşük riskli projeleri tercih etmektedir (Omarkhail & Zahid, 2025, ss. 8-9). Çin'in BRI politikasının ayırt edici özelliği, Afganistan'ı hâlâ potansiyel bir geçiş ve enerji koridoru olarak görürken somut yatırımlar için siyasî ve güvenlik ortamının olgunlaşmasını beklemesi olmuştur. Çinli analistlere göre Afganistan, BRI için stratejik olarak değerli ancak operasyonel olarak istikrarsız bir bağlantıdır. Bu nedenle Pekin, Afganistan'ı resmî rotalara entegre etmek yerine alternatif ve esnek çözümlerle çevrelemeyi seçmektedir (Xinhua, 2022).

Sonuç olarak, BRI ÇDP'deki merkezî rolü göz önüne alındığında Afganistan, bu girişimin en zorlu ancak aynı zamanda stratejik olarak potansiyel bağlantılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Coğrafi avantajlarına ve bölgesel geçiş konumuna rağmen ülkenin iç istikrarsızlığı, zayıf yatırım ortamı ve güvenlik riskleri, Çin'in bu alandaki projelerinde sürekli bir ihtiyat politikasına yol açmıştır. Ancak Pekin yönetimi Afganistan'ı tamamen dışlamamış; aksine, BRI çerçevesi içinde esnek ve koşullu bir bağlantı unsuru olarak değerlendirmiştir. Çin'in bu yaklaşımı, özellikle Taliban sonrası dönemde, doğrudan müdahaleden kaçınan, sınırlı ancak hedefli ekonomik ilişkilere dayanan ve uzun vadeli stratejik fırsatları akılda tutan ihtiyatlı bir diplomasi yaklaşımıyla şekillenmiştir. Bu yaklaşım hem Çin'in bölgesel istikrar hedefleriyle uyumludur hem de BRI'nin çok katmanlı ve uyarlanabilir yapısına uygun bir politikadır.

Harita 3: BRI ve Eski İpek Yolu güzergâhları gösterilmiştir (The Economist, 2016).

4.5. Taliban'ın Yeniden İktidara Gelişi ve Çin ile İlişkiler (2021-)

Taliban'ın 2021'de iktidara dönüşü, yalnızca Afganistan'ın siyasî tarihinde bir dönüm noktası değil yirmi yıllık uluslararası müdahalenin dağılmasını simgeleyen yapısal bir kopuştur. Bu dönüşümün temeli, ABD ile Taliban arasında 2020'de imzalanan ve yabancı birliklerin çekilmesine karar veren ancak Afgan hükümetinin güvenlik ve siyasî yapılarını bu süreçte hazırlıksız bırakan Doha Anlaşmasıdır. Taliban, 2021 boyunca kırsal alanlardan kent merkezlere hızla ilerledi. Afgan Ulusal Savunma ve Güvenlik Güçleri bu ilerleyişe direnemeyince Gani 15 Ağustos 2021'de ülkeyi terk edince başkent Kabil de dâhil olmak üzere ülke yönetimi fiilen Taliban'a geçmiştir. Taliban'ın iktidara dönüşü klasik anlamda askerî bir zafer değil kurumsal çöküş ve uluslararası bir güç boşluğunun sonucudur. Hem siyasî elitler arasındaki parçalanma hem de toplumsal düzeydeki hayal kırıklığı Taliban'ın hızlı ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Bu geçiş süreci yalnızca Afganistan'ın iç siyasetinde değil, bölgesel ve küresel ölçekte diplomatik ilişkiler ağında da önemli kopuşlara yol açmıştır. Birçok devlet Taliban hükümetinden uzaklaşırken Çin gibi aktörler ihtiyatlı ancak rasyonel etkileşim modelleri geliştirmeye çalışmıştır (Karakaya & Nazari, 2022, ss. 147-148).

Bu gelişmelerin ardından Afganistan'daki iç ve dış politika dengeleri kökten değişmiş, ülke uluslararası sistemde büyük ölçüde yalnızlaşmıştır. ABD ve Batı

destekli hükümetlerin sona ermesiyle yalnızca sınırlı sayıda ülke Taliban yönetimiyle diplomatik temas kurmaya çalışmıştır. Bu aktörlerin başında Çin gelmektedir. Çin, Taliban'ı resmen tanımamış olsa da yönetimle temkinli ve çıkar odaklı bir angajman politikası benimsemiştir. Pekin'in yaklaşımı klasik anlamda Taliban yönetimini tanımaktan ziyade pragmatik çıkarlarla şekillenen diplomatik ve ekonomik etkileşimlere dayanmaktadır. Taliban sonrası dönemde Çin'in Afganistan politikasında üç temel unsur öne çıkmaktadır: Sınır güvenliği, Kaynak yatırımları ve Bölgesel istikrardır. Özellikle SUÖB'nden kaynaklanan güvenlik kaygıları, Pekin'in Taliban yönetimiyle ilişkilerini şekillendiren en belirleyici faktördür. Çin yukarıda ifade edildiği gibi, ETIM gibi radikal unsurların Çin sınırına tehdit oluşturmak için Afganistan topraklarını kullanmasını önlemek amacıyla Taliban'dan çeşitli güvenlik taahhütleri talep etmiştir. Bu süreçte Çin, BRI bağlamında Afganistan'ın stratejik konumunu da göz önünde bulundurarak uzun vadeli ekonomik fırsatlara odaklanmaktadır. Ancak tüm bu etkileşimler, doğrudan tanıma veya güvenlik garantileri gibi adımlardan kaçınarak ihtiyatlı diplomasi çerçevesinde yürütülmektedir (Nazari, 2023, ss. 89-90).

4.5.1. Siyasî ve Diplomatik İlişkiler

Çin'in Taliban hükümetine karşı siyasî duruşu "temkinli faydacılık" olarak tanımlanmaktadır. Çin Taliban'ı resmen tanımasa da diplomatik ilişkileri askıya almamış; aksine, Kabil'deki büyükelçiliğini açık tutarak siyasî diyalogu sürdürmüştür. Bu yaklaşım hem Çin'in Afganistan'daki çıkarlarını doğrudan korumayı amaçlamış hem de Taliban hükümetinin dış dünyadan tamamen izole olmasını önleyecek bir denge eylemi yaratmıştır. Ağustos 2021'den bu yana Çin Dışişleri Bakanlığı, "Afganistan'ın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu" ve Taliban kapsayıcı bir hükümet kurar ve terörle mücadelede uluslararası sorumluluklarını yerine getirirse iş birliğine açık olduğunu belirtmiştir. Taliban ise Çin ile ilişkilerini stratejik bir dış politika yönelimi olarak değerlendirmiştir (Rasooli vd., 2024, ss. 2619-2623).

ABD ve Batı ile ilişkilerin askıya alınmasının ardından Çin'in sunduğu ekonomik ve politik alternatif, Taliban'ın meşruiyet arayışında önemli bir diplomatik alan yaratmıştır. 2021 sonlarında Taliban yetkilileri ile Çinli diplomatlar arasında bir dizi görüşme gerçekleştirilken bu görüşmelerde özellikle ticaret, yatırım ve güvenlik alanlarında karşılıklı anlayışa dayalı bir ilişki kurma hedefi vurgulanmıştır. Çin, Taliban yönetimini tanıma yönünde bir adım atmazken fiilî yönetimi muhatap olarak kabul ederek bazı alanlarda doğrudan temaslar kurmaya devam etmiştir (İstikbal, 2021, ss. 9-11). 2022 ve 2023 yıllarında iki ülke arasında daha sık diplomatik temaslar gerçekleştirildi; özellikle Afganistan'daki Çin büyükelçiliği aracılığıyla güvenlik garantileri, altyapı projeleri ve sınır ticareti konularında teknik görüşmeler yapılmıştır. Çin'in 2023'te Afganistan'a yeni bir büyükelçi ataması, resmî tanıma anlamına gelmese de fiilî diplomatik ilişkilerin devamlılığını göstermektedir. Bu bağlamda 25 Kasım 2023'te Taliban'ın Çin'deki yeni büyükelçisi Bilal Karimi, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'e güven mektubunu sunmuştur. Bu diplomatik eylem, Çin'in Taliban yönetimindeki Afganistan ile ilişkilerini koruma isteğini göstermektedir. Bu dönemde Çin'in diplomatik stratejisi “temas halinde kalma ancak tanınma sorumluluğunu alma” ilkesiyle yürütülmüştür. Bu şekilde Pekin hem doğrudan kendi çıkarlarını korudu hem de Batı ile açık bir çelişkiye düşmeden Taliban ile iş birliği geliştirmektedir (Grenfield, 2023). Çin'in bu dönemde izlediği politika, SOT'nin varsayımlarıyla da örtüşmektedir. Taraflar arasında açık bir ittifak ilişkisi kurulmamıştır; ancak karşılıklı çıkarlara dayalı esnek ve düşük seviyeli bir ortaklık modeli geliştirilmiştir. Çin bu süreçte doğrudan siyasî yönlendirmede bulunmaması da altyapı, sınır güvenliği ve ekonomi alanlarında diplomatik zemin yaratmıştır. Bu yaklaşım, Çin'in içişlerine karışmama, egemenliğe saygı ve sahada pragmatik iş birliği şeklindeki genel dış politika ilkelerinin yansımasıdır.

4.5.2. Ekonomik ve Ticarî İlişkiler

Afganistan ve Çin arasında son yıllarda gelişen ekonomik ilişkiler, sadece iki ülke arasındaki siyasî bağlar tarafından değil, coğrafi ve yapısal faktörler tarafından da şekillendirilmiştir. Birincisi, iki ülke sınır komşusu olmasına rağmen aralarındaki doğal engeller, özellikle Vahan Koridoru'nun yüksek rakımı ve sert iklim koşulları, sınır ötesi ticareti oldukça zorlaştırmıştır. Bu fiziksel engeller nedeniyle iki ülke doğrudan kara ticareti yapamadığından çoğunlukla üçüncü ülkeler, özellikle Pakistan üzerinden yapılmaktadır. İkinci önemli faktör ise tarafların geçmişte birbirlerini öncelikli ekonomik ortak olarak görmemiş olmalarıdır. Bu durum, ticaret hacminin uzun yıllar düşük kalmasına ve değişimin sınırlı ürün gruplarıyla kalmasına neden olmuştur. Ancak, Afganistan-Çin ekonomik ilişkilerinde son yirmi yılda dikkate değer bir canlanma yaşandı. Bu dönüşüm iki temel gelişmeye dayanıyor: Birincisi, Çin'in dünyadaki büyüyen ekonomik gücü ve düşük maliyetli tüketim malları için üretim kapasitesi. İkincisi ise ABD öncülüğündeki ülkeler olmak üzere uluslararası toplumun 2001 sonrası dönemde Afganistan'ın yeniden inşası için sağladığı büyük ölçekli mali yardımlardır. Bu kaynak akışı Afganistan ekonomisinin canlanmasına katkıda bulunmuş ve ülkeyi Çin malları için cazip bir pazar haline getirmiştir. Bu gelişmeler ışığında, Çin'in Afganistan'a ihracatında önemli bir artış olmuştur.

Yıl	Çin'in Afganistan'a İhracatı (Milyon \$)	Afganistan'ın Çin'e İhracatı (Milyon \$)
2002	19,9	0,47
2008	59,2	1,94
2010	175	6
2018	668	27
2019	600	31
2021	474	39
2022	550,13	40,02
2023	118	Veri yok (yalnızca toplam artış % 95 oranı açıklanmış)

Tablo 2: 2002-2023 döneminde Çin-Afganistan ticaret hacmi gösterilmiştir (The Observatory of Economic Complexity, 2023; Trading Economics, 2019).

Tablo’da gösterildiği gibi 2002’de yaklaşık 19,9 milyon ABD doları olan ihracat hacmi 2008’de 59,2 milyon ABD dolarına, 2010’da 175 milyon ABD dolarına yükselmiş ve 2018’de 668 milyon ABD doları ile zirveye ulaşmıştır (Jenninngs & Zuo, 2023, ss. 896-898). Bu rakam 2019’de 600 milyon ABD doları iken Taliban’ın iktidara geri dönmesiyle 2021’de 474 milyon ABD dolarına düşmüş, ancak 2022 yılında tekrar 550 milyon ABD dolarına çıkmıştır. Benzer şekilde Afganistan’ın Çin’e ihracatı da önemli ölçüde artmıştır. 2002’de sadece 0,47 milyon ABD dolar olan ihracat, 2008’de 1,94 milyon ABD dolara, 2010’da 6 milyon ABD dolara ve 2019’da 31 milyon ABD dolara çıktı. Taliban’ın iktidara dönmesinin ardından 2021’de 39 milyon ABD dolar olan ihracat, 2022’de de 40 milyon ABD dolara çıkmıştır (Trading Economics, 2023; The Observatory of Economic Complexity, 2023).

Taliban’ın 2021’de iktidara geri dönmesinin iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyeceği yönündeki endişelere rağmen, veriler bu beklentinin aksine olumlu bir tablo çiziyor. Nitekim Kasım 2023 verilerine göre Afganistan ile Çin arasındaki toplam ticaret hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre %95 artmış ve sadece Kasım ayında Çin’in Afganistan’a ihracatı yaklaşık 118 milyon ABD dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca e-ticaret hacmi %15,1 artarak 16,1 milyon ABD dolara ulaşmıştır (The Observatory of Economic Complexity, 2023). Bu veriler ışığında Çin’in yakın gelecekte Afganistan’ın ikinci büyük ticaret ortağı haline gelmesi beklenmektedir. Mevcut eğilim, Çin’in Afgan pazarındaki etkisini artırdığını ve ekonomik ilişkilerin diğer komşu ülkelere göre daha hızlı ivme kazandığını göstermektedir. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin daha da güçlenmesini ve uzun vadeli stratejik bir ortaklık oluşturmasını mümkün kılmaktadır.

Afganistan ve Çin arasındaki ekonomik ilişkilerde son yıllarda yaşanan yenilenen ivmenin altında yatan birkaç temel etken bulunmaktadır. Bunlardan en

önemlisi Taliban hükümetinin dış politikada benimsediği ekonomi odaklı yaklaşımdır. Taliban'ın 2021'de iktidara dönüşünden bu yana, belirgin dış politika çizgisi ekonomik ilişkileri geliştirmeyi ve ticarî bağları güçlendirmeyi önceliklendirmiştir. Bu yaklaşım, önceki dönemlerde öne çıkan güvenlik odaklı politikaların gerilemesine ve ekonomik diplomasiinin merkezîleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Taliban, özellikle Çin olmak üzere bölgesel ve küresel ekonomik aktörlerle yapıcı ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Bir diğer önemli etken ise Taliban'ın iktidara dönüşünden sonra Çin'in Afganistan'a yönelik yaklaşımındaki değişimdir. Pekin yönetimi bu yeni dönemde Afganistan'a özel ilgi göstermiş ve ilişkilerini ekonomik çıkarlar temelinde şekillendirmektedir. Benzer şekilde Taliban yönetimi Çin'i sadece ekonomik bir ortak olarak değil jeopolitik denge açısından stratejik bir güç olarak görmektedir. Bu karşılıklı olumlu tutum, taraflar arasındaki üst düzey diplomatik temasların artmasına da yansımıştır. Özellikle Çin'in dış politika mekanizmasında önemli pozisyonlarda bulunan yetkililerin Kabil'e yaptığı ziyaretler bu olumlu atmosferin somut göstergeleridir. Bu diplomatik ve ekonomik yakınlaşma, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin derinleşmesine ve ticaret hacminin genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Karşılıklı iyi niyet ve pragmatik yaklaşımlarla belirlenen bu süreç, Afganistan-Çin ilişkilerinin gelecekte daha kapsamlı bir ekonomik ortaklığa dönüşme potansiyeline sahiptir (Anjum vd., 2021, ss. 64-94).

Çin'in Afganistan'a yaptığı ekonomik yatırımların arkasındaki temel motivasyon, Çin ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi için gerekli hammadde kaynaklarına duyulan ihtiyaçtır. Özellikle madencilik ve enerji alanlarında önemli bir potansiyele sahip Afganistan, Çin için stratejik bir kaynak ülkesidir. Buna göre, Çinli şirketlerin madencilik sektörüne ilgisi artmış ve çeşitli projelere yatırım yapmak için adımlar atmışlardır. Ancak, Afganistan'daki ABD askerî varlığı ve önceki yıllarda ülkede yaşanan kronik istikrarsızlık, bu projelerin uygulanmasını ciddi şekilde sınırlamıştır. Taliban'ın 2021'de iktidara geri dönmesiyle ülkedeki güvenlik ortamında kısmen istikrar sağlanmış ve bu durum Pekin yönetimini

Afganistan’a yönelik yatırım planlarını yeniden değerlendirmeye yöneltmiştir. Çin, geçmişte başlatılan madencilik projelerine devam etmenin yanı sıra Taliban yönetimiyle yeni enerji anlaşmaları yapmak konusunda da istekli olmuştur. Özellikle petrol ve doğal gaz alanındaki iş birliği girişimleri, iki ülke arasındaki ekonomik temasların çeşitlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu yatırımlar henüz Afganistan’ın dış ticaret istatistiklerine doğrudan yansımamış olsa da Çin ile kurulan bu stratejik ekonomik ilişkiler Afgan ekonomisinin geleceği için umut verici bir perspektif sunmaktadır. Bu gelişmeler hem Çin’in kaynak güvenliğini sağlama hedeflerine hizmet ediyor hem de Taliban hükümetinin uluslararası meşruiyet arayışında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Rahimi & Airan, 2022, ss. 11-15).

Mevcut koşullar değerlendirildiğinde, Afganistan ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin umut verici olduğu ve her iki taraf için karşılıklı ekonomik çekiciliğin arttığı görülmektedir. Bu çekici unsurlar, uygun koşullar sağlandığında, yalnızca ikili ticaretin geliştirilmesiyle sınırlı kalmayıp daha geniş ekonomik dönüşümlerin önünü açma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda en dikkat çekici unsurlardan biri, Çin’in üretim kapasitesi ile Afgan pazarındaki tüketim talebi arasındaki tamamlayıcılıktır (Aydin, 2021, ss. 2-4). Çin, hemen hemen her sektörde üretim yapabilen dünyadaki nadir ülkelerden biridir. Geniş üretim yelpazesi, düşük malîyetli üretim gücü ve müşteri odaklı esnek üretim sistemleri sayesinde Çin malları küresel pazarlara büyük ölçüde hakim olmuştur. Bu durum, üretim altyapısının zayıf olduğu ancak tüketim talebinin arttığı Afganistan gibi ülkeler için Çin’i vazgeçilmez bir ticaret ortağı haline getirmektedir. Nitekim, Çin menşeli ürünlerin Afgan pazarlarındaki görünürlüğü son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Ancak, iki ülke arasında doğrudan bağlantı sağlayacak altyapı projelerinin tamamlanması, özellikle Vahan Koridoru üzerinden ticaret yollarının inşa edilmesi, bu ticareti daha da hızlandıracaktır. Bu ilişkinin tek taraflı olmadığı da dikkat çekici olmuştur. Çin pazarı, Afganistan’ın sahip olduğu çeşitli benzersiz ürünler açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır (Trading Economics, 2019).

Afganistan büyük ölçekli endüstriyel üretim yapamasa da, özellikle tarım ürünleri, geleneksel el sanatları, halılar, hayvan tekstilleri, değerli taşlar ve mermer gibi kalemlerde zengin bir ihracat potansiyeline sahiptir. Bu ürünler Çin'e yapılan ihracatın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve Çinli tüketiciler arasında yoğun talep görmektedir. Bölgesel bir bakış açısıyla, Çin şu anda Asya'da endüstri ve teknoloji alanında lider konumdadır ve küresel endüstriyel üretimin gelecekteki ana merkezî olması beklenmektedir. Öte yandan, Afganistan çok sınırlı üretim kapasitesine ve tüketime dayalı bir ekonomik yapıya sahip bir ülkedir. Bu nedenle Çin, elektronik cihazlar, telekomünikasyon ekipmanları, ev aletleri ve çeşitli makineler gibi birçok endüstriyel ürünün uygun maliyetli ve erişilebilir tedarikçisi olarak öne çıkmaktadır. Bu tamamlayıcı yapılar doğrultusunda, Afganistan-Çin ekonomik iş birliğinin önümüzdeki dönemde daha da derinleşmesi muhtemeldir. Hem altyapı bağlantılarının güçlendirilmesi hem de karşılıklı pazar ihtiyaçlarına cevap verecek ticaret politikalarının geliştirilmesi, bu iş birliğini stratejik bir düzeye taşıyabilecek başlıca faktörler arasındadır (Hamdard, 2022, ss. 45-48).

Afganistan'ın Çin için stratejik ve ekonomik açıdan çekici olmasının başlıca nedenlerinden biri de zengin yer altı kaynaklarıdır. Afganistan, bakır, kömür, demir, altın, kobalt, niyobyum, molibden, alüminyum ve gümüş gibi birçok kritik mineral rezervinin yanı sıra florit, uranyum ve berilyum gibi değerli minerallere de ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca ülkenin özellikle kuzeyinde petrol ve doğal gaz rezervlerinin olduğu bilinmektedir. Afganistan Maden Bakanlığı ve ABD Jeoloji Araştırması'nın 2010'de gerçekleştirdiği ortak araştırmaya göre, ülkedeki lityum yatakları rezerv açısından Bolivya ile benzer seviyededir. Aynı araştırma, Afganistan'ın yer altı kaynaklarının toplam değerinin yaklaşık üç trilyon ABD doları olduğunu tahmin etmektedir (BBC FARŞÇA, 2022). ABD, Çin'in bu alandaki etkisine ilişkin çeşitli çekinceler dile getirmiş olsa da Çin, cumhuriyet döneminde bile Afganistan'da önemli madencilik projeleri için anlaşmalar imzalamayı başarmıştır. Bu bağlamda Aynak bakır madeni ve Amu Derya petrol sahası için yapılan çokuluslu anlaşmalar öne çıkmaktadır. Ancak ülkedeki güvenlik

sorunları ve siyasî istikrarsızlık bu projelerin hayata geçirilmesini uzun süre engellemiştir. Taliban'ın iktidara geri dönmesiyle Çin, bu projeleri canlandırma ve yeni yatırımlar yapma isteğini açıkça ortaya koymuştur (Gürel, 2023, ss. 2-4). Bu bağlamda Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Amu Derya havzasında petrol üretimi için Taliban yönetimiyle 25 yıllık yeni bir anlaşma imzalamıştır. İlk aşamada 150 milyon dolarlık yatırım öngören bu anlaşma, üç yıl içinde 540 milyon dolarlık ek yatırım yapılmasını hedeflemektedir. Anlaşma, Sar-e Pol, Cevzcan ve Faryab eyaletlerini kapsayan 4.500 kilometrekarelik bir alanı kapsamakta ve başlangıçta günlük 200 tonluk bir üretimle başlayıp zamanla 20.000 tonluk bir üretim kapasitesine ulaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca Tahar eyaletinde bir altın madeni için bir Çinli şirket ile Afgan ortakları arasında 310 milyon dolarlık yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca bazı büyük Çinli şirketlerin Afganistan'da kömür bazlı elektrik üretim projelerini değerlendirdiği de bilinmektedir. Güncel raporlara göre, Taliban yönetimindeki Maden Bakanlığı'na kayıtlı yaklaşık 100 Çinli şirket ve çeşitli sektörlerde faaliyet göstermek üzere Afganistan'a giren yaklaşık 500 Çinli yatırımcı bulunmaktadır. Afganistan'ı Çin için cazip kılan bir diğer etken de ülkenin transit potansiyelidir. Afganistan, Çin'i Batı Asya ve Avrupa'ya doğrudan bağlayan en kısa kara yollarından birinin üzerinde yer almaktadır. Bu jeostratejik avantaj, Çin'in BRI kapsamındaki büyük ölçekli altyapı yatırımlarıyla da örtüşmektedir (Ruttig, 2023, ss. 9-13).

Taliban yetkililerinin girişimleriyle Çin hükümeti Afganistan'ı BRI projesine dâhil etmeyi taahhüt ederken ilk adım olarak da Afganistan'ın CPEC projesine katılımı gündeme gelmiştir. Bu gelişme, Çin'in Afganistan'daki altyapı projelerine milyonlarca dolar yatırım yapma potansiyelini beraberinde getirmektedir (Kızılay, 2023). Bu süreçte, Vahan Koridoru aracılığıyla iki ülke arasında doğrudan bir transit rotası açma çabaları da dikkat çekmektedir. Söz konusu koridor, Çin'i önce Batı Asya'ya, ardından Avrupa'ya bağlayan stratejik bir rota olarak gündeme gelmiştir (Selehşur, 2023).

Sonuç olarak, Afganistan ve Çin arasındaki ekonomik iş birliği, her iki ülkenin sahip olduğu tamamlayıcı unsurlar temelinde şekillenmektedir. Afganistan, Güney ve Orta Asya'nın kesiştiği noktadaki konumu, zengin doğal kaynak rezervleri ve transit potansiyeli ile öne çıkarken dünyanın en büyük endüstriyel üreticilerinden Çin, yatırım, teknoloji ve finansman kapasitesiyle Afganistan'ın kalkınmasında önemli bir aktör potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, iki ülkenin ekonomik çıkarları büyük ölçüde örtüşmekte ve karşılıklı yarar temelinde gelişen yapısal bir iş birliği modeline işaret etmektedir.

4.5.3. Güvenlik ve Stratejik İlişkileri

Taliban'ın 2021'de iktidara geri dönmesi, Afganistan'ın güvenlik dinamiklerinde önemli bir kopuşa yol açarak özellikle Çin için çok katmanlı riskler ve öncelikler yaratmıştır. Çin'in en büyük güvenlik endişesi, SUÖB'ye Afganistan topraklarında faaliyet gösteren radikal grupların varlığıdır. Çin hükümeti, ETİM gibi örgütlerin Afganistan'da barınak bulması durumunda, bu tehdidin kendi topraklarına yayılabileceğini ve iç güvenliği tehdit edebileceğini uzun zamandır belirtmektedir. Bu nedenle Pekin, öncelikle bu örgütlerin barınmasını önlemek için Taliban hükümetiyle ilk temaslarında açık ve belirgin güvenlik garantileri talep etmiştir. Taliban, Çin'in hassasiyetine diplomatik bir dille karşılık verip ETİM veya benzeri örgütlerin Afgan topraklarında barındırılmasına izin verilmeyeceğini taahhüt etmiştir. Taliban sözcüleri 2021'den sonraki açıklamalarında “Afganistan hiçbir ülkeye tehdit oluşturacak bir üs olarak kullanılmayacak” vurgusunu yapmıştır. Çin bu güvenceyi yeterli bulmasa da pratikte Taliban yönetimiyle güvenlik diyalogunu sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu süreçte Çin, askerî üs veya doğrudan güvenlik müdahalesi talebinde bulunmaktan kaçınsa da teknik bilgi paylaşımı, sınır güvenliği koordinasyonu ve istihbarat iş birliği gibi “sessiz ilişkiler” yöntemlerine başvurmuştur (Standish, 2022, ss. 2-4).

2022-2023'te Çin ve Taliban hükümeti birkaç teknik güvenlik toplantısı düzenlediğinde olası radikal hareketler, kaçakçılık faaliyetleri ve özellikle sınır

bölgelerindeki insansız alanlardaki kontrol boşlukları tartışılmıştır. Bu toplantılar sırasında Çin zaman zaman insanî yardım kisvesi altında teknik ekipman desteği sağlarken ayrıca sınır kapılarında dijital izleme sistemlerinin kurulması için teknolojik önerilerde bulunmuştur. Bu gelişmeler, Çin'in düşük görünürlük, güvenlikte yüksek etki şeklindeki klasik diplomatik yaklaşımının bir uzantısıdır. (Cash, 2023, ss. 3-5). ŞİÖ gibi çok taraflı mekanizmalar bu dönemde Çin'in Afganistan politikası için destekleyici bir çerçeve sağlasa da doğrudan belirleyici bir rol oynamamıştır. Çin, Taliban hükümetini ŞİÖ toplantılarına davet ederek dolaylı bir meşruiyet temeli sağlamaya çalıştı. Ancak güvenlik iş birliğini öncelikle ikili bazda sürdürmüştür. Bu tercih, Çin'in Afganistan'da bire bir kontrol sağlayabileceği daha az riskli bir güvenlik modeline öncelik verdiğini göstermektedir. Çin, Afganistan'ın içişlerine karışmadan, Taliban'la doğrudan güvenlik konularına ilişkin talimat vermeden örtülü bir ilişki geliştirerek kendi çıkarlarını korup etki alanını genişletmektedir. Bu bağlamda Çin, Afganistan ile klasik bir güvenlik ittifakına girmeden bunun yerine düşük maliyetli, yüksek kontrollü bir dengeleme politikası izlemektedir (Albayrak, 2022).

Sonuç olarak, Çin'in Taliban sonrası dönemdeki güvenlik politikası, askerî angajmandan uzak, diplomatik ve teknik araçlarla yürütülen bir risk yönetim süreci olarak şekillenmiştir. Çin açısından bu model, hem iç güvenliği sağlamak hem de bölgesel dengelere müdahale etmek için etkili ancak düşük maliyetli bir strateji sunmaktadır. Çin'in Afganistan'daki güvenlik denklemindeki konumu, yönlendirme, dengeleme ve koruma ekseninde değil yönlendirme, dengeleme ve koruma ekseninde tanımlanmaktadır.

Sonuç

Afganistan, sürekli rejim değişikliği, dış müdahaleler ve büyük güç rekabetinin merkezindeki konumuyla modern uluslararası ilişkiler literatüründe istisnaî bir örnek teşkil etmektedir. Ülke, XX. yüzyılın başından bu yana sömürge sonrası bağımsızlık arayışları, Soğuk Savaş'ın kutuplaşmış yapısı, Sovyet işgali, iç savaşlar, Taliban yönetimi, ABD önderliğindeki işgal ve en sonunda Taliban'ın tekrar iktidara gelmesi gibi çok sayıda siyasî ve güvenlik krizi yaşamıştır. Bu keskin dönüşümler yalnızca Afganistan'ın iç siyasî yapısını değil aynı zamanda dış aktörlerin bölgesel ve küresel düzeyde ülkeye yönelik politikalarını da doğrudan etkilemiştir.

Çin'nin Afganistan'a yönelik dış politikası da bu tarihî değişimlerden doğrudan etkilenirken statik ve tek boyutlu bir yaklaşım yerine, her dönemin kendine özgü koşullarına uyum sağlayan esnek, temkinli ve çok katmanlı bir strateji ile şekillenmiştir. Çin'in bu tutumu hiçbir zaman açık müdahalecilikle tanımlanmamıştır. Bunun yerine Pekin, jeopolitik risklerin yoğun olduğu bu ülkede varlığını göstermenin en uygun yolunun ekonomik araçlar, diplomatik kanallar ve sınırlı güvenlik iş birliği yoluyla nüfuz kurmak olduğuna inanmıştır. Bu yaklaşım, Çin'in hem iç güvenlik hassasiyetlerini (özellikle Sincan bölgesinde) hem de BRI gibi uzun vadeli jeoekonomik hedeflerini dengeleme çabalarının bir ürünüdür. Gerçekten de Çin'in Afganistan politikasında tercih ettiği bu pragmatik ve koşullu strateji, müdahaleci büyük güç modellerine bir alternatif olarak şekillenmiş ve SO temelli ilişki biçimlerinin somut bir örneğini sunmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan tüm analizler, Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasını şekillendiren temel parametrelerin, ülkenin jeostratejik konumu, sınır güvenliği bağlamında iç tehdit algıları, doğal kaynaklara erişim arayışı ve bölgesel istikrarın korunması gibi çok boyutlu ilgi alanlarına dayandığını göstermektedir. Çin açısından Afganistan yalnızca komşu bir ülke değil; Orta Asya, Güney Asya ve Ortadoğu'nun kesiştiği noktada yer alan jeopolitik açıdan oldukça kritik bir geçiş

bölgesidir. Ancak 1919-2001 döneminde Çin'in Afganistan ile ilişkileri genel olarak sınırlı, temkinli ve düşük profilidir. Bu dönemde iki ülke arasındaki temaslar çoğunlukla bölgesel gelişmelere verilen tepkisel reflekslerle sınırlı kalırken kalıcı ve kurumsal bir ilişki ağı kurulamamıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Afganistan'daki rejim değişiklikleri ve bu değişikliklerin arkasındaki büyük güçlerin müdahaleleri, Çin'in bölgeye yönelik stratejik konumunu önemli ölçüde etkilemiştir. SSCB'nin Afganistan üzerindeki etkisi, Pekin'in Moskova ile ideolojik ve güvenlik temelli rekabetini doğrudan etkilerken Batı'nın bölgedeki nüfuz arayışı da Çin'i çok taraflı ve dikkatli bir dış politika izlemeye zorlamıştır. Bu nedenle Çin, bu dönemde Afganistan ile doğrudan etkileşime girmekten büyük ölçüde kaçınarak tarafsızlık ve iç işlerine karışmama ilkesi çerçevesinde, yalnızca kendi sınır güvenliğini önceliklendiren bir ilişki modeli benimsemiştir. Bu politik çizgi, Çin'in daha sonra geliştireceği stratejik sabır ve koşullara göre iş birliğini derinleştirme yaklaşımının erken bir örnek modelidir.

11 Eylül Saldırıların'dan sonra küresel güvenlik radikal değişim, Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasında da önemli bir paradigma değişimine yol açmıştır. ABD'nin Afganistan'a doğrudan askerî müdahalesi ve NATO liderliğindeki uluslararası güçlerin sahada uzun süre kalması, yalnızca bölgesel güç dengelerinin değil Pekin için kendi sınır güvenliğinin de yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu dönemde Çin, Afganistan'ı pasif bir komşu ülke olarak görmekten ziyade izlenmesi gereken stratejik bir alan olarak görmeye başlamıştır.

Karzai döneminde Çin-Afganistan ilişkileri önemli ölçüde yeniden yapılandırılmış; Pekin yönetimi diplomatik düzeyde daha aktif bir politika izlemiş ve siyasî temasları kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur. Bu yeniden yapılanmanın en somut yansıması, Çinli MCC şirketinin Logar bölgesindeki Aynak Bakır Madeni projesine yaptığı büyük yatırımda görülmüştür. Yaklaşık 3 milyar dolar değerindeki bu anlaşma, Çin'in Afganistan'a yaptığı en büyük doğrudan yabancı yatırım olarak

kayıtlara geçmiştir. Bu yatırımın yalnızca ekonomik değil, stratejik öneme de sahip olduğu açıktır. Zira Çin bu proje ile Afganistan’da kalıcı bir ekonomik varlık kurmayı ve aynı zamanda Batılı aktörlerden bağımsız bir etki alanı geliştirmeyi amaçlamıştır. Çin’in bu süreçte benimsediği politika, doğrudan müdahaleden kaçınan ancak ekonomik araçlarla etkinlik yaratan “düşük ilişki-yüksek etki” stratejisi olarak tanımlanamaktadır. Karzai yönetiminin Çin’e yönelik yaklaşımı da bu ilişkinin gelişmesinde belirleyici olmuştur. Batı ile yoğun ilişkilere sahip Karzai hükümeti, Çin gibi Batı dışı aktörlere yakınlaşarak çok yönlü bir dış politika izlemeyi de amaçlarken Pekin’i hem ekonomik bir ortak hem de jeopolitik bir denge unsuru olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda Çin-Afganistan ilişkileri karşılıklı güvene dayalı ancak yapısal bağımlılık yaratmayan esnek ve koşullu bir iş birliğimodeli olarak gelişmiştir. Bu dönem, Çin’in Afganistan’da görünürlük kazanma sürecinde dikkatli ancak kararlı adımlar attığı ve bölge için uzun vadeli stratejik vizyonu oluşturmaya başladığı bir eşik olarak değerlendirilmektedir.

Gani döneminde Çin-Afganistan ilişkileri önceki dönemlere kıyasla daha kurumsal ve çok boyutlu bir çerçeve kazanmıştır. Özellikle Afganistan’ın stratejik geçiş ülkesi potansiyeli, Çin’in 2013’te açıkladığı BRI doğrultusunda yeniden değerlendirilmişti. Bu bağlamda Gani yönetimiyle altyapı, ulaştırma ve enerji bağlantılarına dayalı projelerde iş birliği çabaları hızlanmıştır. Çin bu dönemde sadece ekonomik alanlara odaklanmamış; sınır güvenliği, terörle mücadele ve bölgesel istikrarın sağlanması gibi güvenlik temelli konularda da Kabil ile teknik temaslarını yoğunlaştırmıştır. Gani hükümeti ise Çin’i sadece yatırımcı ülke olarak değil, ABD ile ilişkilerini dengeleyecek bölgesel bir güç olarak da konumlandırmış ve Pekin ile ilişkilerini jeopolitik bir kaldıraç olarak kullanmaya çalışmıştır. Ancak bu yakınlaşma yapısal engeller nedeniyle sınırlı kalmış ve Çin ihtiyatlı dış politika yaklaşımından sapmadan Afganistan’daki riskleri minimumda tutmayı tercih etmiştir.

Çin'in bakış açısına göre Afganistan güvenlik açısından istikrarsız, politik açıdan kırılgan ve uluslararası meşruiyet açısından henüz yerleşmemiş bir ülkedir. Bu nedenle Pekin, büyük ölçekli ilişkilerden kaçınarak daha çok izleme, ön değerlendirme ve kontrollü iş birliğine dayalı bir ilişki sürdürmüştür. Özellikle 2016 sonrasında Çin'in önerdiği üçlü diyalog'u da içeren Çin-Afganistan-Pakistan güvenlik mekanizması gibi girişimler, bu dönemde kurumsal çerçeveyi oluşturmaya yönelik sembolik ancak çarpıcı adımlardandır. Gani dönemi genel olarak Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasında ekonomik yatırımların ötesinde stratejik bir açılımı temsil etse de güvenlik riskleri, iç politik kırılganlık ve Batı ile karmaşık ilişkiler nedeniyle bu açılım hiçbir zaman tam bir SO'a dönüşmemiştir. Çin'in bu dönemdeki politikası, koşullar tarafından şekillendirilen düşük riskli ve düşük geri çekilmeli bir angajman çizgisi olarak kalmıştır. Bu dönemde Afganistan, Çin için dikkatli izleme ve somut yatırım fırsatları gerektiren jeopolitik bir test sahası olmaya devam etmiştir.

Taliban'ın 2021'de Afganistan'da iktidara geri dönmesi, Çin'in bu ülkeye yönelik dış politikasını yeniden yapılandırmasını gerekli kılmıştır. Pekin, Taliban hükümetini resmen tanımamış olsa da sahadaki yeni siyasî gerçekliği göz ardı etmiştir. Bu bağlamda Çin diplomatik teması sürdürerek sahadaki çıkarlarını korumayı ve bölgesel istikrar üzerindeki etkisini sürdürmeyi hedeflemiştir. Çin'in bu dönemdeki yaklaşımı, klasik tanıma süreci yerine "gerçek muhatap" yöntemiyle yürütülürken büyükelçilik düzeyinde temsiliyet sürdürülmüş ve teknik heyetler ve özel temsilciler aracılığıyla çeşitli düzeylerde temaslar kurulmuştur. Bu strateji, ÇDP'nin temel ilkelerinden iç işlerine karışmama ve egemenliğe saygı ilkesi doğrultusunda "yüksek ilgi, düşük ilişki" olarak tanımlanabilecek bir çizgide ilerlemiştir.

Pekin'in ihtiyatlı duruşu esasen iki yönlü bir çıkar dengesine dayanmaktadır. Bir yandan Afganistan'daki radikal İslamcı unsurların Çin sınırını ve özellikle Sincan bölgesini etkilemesini önlemek, diğer yandan ülkenin stratejik yeraltı

kaynaklarına erişimi sürdürmektir. Bu bağlamda Çin; lityum, bakır ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallerin işletilmesi konusunda Taliban yönetimiyle istişarelerde bulunmuştur. Ancak sahadaki güvenlik belirsizlikleri, kurumsal zayıflıklar ve uluslararası meşruiyet eksikliği bu projelerin çoğunu uygulama aşamasına bile ulaşmadan askıya almıştır. Çinli şirketler doğrudan büyük yatırımlar yapmak yerine teknik fizibilite ve arazi araştırması düzeyinde sınırlı girişimlerde bulunmuşlardır. Böylece Çin Afganistan'daki risk ortamı göz önünde bulundurularak uzun vadeli planlama yerine esnek stratejik konumlandırma benimsemiştir. Ticaret ve sınır lojistiği bu dönemde nispeten daha işlevsel bir kanal olarak ortaya çıkmıştır. Çin, Badahşan ve Vahan Koridoru gibi sınır noktalarında ticaretin sürekliliğini sağlamak için teknik destek ve dijital altyapı iyileştirmelerini gündeme getirmiştir. Bu çabalar, özellikle tarım ürünleri, fındık, tekstil ve temel tüketim malları gibi sektörlerde sınırlı da olsa karşılıklı ekonomik akışın korunmasını sağlamıştır. Pekin'in bu süreçteki ekonomik yaklaşımı, Afganistan'ın transit rolünü büyük ölçekli BRI projelerinden dışlayarak dolaylı değerlendiren esnek bir bağlantı stratejisiyle sınırlı kalmıştır. Bu strateji, yüksek görünürlükten kaçınma ancak stratejik konumu terk etmeme doğrultusunda konumlandırılan ÇDP'nin yeni bir uygulama modelini yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 11 Eylül sonrası dönemde Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının geçirdiği dönüşümü analiz etmek ve bu süreci SOT çerçevesinde anlamlandırmaktır. Çalışma boyunca yöneltilen temel araştırma soruları; ÇDP'nin Afganista'a yönelik tarihsel dönüşümü, güvenlik, ekonomik ve diplomatik politikaları şekillendiren faktörler, SOT'nin bu ilişki biçimini açıklama kapasitesi BRI kapsamındaki stratejik hamleleri ve Taliban'ın iktidara dönüşünün ilişkilere etkisi ekseninde şekillenmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlar, çalışmanın başlangıcında ortaya konulan varsayımı büyük ölçüde doğrulamaktadır: Çin, Afganistan'daki istikrarsızlıklara doğrudan müdahale etmektense, bu durumu yönlendirme ve yönetilebilir bir düzeyde tutma stratejisini benimsemiştir. Çin'in dış politika anlayışı, klasik hegemonik yaklaşımlardan farklı olarak, düşük maliyetli,

uzun vadeli ve esnek angajman mekanizmalarına dayalı bir stratejik temkin modelini temel almıştır. Bu yaklaşımda yumuşak güç araçları özellikle ekonomik yatırımlar, diplomatik temaslar ve güvenlik işbirlikleri ön plana çıkmaktadır.

SOT'nin öngördüğü şekilde, Çin-Afganistan ilişkileri, güç asimetrisinin mevcut olduğu bir bağlamda, taraflar arasında doğrudan bağımlılık kurmaksızın, karşılıklı çıkar temelli sürdürülebilir bir işbirliği düzlemine evrilmiştir. Çin, hem Taliban yönetimiyle açık ittifaklara girmemiş hem de sahadaki gelişmelere karşı görünmezlik ve stratejik sabır politikasıyla temkinli kalmıştır. Güvenlik hassasiyetleri (özellikle Sincan bölgesindeki radikalizme karşı), jeoekonomik öncelikler (BRI geçiş güzergâhları) ve bölgesel rekabet ortamı, Pekin'in politikalarını belirleyen başlıca parametreler olmuştur. Bu kapsamda Çin'in Afganistan'daki pozisyonu, yalnızca ikili ilişkiler düzeyinde değil, aynı zamanda küresel güç dengesindeki yeniden konumlanma çabalarının da önemli bir yansımasıdır. Çin, bu ülkedeki etki alanını hegemonya kurmadan inşa etmeye çalışmakta; stratejik ortaklık modelini dış politikasında pragmatik bir araç olarak kullanmaktadır.

Sonuç olarak, Çin-Afganistan ilişkileri, klasik dış politika kalıplarının ötesine geçerek, 21. yüzyılın temkinli ama etkili güç projeksiyonuna dair özgün bir örnek sunmaktadır. Çin'in Afganistan'daki politik pozisyonu, doğrudan hegemonik müdahalelerden uzak, ancak uzun vadeli nüfuz inşasına olanak tanıyan esnek ve çok katmanlı bir stratejiyle şekillenmiştir. Bu stratejinin sürdürülebilirliği ise hem Çin'in küresel düzeydeki dış politika önceliklerini yeniden tanımlama sürecine hem de Afganistan'daki iç siyasal dönüşümlerin yönüne sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlamda, Çin-Afganistan ilişkilerinin geleceği sadece ikili bir denklemlle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Çin'in kendisini uluslararası sistemde nasıl bir aktör olarak konumlandıracağıyla doğrudan ilişkili olacaktır. Bu bağlamda ilerleyen çalışmalarda, Çin'in Afganistan politikasının daha geniş bir karşılaştırmalı çerçevede; örneğin Pakistan, Orta Asya devletleri angajmanlarıyla birlikte analiz

edilmesi, SO modelinin uygulanabilirliği açısından önemli katkılar sunabilir. Ayrıca, Çin'in bölgesel güvenlik mimarisindeki rolü, BRI kapsamında enerji ve altyapı politikalarının sürdürülebilirliği ile birlikte değeriendirilmeli; bu politikaların yerel aktörler üzerindeki toplumsal ve siyasi etkileri de daha ayrıntılı şekilde incelenmelidir. Bu tür çalışmalar, hem teorik çerçevenin gelişmesine hem de Çin'in yükselen dış politika doktrinine ilişkin daha derinlikli bir anlayışın oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, Hasan & Mustafa Pekcandanoğlu (2020). Evaluation of Developments in Afghanistan in the Context of Foreign Policy and Security Issues. **International Journal of Politics and Security**, 2(3), Article 3. ss. 135-158.

Acet, Gül Seda ve Fazlı Doğan (2017). 11 Eylül Olayları Sonrası ABD-AFGANİSTAN İlişkileri: İstiladan İşbirliğine. **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 17(33), Article 33. ss. 59-76. <https://doi.org/10.30976/susead.327644>.

Adamec, Ludwig W (2003). **Historical dictionary of Afghanistan**. Lanham, Md. Scarecrow Press. <http://archive.org/details/historicaldictio0000adam>

International Crisis Group. (2020-08-11). Afghanistan Peace Talks Since 2018. A Timeline. <https://www.crisisgroup.org/asia/southasia/afghanistan/afghanistan-between-february-2018-and-august-2020-timeline>. (05.04.2025).

Ahmadzai, Mokhtar Ahmad, & Khan, Hashmat Ullah. (2021). China's Involvement in Afghanistan Since 2014: Opportunities and Challenges. **FWU Journal of Social Sciences**, 15(4), ss. 1-19. <https://doi.org/10.51709/19951272/Winter-2021/1>.

Akhter, Muhammad Nauman. (2021). **New Perspectives on China's Evolving Relations with Afghanistan**. Global Strategic & Securities Studies Review, VI(II), ss. 96-106. [https://doi.org/10.31703/gsssr.2021\(VI-II\).10](https://doi.org/10.31703/gsssr.2021(VI-II).10).

Akhter, Muhammad Nauman. (2024). **China's Policy in Afghanistan: Internal Factors Shaping Developments**. ResearchGate, 5(2), ss. 226-234. [https://doi.org/10.31703/grr.2021\(VI-II\).25](https://doi.org/10.31703/grr.2021(VI-II).25).

Albayrak, Ayşenur. (2022-07-22). Çin'in Taliban Tereddüdü. **insamer.com..** <http://www.insamer.com/tr/cinin-taliban-tereddudu.html>. (17.05.2024).

Ali, Usman. (2024-07-16). Afghanistan's Ethnic Faultlines Under Taliban Rule. **Centre for Strategic and Contemporary Research**. <https://cscr.pk/explore/themes/politics-governance/afghanistans-ethnic-faultlines-under-taliban-rule/>. (31.03.2025).

Anjum, Naveed, Chohan, Zaheer Abbas, & Barrech, Dost Muhammad (2021). The Taliban Takeover in AFGHANISTAN: Where dose CHINA Stand? **Journal of Pakistan-China Studies (JPCS)**, 2(1), Article 1. ss. 64-94. <https://doi.org/10.55733/jpcs.v2i1.7>.

Anosh, Hussain Ali. (2025). Afghanistan and China: A Perspective on Geopolitical Relations and Strategic Interests. **International Journal of Social Science and Humanity**, 2(2), ss. 50-59. <https://doi.org/10.62951/ijss.v2i2.335>.

Aydin, Doç. Dr. Nurşen. (2023). **Nitel Araştırma Yöntemleri**. Özgür Yayınları, Gaziantep.

Aydin, Figen. (2021). **Wakhan Koridoru ve Çin Afganistan Pakistan Üçlü Diyalogu**. TASAV. Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (2024-04-16), No: 38, ss. 4. https://www.academia.edu/69001053/Wakhan_Koridoru_ve_%C3%87in_Afganistan_Pakistan_%C3%9C%C3%A7%C3%BC_Diyalogu.

Barfield, Thomas. (2022). **Afghanistan: A Cultural and Political History**, (Second, C. 1). Princeton University Press. Princeton & Pxford.

Başaran, Muhammet Ali. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nin İran'a yönelik dış politikası: Yüksek lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/641227>

Bazgar, Parwana. (2022). Afganistan'da etnik yapının iktidar mücadelesine etkisinin incelenmesi (1989-2019): Yüksek lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/10246>.

Bilgiç, Ali. (2011). "Güvenlik İkilemi"ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmaları'nda Yeni Bir Perspektif. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 8(29), Article 29. ss. 123-142.

Blackwill, Robert D & Fontaine, Richard. (2024-12-12). No Limits? The China-Russia Relationship and U.S. Foreign Policy, **Council on Foreign Relations**, <https://www.cfr.org/report/no-limits-china-russia-relationship-and-us-foreign-policy>. (2025-03-21).

Buhi, Jason. (2014). Foreign Policy and the Chinese Constitutions during the Hu Jintao Administration. **Boston College International and Comparative Law Review**, 37, ss. 241-279.

Cabestan, Jean-Pierre. (2009). China's Foreign- and Security-policy Decision-making Processes under Hu Jintao. **Journal of Current Chinese Affairs**, 38(3), ss. 63-97. <https://doi.org/10.1177/186810260903800304>.

Cash, Joe. (2023). **Taliban says plans to formally join China's Belt and Road Initiative**. Reuters. <https://www.reuters.com/world/asiapacific/taliban-says-plans-formally-join-chinas-belt-road-initiative-2023-10-19/>. (2024-06-04).

Chaziza, Mordechai. (2018). China's Peace-Maker Role in Afghanistan: Mediation and Conflict Management. **Middle East Policy**, 25(3), ss. 143-154.
<https://doi.org/10.1111/mepo.12368>.

Chéné, Hugo. (2015). China in Afghanistan: Balancing Power Projection and Minimal Intervention. **Institute of Peace and Conflict Studies**. s. 23.
<https://www.jstor.org/stable/resrep09260>.

Chinese Ministry of Foreign Affairs. (2010). **Foreign Ministry Spokesperson Qin Gang's Regular Press Conference. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China.**
http://mu.chinaembassy.gov.cn/eng/fyrth/201003/t20100317_6525312.htm. (01.07.2025).

Chinese Ministry of Foreign Affairs. (2012). **Joint Declaration between The People's Republic of China and The Islamic Republic of Afghanistan on Establishing Strategic and Cooperative Partnership_Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China.**
https://www.fmprc.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367266.html. (2025-05-05).

The World Factbook. (2023). **Central Intelligence Agency, Cia.gov. Afghanistan Map, 2023.**
<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/map/>. (02.07.2025).

Clarke, Michael. (2008). China's Integration of Xinjiang with Central Asia: Securing a "Silk Road" to Great Power Status? **China and Eurasia Forum Quarterly**, 6 (2), ss. 89-111.

Clarke, Michael. (2016). 'One Belt, One Road' and China's emerging Afghanistan dilemma. **Australian Journal of International Affairs**, 70(5), ss. 19.
<https://doi.org/10.1080/10357718.2016.1183585>.

Council on Foreign Relations. (2021). China's Belt and Road: Implications for the United States, **Council on Foreign Relations.**
<https://www.cfr.org/report/chinas-belt-and-road-implications-for-the-united-states/introduction>.

Cuesta, Borja Llandres. (2020) China's Foreign Policy and the Community of Shared Future. **Ieees.Es.** <https://policycommons.net/artifacts/2286044/la-politica-exterior-de-china-y-la-comunidad-de-futuro-compartido/3046132/>. (2025-06-26).

Czechowska, Lucyna. (2013). The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory. **The Copernicus Journal of Political Science.**

Çakır, Muhammet Faruk. (2024). Şangay İşbirliği Örgütü ve Orta Asya'da Bölgesel Güvenlik. **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23(3), Article 3. <https://doi.org/10.21547/jss.1416922>.

Çerkezoğlu, Dr. Semra. (2024). **AFGANİSTAN'IN SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİ**, (DOÇ. DR. Y. E. Tansü, Ed.; C. 1). İksad Yayın Evi, Ankara.

Demir, Emre. (2019). Understanding the transformation in Chinese foreign policy: A historical evaluation from 1949 to 2019. **Cappadocia Journal of Area Studies**, 1(1), Article 1. ss. 6-24. <https://doi.org/10.38154/cjas.11>.

Demir, Sertif. (2021). Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları. **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, 5(1), Article 1. ss. 114-153.

Dkhar, Anita. Tamim, Mohammad Alem Mohammad & Walid, Saydi Sayed. (2021). **Perspectives and Obstacles for Afghanistan to be a Part of the China's Belt and Road Initiative.** s. 169-173. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210916.027>.

Dobbins, James. (2013). U.S.-Afghanistan Bilateral Security Agreement. **U.S. Department of State.** <https://20092017.state.gov/p/sca/rls/rmks/2013/218660.htm>. (04.04.2025).

Dora, Zuhul Karakoç. (2021). The US-led "War on Terror" in Afghanistan: 2001-2021. **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10(Özel Sayı), Article Özel Sayı. <https://doi.org/10.33206/mjss.1003949>.

D'Souza, Shanthie Mariet. (2012). (Karzai's Balancing Act: Bringing "China" In?), **World Scientific Connect**, 2010, No: 98, ss. 139-150.

Durmaz, Ferhat. (2024). Çin Dış Politikasında Devamlılık ve Değişim: Mao Zedong'dan Xi Jinping'e. **Mülkiye Dergisi**, 48(2), Article 2. ss. 435-475.

Durmaz, Ferhat. (2024). **Jinping Döneminde Çin Dış Politikasının Dönüşümü: Yeni Bir Güç Stratejisi ve Küresel Yükseliş.** Akademiyet. <https://akademiyet.com/xi-jinping-doneminde-cin-dis-politikasinin-donusumu-yeni-bir-guc-stratejisi-ve-kuresel-yukselis/>. (18.04.2025).

Düzgün, Dursun Murat. (2020). REALİZM TEORİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞME EVRELERİ. **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 1(47), Article 47. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.759320>.

Envall, H. D. P., & Hall, Ian. (2016). Asian Strategic Partnerships: New Practices and Regional Security Governance. **Asian Politics & Policy**, 8(1), ss. 87-105.

Erdoğan, Seven. (2020). E.H. CARR'IN "YİRMİ YIL KRİZİ 1919-1939" KİTABINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI DÜZEN. **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, 5(1), Article1. ss. 11-24.

Erman, Kubilayhan. (2017). JEOPOLİTİK TEORİLER VE AFGANİSTAN. **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(11), Article 11. ss. 394-420.

Erman, Kubilayhan. (2019). ÇİN HALK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINDA AFGANİSTAN. **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 42, s. 160.

Ersoy, Eyüp. (2021). **Çin'in Afganistan Siyaseti: Korku ile Ümit Arasında Temkin Diplomasisi.** Daktilo 1984.
<https://daktilo1984.com/forum/cinin-afganistan-siyaseti-korku-ile-umit-arasinda-temkin-diplomasisi/>. (2024-05-17).

Fairbank, John King & Goldman, Merle. (2006). **China: A New History** (2 enlarged, C. 1). Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.

Felbab-Brown, Vanda. (2020). **A BRI(dge) too far: The unfulfilled promise and limitations of China's involvement in Afghanistan.** BROOKINGS.edu.
<https://www.brookings.edu/articles/a-bridge-too-far-the-unfulfilled-promise-and-limitations-of-chinas-involvement-in-afghanistan/>. (2024-05-19).

Fewsmith, Joseph. (2001). **China since Tiananmen: The politics of transition** (C. 1). Cambridge University Press.

Fremont-Barnes, Gregory. (2014). **The Anglo-Afghan Wars 1839–1919.** Londen: Bloomsbury Publishing.

Godehardt, Nadine. (2016). No end of history: A Chinese alternative concept of international order? SWP Research Paper No. 2/2016. Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit.
<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-461135>. (2025-06-05).

Goldstein, Avery. (2020). China's Grand Strategy under Xi Jinping: Reassurance, Reform, and Resistance. **International Security**, 45(1), s. 164-201.

Grrenfield, Charlotte. (2023). **Afghanistan's Taliban sends new ambassador to Beijing.** Reuters. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghanistans-taliban-sends-new-ambassador-beijing-2023-12-01/>. (2024-06-05).

Guilhot, Nicolas. (2011). **The Invention of International Relations Theory: Realism, the Rockefeller Foundation, and the 1954 Conference on Theory.** Columbia University Press.

Gül, Azeem. ve diğerleri. (2021). Assessing Various Opportunities and Challenges in India-us Strategic Partnership. **Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues**, 2019. 24(1S), ss. 1-14.

Gürel, Burak. (2023). Çin-Afganistan petrol anlaşması ne anlama geliyor? bianet.org.
https://www.academia.edu/94749186/C_in_Afganistan_petrol_anlas_mas%C4%B1_ne_anlama_geliyor. (2024-04-16).

Hamdard, Niaz Mohammad. (2022). AFGHAN-CHINA RELATIONS AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF AFGHANISTAN. **International Journal of Contemporary Issues in Social Sciences**. ISSN (E) 2959-2461 (P) 2959-3808, 1(1), Article 1.ss. 33-51.

Hashimy, Sayed Qudrat. (2023). China's Belt-Road Initiative and Investment Strategies: A Two Pillar Approach to Afghanistan. **International Journal of Science and Research (IJSR)**, 2024. 12, ss. 449-454.
<https://doi.org/10.21275/SR23109202519>.

Huasheng, Zhao. (2016). Afghanistan and China's new neighbourhood diplomacy. **Journal of International Affairs**, 1952-2023. 92(4), ss. 891-908.
<https://doi.org/10.1111/1468-2346.12654>.

İstikbal, Deniz. (2021). Çin'in Afganistan Politikası: Fırsatlar ve Riskler. SETA, ss. 12-14.
https://www.academia.edu/59683823/%C3%87inin_Afganistan_Politikas%C4%B1_F%C4%B1rsatlar_ve_Riskler_Chinas_Afganistan_Policy_Opportunities_and_Risks. (17-05-2024).

James, Brian C. (2013). China's Interests in Afghanistan: Current Projects and Future Prospects. Master's thesis, NAVAL POSTGRADUATE SCHOOL.

Jauhari, Jahadkhil. (2012). Karzai dönemde Afganistan-İran ilişkileri. Yüksek lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/92229>.

Jenninngs, Ralph., & Zuo, Mandy. (2023). China-Afghanistan agriculture trade planting seeds for stronger ties. South China Morning Post.
<https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3240649/china-afghanistan-cultivate-deeper-ties-agriculture-deals>. (2024-06-04).

Jisi, Wang. (2005). China's Search for Stability with America. **Foreign Affairs**, 1922. 84(5), ss. 39-48. <https://doi.org/10.2307/20031704>.

Karaduman, İbrahim Can. (2020). Thomas Hobbes ve Leviathan'ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi'ni İçeriye Almak. **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 2018. 3(1), Article 1. <https://doi.org/10.33712/mana.687980>.

Karakaya, İskender, & Nazari, Mohammad İshak. (2022). AFGANİSTAN'DA TALİBAN İKTİDARI DÖNEMLERİ (1996-2001 ve 2021 SONRASI) ve AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASI. **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015. 12(23), Article 23.

Kardaş, Doç. Dr. Şaban. (2013). Turkey's Regional Approach in Afghanistan: A Civilian Power in Action. **Center for Strategic Research**. <https://sam.gov.tr/en/papers/turkey-s-regional-approach-in-afghanistan-a-civilian-power-in-action>. (04.04.2025).

Kaura, Vinay. (2017). India-Afghanistan Relations in the Modi-Ghani Era. **Indian Journal of Asian Affairs**, 1988-2024. 30(1/2), ss. 29-46.

Kaya, Rüştü & Bayar, Erdal. (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği. **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2005. C:18, Sayı:43. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.1112793>.

Kemanlı, K. (2023). ÇİN HALK CUMHURİYETİNİN BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN ORTA KORİDOR ÜLKELERİ ÜZERİNE ETKİLERİ. **Yüksklisans Tezi, MERSİN ÜNİVERSİTESİ**.

Keyik, Mehmet & Erol, Mehmet Seyfettin. (2019). REALİZME GÖRE GÜÇ VE GÜÇ DENGESİ KAVRAMLARI. **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, 2017. C:3. Sayı:1. ss. 12-49.

Keyvan, Özlem Zerrin. (2022). Başlangıçtan Günümüze Çin Dış Politikasının Dönüşümü: **Büyük Ülke Diplomasisi. Liberal Düşünce Dergisi**, 1996. C:106, Article 106. <https://doi.org/10.36484/liberal.1033110>.

Khan, Hameed Ullah., Shah, Muhammad Farooq & Khan, Muhammad Ilyas. (2023). SHANGHAI COOPERATION ORGANISATION AND AFGHANISTAN: INTERESTS AND LIMITATIONS. **Margalla Papers**, 1999. 27(1), Article 1. <https://doi.org/10.54690/margallapapers.27.1.153>.

Kızılay, Şeyma. (2023). **Afganistan'ın CPEC'te Artan Rolü.** **ANKASAM Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi**. <https://www.ankasam.org/afganistanin-cpecte-artan-rolu/>. (04.06.2024).

Kipgen, Nehginpao. (2018). Asean and china in the south china sea disputes. **Asian Affairs**, 1973-2019. 49(3), ss. 433-448.

Kodaman, Timuçin., & Hacıbektaşoğlu, Ali. (2022). Uluslararası İlişkilerde Güç Olgusu: Sert ve Yumuşak Güç. Hakkari Review. 6(2), Article 2. <https://doi.org/10.31457/hr.1209682>. (2025-07-01).

Kugelman, Michael. (2024). The Taliban Enter Fourth Year in Power. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2024/08/14/taliban-afghanistan-fourth-yearkabul-takeover-anniversary/>. (05.04.2025).

Little, Richard. (2007). The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models. Cambridge, Cambridge University Press.

Lüthi, Lorenz M. (2008). The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World. Princeton University Press.

MacFarquhar, Roderick & Schoenhals, Michael. (2006). Mao's Last Revolution. (C. 1). Harvard University Press.

Marvoti, Somaye, Ahmadi, Hamid, & Zakarian, Mahdi. (2022). Afghanistan and China: Changing to Strategic Partnership. The Fundamental and Applied Studies of the Islamic World, 2017. 4(2), ss. 1-29. https://journal.iwfs.com/article_158027_en.html.

Mastrorocco, Sara. (2015). China's involvement in Afghanistan. ResearchGate, s. 8. https://www.researchgate.net/publication/283447279_China's_involvement_in_Afghanistan.

Matamis, Joaquin. (2024). Chinese Peacemaking Efforts in Afghanistan. Stimson Center. <https://www.stimson.org/2024/chinese-peacemaking-efforts-in-afghanistan/>. (19.03.2025).

Meisner, Maurice. (1999). Mao's China and After: A History of the People's Republic. New York, Free Press.

Mintoiba, Faroukou. (2022). THE POST-FOCAC'S DYNAMICS OF THE CHINA-AFRICA RELATIONSHIP: AN ASSESSMENT. Africanity: The Journal of Ideas on Adrica and the African Diaspora, 2005. 2(1), Article 1. ss. 41-65.

Moshirzadeh, Homeira. & Arefi, Mahdi. (2022). Foreign Policy Shift in Afghanistan during Ashraf Ghani's Presidency: A Cognitive Approach. Central Eurasia Studies Review, 2002. 2(14), ss. 319-345. <https://doi.org/10.22059/jcep.2021.318519.449982>.

Nadkarni, Vidya. (2010). **Strategic Partnerships in Asia: Balancing without alliances.** London, Routledge Press.

NATO. (2024). Relations with the European Union. NATO.
https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_49217.htm. (20.03.2025).

Nazari, Mohammad İshak. (2023). Çin-Afganistan ilişkileri bağlamında yeni Taliban'ın iktidarının yaklaşımı ve Çin'in Afganistan politikası. Yüksek lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Norfolk, Daniel. (2012). **India's Engagement with Afghanistan: Developing a "Durable Policy Architecture"**. ResearchGate, (2025-04-04). No: 138. s. 23.
https://www.researchgate.net/publication/236616530_India's_Engagement_with_Afghanistan_Developing_a_'Durable_Policy_Architecture'.

Oğuş, Nezir. (2024). **BÜYÜK GÜÇLERİN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ HÂKİMİYETİ ÜZERİNDEN HEGEMONYA STRATEJİLERİ: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ.** Erciyes Akademi, 38(1), Article 1.
<https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1321930>.

Omarkhail, Ihsanullah & Zahid, Abdullah. (2025). Afghanistan's perspectives on the belt and road initiative: Strengths, weaknesses, opportunities, and threats. **Asian Journal of Political Science**, (1993). 0(0), ss. 1-25.
<https://doi.org/10.1080/02185377.2025.2473887>.

Özdemir, Haluk. (2008). ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ: ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1943. 63(03), Article 03. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002075.

Özmen, İbrahim, & Buluş, Abdulkadir. (2017). Başlangıçtan Devrime Çin'i Anlamak (Mı)? **Medeniyet ve Toplum Dergisi**, 2017. 1(1), Article 1. s. 9-33.
Özmen, üleyman. (2022). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan Politikası ve Bu Politikanın Dünya Siyasetinde Önemi. **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2001 11(3), Article 3. <https://doi.org/10.33206/mjss.1098959>.

Pallaver, Matteo. (2011). Power and its forms: Hard, soft, smart. MPhil thesis, London School of Economics and Political Science. <https://etheses.lse.ac.uk/220/>.

Pandey, Shubhangi. (2019). **Understanding China's Afghanistan policy: From calculated indifference to strategic engagement.** Orfonline.Org.
<https://www.orfonline.org/research/understanding-china-s-afghanistan-policy-from-calculated-indifference-to-strategic-engagement>. (2025-05-11).

Pechirra, Pilar Izaguirre. (2024). Chinese Nationalism and Foreign Policy Under Xi Jinping. Master of International Studies, ISCTE - Instituto Universitario de Lisboa. <https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/3169132739/abstract/C449535DBA93420APQ/3>.

Qarizada, Najeeb Ullah. (2024). Bir ekonomik güç olarak çin ve çin-İran ilişkileri 1971-2022. Yüksek lisans Tezi, Necmettin Erbakan Univeritesi. <https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/3150086838/abstract/1089B18FDA544E8APQ/1>.

Rahimi, Lutfi, & Airan, Fatima. (2022). The Prospects of Afghan-China Economic Relationship. **BIRUNI INSTITUTE**. <https://biruni.af/2022/05/15/the-prospects-of-afghan-china-economic-relationship/>. (2024-05-16).

Rashid, Ahmed. (2022). **Taliban: The Power of Militant Islam in Afghanistan and Beyond**. Connecticut, Yale University Press.

Rasooli, Muaiyid and others. (2024). China-Afghanistan Relations: Change to the Path of Strategic Partnership. **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2013. 10(6), Article 6. <https://doi.org/10.46868/atdd.2023.606>.

Rossabi, Morris. (2014). **History of China**. Pondicherry, India. SPi Publisher Services.

Ruttig, Thomas. (2023). **Chinese Investments in Afghanistan: Strategic economic move or incentive for the Emirate?** Afghanistan Analysts Network. <https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/regional-relations/chinese-investments-in-afghanistan-strategic-economic-move-or-incentivefor-the-emirate/>. (2024-06-04).

Sahar, Noor Ahmad & Rahimi, Raihanullah. (2019). The foreign policy of China towards Afghanistan. **Insight Journal**, 2015. 3(7), Article 7. ss. 83-91.

Sajdak, Wiktor Adam. (2013). Assessing Strategic Partnership Policy Does EU-China Dialogue architecture fit the objectives of EU strategic partnership policy towards China? **L'Europe En Formation**, 1959. 370(4), ss. 123-131. <https://doi.org/10.3917/eufor.370.0123>.

Samadi, Najibullah. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Orta Asya Ülkeleri Üzerine Ekonomik Etkileri. **EUROASIA Journal of Social Sciences & Humanities**, 2021. 10(32), Article 32. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8078796>.

Schmidt, Anne. (2010). **Strategic Partnerships – a contested policy concept.** SWP Berlin. <https://www.swp-berlin.org/arbeitspapiere>. (21.03.2025).

Scita, Jacopo. (2022). **Role Theory and China's Relations with Iran: All-weather Friends on Beijing's Terms.** Doctoral thesis, Durham University. <https://etheses.dur.ac.uk/14860/>.

Shambaugh, David. (2013). **China Goes Global: The Partial Power.** Oxford University Press, USA.

Shams, Mohammad Wajed. (2023). **The peace process in Afghanistan (1992-2021).** Master Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. <http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/handle/11363/6560>.

Snyder, Jack. (2009). **One World, Rival Theories.** Foreign Policy, (2025-03-19). ss. 52-62. <https://foreignpolicy.com/2009/10/26/one-world-rival-theories/>.

Standish, Reid. (2022). **Explainer: What Does China Want from Afghanistan After The Taliban Takeover?** Radio Free Europe/Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/afghanistan-taliban-china-goals/31420549.html>. (2024-06-04).

Strüver, Georg. (2017). **China's Partnership Diplomacy: International Alignment Based on Interests or Ideology.** **The Chinese Journal of International Politics**, 2006. 10(1), ss. 31-65. <https://doi.org/10.1093/cjip/pow015>.

Sutter, G. Robert. (2012). **Power and Policy Since the Cold War**, 3rd Edition. Rowman & Littlefield Publishers.

Sümer, Yrd. Doç. Dr. Gültekin. (2010). **Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış.** **Ege Akademik Bakış**, 2021. 10(1). ss. 671-698. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/558373>.

Swaine, Michael D & Tellis, Ashley J. (2000). **Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present, and Future.** (C. 1). California, RAND Publishing.

Şahsi, Resul. (2022). **ÜLKE TANITIMI: AFGANİSTAN.** **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011. 6(1), Article 1. ss. 131-148. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/71130/1120515>.

Şentürk, Yaren Yüce. (2024). **1979-89 SSCB'nin Afganistan Politikası: Sovyet-Peştun İttifakı.** **International Journal of Politics and Security**, 2021. 6(2), Article 2. ss. 168-183. <https://doi.org/10.53451/ijps.1534427>.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin. (2023). AFGANİSTAN'IN İHYASI İÇİN MEVLANA PAKTI VE TÜRKİYE. **Milli Kültür Araştırmaları Dergisi**, 2021. 7(2), Article 2. <https://doi.org/10.55774/mikad.1339797>.

Talash, Faridullah. (2018). Afganistan-Çin ilişkileri. Yüksek lisans Tezi, Niğde Üniversitesi. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/671057>.

The Economist. (2016). **Our bulldozers, our rules.** Economic Education. <https://www.economist.com/china/2016/07/02/our-bulldozers-our-rules>. (02.07.2025).

The Observatory of Economic Complexity. (2023). **China (CHN) and Afghanistan (AFG) Trade.** The Observatory of Economic Complexity. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/afg>. (04.06.2024).

Tokatlı, Seda Gözde. (2022). KLASİK REALİZM VE NEOREALİZM KURAMININ İNCELENMESİ: DEVLET KAVRAMINA YÖNELİK ANALİZ. **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2021. 11(21), Article 21.

Trading Economics. (2019). **Afghanistan Exports to China.** Tradin Economics. <https://tradingeconomics.com/afghanistan/exports/china>. (04.06.2024).

Turgutoğlu, Kenan. (2020). Ekonomik Diplomasinin Ekonomik Güvenliğe Etkisi: Çin-Afrika İlişkileri Analizi. **Diplomasi Araştırmaları Dergisi**, 2021. 2(1), Article 1. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jdr/issue/60424/890772>.

Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024). T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi_iliskileri.tr.mfa. (03.04.2025).

Tyushka, Andriy. & Czechowska, Lucyna. (2019). (Strategic partnerships, international politics and IR theory). **Edward Elgar Publishing.** 1986. ss. 8-43. <https://www.elgaronline.com/display/edcoll/9781788972277/9781788972277.00010.xml>.

Tyushka, Andriy. & Czechowska, Lucyna. (2023). (Strategic Partnerships in Twenty-Second Century Global Politics: From Weathering Storms to the Politics of Anticipation). **Springer International Publishing.** 2013. ss. 83-106. https://doi.org/10.1007/9783-031-13722-8_6.

UN Security Council. (2001). **Resolution 1373 (2001) /: Adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001.** UN Security Council. <https://digitallibrary.un.org/record/449020>. (29.04.2025).

United States: Commission on Terrorist Attacks upon the United States. (2004). The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (9/11 Report). No: 052-071-01434-8. National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States. <https://www.govinfo.gov/app/details/GPO-911REPORT>.

Üstündağ, Gökhan Murat. (2020). MEARSHEIMER'İN "SALDIRGAN REALİZM'İNİN ELEŞTİREL BİR ANALİZİ: DOĞRULAR VE YANLIŞLAR. **Atlas Journal**, 2015. 6(35), Article 35. <https://doi.org/10.31568/atlas.553>.

V. Pant, Harsh. & Lall, Vivek. (2024). **Aligned but Autonomous: India-US Relations in the Modi Era.** Observer Research Foundation Occasional. <https://www.orfonline.org/research/aligned-butautonomous-india-us-relations-in-the-modi-era>. (2025-06-28).

Womack, Brantly. (2006). **China and Vietnam: The Politics of Asymmetry** (1. bs, Vol. 1-1). Cambridge University Press.

Xinhua. (2022). Chinese FM elaborates on China's view on Afghan issue. <https://english.news.cn/20220730/fec0ba2b17714fc69ad5639e857a366b/c.html>. (11.05.2025).

Yahuda, Michael. (2007). China's Foreign Policy Comes of Age. **The International Spectator**, 1966. 42(3), ss. 337-350. <https://doi.org/10.1080/03932720701567562>.

YANG, William. (2024). China and Russia reinforce partnership to counter US influence. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/china-and-russia-reinforce-partnership-to-counter-us-influence/7616175.html>. (20.03.2025).

Yawar, Mohammad Ekram. (2024). Afghanistan's Geopolitical Developments and Foreign Policy (SSRN Scholarly Paper No. 4687247). **Social Science Research Network**, 1972. <https://papers.ssrn.com/abstract=4687247>.

Yawar, Mohammad Ekram. & Muhsını, Ay Bik. (2025). Historical Study and Analysis of the Role of Ethnic Politics in the Political Structure of Afghanistan Contemporary Period. **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2020. 12(1), Article 1. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/90310/1622845>.

Yıldırım, Alper. (2023). The Idea of Transmitting Central Asian Energy through Afghanistan: TAPI Natural Gas Pipeline Project. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2000. 24(2), Article 2. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.1245451>.

Yılmaz, Dr Serdar. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar. Astana Yayınları.

Yusuf, Moeed. & Smith, Scott. (2015). Ashraf Ghani's Pakistan Outreach: Fighting against the Odds. SPECIAL REPORT No. 376. US Institute of Peace.
<https://www.jstor.org/stable/resrep12169>.

Yüce, Müge. (2024). Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikasının Politik Ekonomisi. **TESAM Akademi Dergisi**, 11(2), Article 2. ss. 655-684.

Zhang, Feng. (2022). China's New Engagement with Afghanistan after the Withdrawal. **LSE Public Policy Review**, 2020. 2(3).
<https://doi.org/10.31389/lseprr.52>.

Zhang, Feng. (2025). Amity, Security, Influence: Explaining China's Policy Toward Afghanistan, 1949–2024. **Journal of Contemporary China**, 1992. 34(154), ss. 1-16. <https://doi.org/10.1080/10670564.2025.2471924>.

تنزه‌ای, محمد طاهر. (2022). سیاست خارجی افغانستان از (2001 تا 2020). فصل‌نامه علمی - پژوهشی غالب, 10(3-4), 43-61.
<https://ghalibqjournal.com/index.php/ghalibqjournal/article/view/14>.

Tenezzuhî, Muhammed Tahir. (2022). Afganistan'ın Dış Politikası (2001-2020). **Galib Bilimsel-Araştırma Dergisi**, 10(3-4), 43-61.
<https://ghalibqjournal.com/index.php/ghalibqjournal/article/view/14>.

مروتی, سمیه, احمدی, حمید, و ذاکریان, مهدی. (2022). روابط افغانستان و چین: تغییر به سمت شراکت استراتژیک. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام, 12(4), 1-29.
<https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1964826>. **Mervetî, Semiye, Ahmedî, Hamid ve Zakeriyan, Mehdi. (2022).** Afganistan ile Çin Arasındaki İlişkiler: Stratejik Ortaklığa Yöneliş. **İslam Dünyası Temel ve Uygulamalı Çalışmalar Dergisi**, 12(4), 1–29. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1964826>.

امانی کیکانلو, فریده و سیمبر, رضا. (2024). تأثیرات خروج آمریکا از افغانستان بر امنیت ملی ایران. پژوهش‌های راهبردی سیاست, 13(51), 199-238.
<https://doi.org/10.22054/qps.2024.76283.3322>. **Amanî Kikanlu, Feride ve Simber, Reza. (2024).** Amerika'nın Afganistan'dan Çekilmesinin İran'ın Ulusal Güvenliğine Etkileri. **Stratejik Politika Araştırmaları Dergisi**, 13(51), 199–238. <https://doi.org/10.22054/qps.2024.76283.3322>.

آسمانی, حدیث. (2022). دیپلماسی نظامی و سیاست خارجی چین. پژوهش نامه ایرانی سیاست بین‌الملل, 11(1), 1-25. <https://doi.org/10.22067/irlip.2022.69383.1047>. **Asemani, Hadis.**

(2022). Çin'in Askerî Diplomasisi ve Dış Politikası. İran Uluslararası Politika Araştırmaları Dergisi. 11(1), ss. 1–25. <https://doi.org/10.22067/irlip.2022.69383>.

جمیل، حسن پور و فخرالدین، سلطانی. (2018). سیاست خارجی چین و تأثیرپذیری آن از اصول و مبانی فکری. فصلنامه مطالعات سیاسی، 10(38)، ص. 171–194. <https://www.sid.ir/paper/161433/fa>
Cemîl, Hasanpur ve Fahrudin, Sultanî. (2018). Çin'in Dış Politikası ve Onun Temel İlke ile Düşünsel Temellerden Etkilenmesi. Siyaset Araştırmaları Dergisi. 10(38), ss. 171–194. <https://www.sid.ir/paper/161433/fa>

بی‌بی‌سی فارسی. (2022). افغانستان چقدر نفت، لیتیوم و انواع دیگر مواد معدنی دارد. (04.06.2024). BBC Farsça. (2022). **Afganistan Ne Kadar Petrol, Lityum ve Diğer Çeşitli Minerallere Sahiptir.** <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-61384455>. (04.06.2024).

فلاحی، احسان و امید، علی. (2017). دامنه تغییر و تداوم سیاست خارجی توسعه گرایانه چین در دوران شی جین‌پینگ. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، 9(1)، ص. 147–178. **Falahi**, Ehsan ve Omid, Ali. (2017). Xi Jinping Döneminde Çin'in Kalkınmacı Dış Politikasının Değişim ve Süreklilik Boyutu. **Siyasi ve Uluslararası Yaklaşımlar Dergisi**, 9(1), ss. 147–178.

غبار، میر غلام محمد. (2012). **افغانستان در مسیر تاریخ** (جلد دوم). کابل: انتشارات محسن. **Ghubar**, Mir Ghulam Mohammad. (2012). **Afganistan Tarih Yolunda** (Cilt 1). Kabil: Mohsen Yayınları.

غبار، میر غلام محمد. (2018). **افغانستان در مسیر تاریخ** (جلد دوم). کابل: انتشارات محسن. **Ghubar**, Mir Ghulam Mohammad. (2018). **Afganistan Tarih Yolunda** (Cilt 2). Kabil: Mohsen Yayınları.

خوشکار، امیر عباسی. (2022). هویت متحول سیاست خارجی چین و راهبرد نظم‌سازی نهادی در دوره پسامائو. پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، 11(1)، ص. 247–267. <https://doi.org/10.22067/irlip.2022.71829.1132>. **Khoshkar**, Amir Abbasi. (2022). Çin'in Dış Politikasının Dönüşen Kimliği ve Post-Mao Döneminde Kurumsal Düzen Kurma Stratejisi. **İran Uluslararası Politika Araştırmaları Dergisi**. 11(1), ss. 247–267. https://irlip.um.ac.ir/article_42012.html.

نریمانی، گلناز، اخوان کاظمی، مسعود و صادقی، سید شمس‌الدین. (2018). تحلیلی بر راهبردها و ابزارهای تحکیم و گسترش قدرت نرم چین. فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، 11(43)، ص. 165–
https://prb.ctb.iau.ir/article_545077.html. **Nerimanî**, Gülnaz, Akhava Kazemî, 202 Mesud ve Sadegî, Seyyid Şemseddin. (2018). Çin'in Yumuşak Gücünü Pekiştirme ve Yaygınlaştırma Stratejileri ile Araçlarına Dair Bir Analiz. **Uluslararası İlişkiler**

Araştırmaları Dergisi. 11(43), ss. 165–202.
https://prb.ctb.iau.ir/article_545077.html.

صالح شور, خلیل. (2023). وزرای خارجه چین و طالبان پیرامون افتتاح دهلیز راهبردی واکان رایزنی کردند. خبرگزاری آنادولو.
<https://www.aa.com.tr/fa-افغانستان-وزرای-خارجه-چین-و-طالبان-پیرامون-افتتاح-دهلیز-راهبردی-واخان-رایزنی-کردند/3009331>
 Selehşur, Halil. (2023). Çin ve Taliban Dışişleri Bakanları, Vahan Stratejik Koridorunun Açılışı Hakkında İstişarelerde Bulundu. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/fa-افغانستان-وزرای-خارجه-چین-و-طالبان-پیرامون-افتتاح-دهلیز-راهبردی-واخان-رایزنی-کردند/3009331> (04-07-2024).

شفیعی, نظر و صالحی دولت‌آباد, روح‌الله. (2016). تبیین دیپلماسی جدید همسایگی چین نسبت به افغانستان. *فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. 22(94), ص. 71–102
Shafiee, Nozar ve Salehi Daulatabad, Ruhullah. (2016). Çin'in Afganistan'a Yönelik Yeni Komşuluk Diplomasisinin Açıklanması. **Orta Asya ve Kafkasya Çalışmaları Bilimsel Dergisi**. 22(94), ss. 71–102.

ورجی کاظمی, مریم. (1399). بررسی نقش کریدور واکان افغانستان در طرح یک کمربند-یک راه چین. *جغرافیا و روابط انسانی*. 11(3), ص. 233–253. <http://noo.rs/W2bh9>.
Verij Kazemi, Meryem. (2020). Afganistan'ın Vahan Koridorunun Çin'in Bir Kuşak-Bir Yol Projesindeki Rolünün İncelenmesi. **Coğrafya ve İnsan İlişkileri Dergisi**. 11(3), ss. 233–253. <http://noo.rs/W2bh9>.